

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ІВАНА ФРАНКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Львівський національний університет імені Івана Франка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

Кульчицький Тарас Русланович

УДК 349.3

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

За спеціальністю 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

КУЛЬЧИЦЬКИЙ Тарас Русланович

Науковий керівник: **БУРАК Володимир Ярославович** доктор юридичних наук, доцент

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

Кульчицький Т. Р. Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право. Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2022.

Дисертація є комплексним дослідженням правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Охарактеризовано правовий статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права на соціальний захист; визначено поняття соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та досліджено юридичні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб; охарактеризовано соціальні виплати, що надаються внутрішньо переміщеним особам; з'ясовано специфіку їхнього пенсійного забезпечення; проаналізовано правові питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості; розкрито гарантії реалізації ними права на житло; охарактеризовано послуги соціальної інтеграції та реінтеграції як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

На підставі порівняльного аналізу з'ясовано, що передбачені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» правові підстави встановлення факту внутрішнього переміщення особи не повною мірою відповідають Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення. З метою приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів запропоновано доповнити п. 2 ст. 4 зазначеного Закону України ще однією підставою взяття на облік особи як внутрішньо переміщеної: «неможливість особи проживати на території, де виникли та продовжують бути обставини, зазначені в статті 1 цього Закону України, на

момент звернення, хоча через незалежні від особи причини, вона тимчасово не проживала на цій території в момент виникнення законодавчо передбачених подій».

Набуло подальшого розвитку визначення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб як системи державних, територіальних та недержавних організаційно-правових заходів законодавчо-обов'язкового чи добровільного характеру, які застосовуються з метою задоволення соціальних потреб осіб, зумовлених обставинами, передбаченими Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та спрямовані на ефективну інтеграцію цих осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для забезпечення їм гідного рівня життя. Доведено взаємозв'язок соціальних потреб та права на соціальний захист внутрішньо переміщеної особи.

Досліджено систему юридичних норм, які визначають правові умови та процедуру соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, зобов'язаних суб'єктів, способи захисту порушених прав та відповідальність у зазначеній сфері відносин. Аргументовано, що відсутність єдиного нормативно-правового акту у сфері забезпечення внутрішньо переміщених осіб соціальними виплатами негативно впливає на комплексність та ефективність їхнього соціального захисту. Запропоновано прийняти єдиний Порядок, у якому передбачити всі види таких виплат, правові підстави, умови й процедуру отримання, зобов'язаних суб'єктів та відповідальність.

Вперше обґрунтовано, що передбачена законодавством правова підстава отримання відмови у призначенні грошової допомоги внутрішньо переміщеній особі для покриття витрат на проживання – наявність у її власності житлового приміщення/частини житлового приміщення, що не відповідає соціальним житловим нормативам, є правообмежувальною, та повинна бути змінена відповідно до соціальних стандартів. Тому запропоновано передбачену абз. 1 п. 6 «Порядку надання щомісячної

адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» правову підставу відмови у призначенні грошової допомоги узгодити із соціально-житловим законодавством.

Удосконалено законодавчі положення щодо суб'єктного складу отримувачів адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам на покриття витрат на проживання. Аргументовано необхідність закріплення норми, відповідно до якої така допомога надається на кожну окрему сім'ю, незалежно від факту проживання декількох сімей за однією адресою. Відповідні зміни запропоновано внести у Постанову Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».

Обґрунтовано, що визначені законодавством строки звернення особи за соціальними виплатами будь-якого виду у механізмі реалізації зазначеного права внутрішньо переміщеною особою набувають правообмежувальних ознак. Запропоновано законодавчо заборонити застосовувати правообмежувальні строки звернення у процедурі призначення та надання соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам.

Удосконалено положення щодо процедури призначення внутрішньо переміщеній особі пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Зокрема, доведено потребу в Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачити можливість внутрішньо переміщеної особи підтверджувати факт її спільного проживання з померлим годувальником довідкою про реєстрацію місця проживання до моменту їхнього внутрішнього переміщення.

Встановлено, що Закон України «Про соціальні послуги» не містить чіткого та вичерпного переліку повноважень зобов'язаних суб'єктів системи

надання соціальних послуг щодо забезпечення громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема внутрішньо переміщених осіб, базовими соціальними послугами. Тому пропонується доповнити ст. 11 зазначеного Закону України нормами, які б системно та вичерпно визначали ці обов'язки.

З метою сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб як частини впроваджуваної в Україні державної комплексної програми інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб вперше запропоновано запровадити процедуру пільгового кредитування підприємницької діяльності внутрішньо переміщеної особи, яка прозвітувала про результативність цільового використання допомоги у зв'язку з безробіттям, отриманої для організації підприємницької діяльності.

Дістали подальшого розвитку наукові пропозиції щодо підвищення ефективності програм сприяння економічній самостійності внутрішньо переміщених осіб. Наведено аргументи в користь ухвалення Законів України «Про соціальне підприємництво» та «Про краудфандинг».

Аргументовано, що підвищити результативність роботи Державної служби зайнятості України у програмах сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб можна через застосування загальнодержавного та територіальних онлайн порталів для надання інформаційних та консультаційних послуг, а також професійної орієнтації внутрішньо переміщених осіб; запровадження соціального супроводу під час працевлаштування та впродовж законодавчо-визначеного періоду відразу після працевлаштування; законодавче закріплення заохочень працівників за кількісні та якісні результати працевлаштування; використання розширеного за рахунок всіх можливих джерел переліку вакансій робочих місць.

На підставі аналізу чинного законодавство України з питань соціально-житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб зроблено висновок про необхідність його впорядкування. Тому запропоновано доповнити Закон

України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» окремою статтею «Соціальний захист у сфері житлових відносин», де вичерпно врегулювати питання форм, правових підстав, умов та процедур реалізації ними конституційного права на житло.

Вперше аргументовано невідповідність норм законодавства України про соціальні послуги положенням Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Запропоновано затвердити Державний стандарт соціальної послуги стандарту послуги соціальної інтеграції й реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, в якому визначити її суб'єктів, зміст, умови та порядок надання, а також показники та критерії якості, процедуру оцінювання.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження теоретичних і практичних питань статусу внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів права на соціальний захист; правотворчій діяльності – для вдосконалення нормативно-правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з урахуванням міжнародних стандартів; правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування законодавства у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Трудове право», «Право соціального забезпечення», при підготовці навчально-методичних матеріалів, навчальних підручників, практикумів із зазначених дисциплін.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальна потреба, соціальний захист, юридичні гарантії, державні соціальні стандарти, соціальні допомоги, пенсійне забезпечення, право на житло, послуга соціальної інтеграції та реінтеграції, послуги в сфері зайнятості.

SUMMARY

Kulchytskyi T. R. Legal Regulation of Social Protection of Internally Displaced Persons in Ukraine. Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 Law, in specialty 081 Law. L'viv Ivan Franko National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, L'viv, 2022.

The dissertation is a complex study of the legal regulation of social protection of internally displaced persons in Ukraine.

The legal status of an internally displaced person as a subject of the right for social protection has been described; the concept of social protection of internally displaced persons has been defined and the legal guarantees of social protection of internally displaced persons have been investigated; social benefits provided to internally displaced persons have been characterized; the specifics of their pension provision have been clarified; legal issues of social protection of internally displaced persons in the employment relations have been analyzed; guarantees of realization of their right for accommodation have been revealed; the services of social integration and reintegration have been described as types of social protection of the internally displaced persons.

By means of the comparative analysis, it has been found out that the legal foundations of the Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” does not fully comply with the UNO Guiding Principles on Issues of Internal Displacement. In order to bring them into line with the international standards, it is suggested to complement the item 2 at Art. 4 of the above mentioned Law of Ukraine with another reason for registering a person as an internally displaced one: inability of a person to reside in the area in conditions described in the article 1 of this Law of Ukraine at the time of application, despite of reasons irrelevant to a person, they didn't reside in the territory at the time of

appearance of the events, provided by law.

The definition of social protection of internally displaced persons has been further developed as a system of state, territorial and non-state organizational and legal measures of legislatively obligatory or voluntary nature, used to meet the social needs of persons due to circumstances provided by the Law of Ukraine “On Ensuring Rights and Freedoms of internally displaced persons”, they are aimed at the effective integration of these persons in their new place of residence, as well as creation of conditions to ensure a decent level of standard of living. The relationship between social needs and the right for social protection of internally displaced persons has been demonstrated.

The system of legal norms that determine legal conditions and procedure of social protection of internally displaced persons, obligated subjects, ways to protect the violated rights and responsibilities in this area of relations has been studied. It is argued that the lack of a single unified normative legal act in the field of providing internally displaced persons with social benefits has a negative impact on the complexity and effectiveness of their social protection. It is proposed to adopt a single Procedure in order to provide all types of such payments, legal reasons, conditions and manner for obtaining, obligated subjects and responsibility.

For the first time it is substantiated that the legal reason provided by law for refusal in assignment of financial assistance to an internally displaced person to cover living expenses – the ownership of a dwelling / part of a dwelling that does not meet social accommodation standards is law-restrictive one and should be changed in accordance with social standards. Therefore, the proposed item 1 of the Art. 6 of the “Procedure for providing monthly address-targeted assistance to internally displaced persons in order to cover living expenses, including the payment of housing and communal services” to harmonize the legal reason for refusal to assignment of financial assistance with social and accommodation legislation.

The legislative provisions on the subject composition of recipients of the

address-targeted assistance to internally displaced persons to cover their living expenses have been improved. The necessity of fixing the norm is argued, according to which such assistance should be provided to every individual family, regardless of the fact that several families live at the same address. It is proposed to amend the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On providing monthly address-targeted assistance to internally displaced persons to cover living expenses, including accommodation and communal services”.

It is substantiated that the terms of a person's application for any kind of social benefits provided by law in the mechanism of realization of the specified right by an internally displaced person are acquiring the law-restrictive features. It is proposed to prohibit the use of restrictive deadlines for application in the procedure of assignment and provision of social benefits to internally displaced persons.

The provisions of the procedure of assignment a pension to an internally displaced person in regard with the loss of a breadwinner have been improved. In particular, there has been proved the necessity in the Procedure for application and formatting documents for assignment (recalculation) of a pension in accordance with the Law of Ukraine “On Compulsory State Pension Insurance” to provide the possibility of internally displaced persons to confirm the fact of cohabitation with the deceased breadwinner with help of the certificate of accommodation registration by the moment of their internal movement.

It is established that the Law of Ukraine “On Social Services” does not contain a clear and exhaustive list of the proxies of the subjects of the system of social services on provision of citizens in hardship circumstances, including internally displaced persons, with the basic social services. Therefore, it is suggested to supplement Art. 11 of the above mentioned Law of Ukraine with norms that would systematically and carefully define these responsibilities.

In order to promote employment of the internally displaced persons as a part of the state complex program of integration and reintegration of internally

displaced persons that is currently implemented in Ukraine, for the first time it has been proposed to introduce a procedure of financial incentives to internally displaced persons' entrepreneur activity, in case of providing a report on targeted use of the received financial benefits due to unemployment for the organization of business activities.

The scientific proposals to increase effectiveness of programs that promote the economic independence of internally displaced persons have been further developed. The arguments in favor of the adoption of the Laws of Ukraine "On Social Entrepreneurship" and "On Crowdfunding" have been presented.

It is argued that increase in effectiveness of the State Employment Service of Ukraine in programs encouraging employment of internally displaced persons can be promoted by means of use of national and territorial online informational portals and counseling services; vocational guidance for internally displaced persons; introduction of social support during employment and during the period provided by law immediately after employment; legislative consolidation of employee incentives for quantitative and qualitative employment results; use of the expanded list of job vacancies at the expense of all possible sources of job positions.

The detailed analysis of the current legislation of Ukraine on social and accommodation security of the internally displaced persons allowed us to make a conclusion about the need to streamline it. Therefore, it has been proposed to supplement the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" with an additional article "Social Protection in Accommodation", which comprehensively regulates the forms, legal reasons, conditions and procedures for realization of the constitutional right to accommodation.

For the first time, there has been argued the inconsistency of the norms of legislation of Ukraine on social services with the provision of the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of the Internally Displaced Persons". It has

been proposed to approve the State standard of social service standard of service of social integration and reintegration of internally displaced persons, with clear definition of its subjects, content, conditions and procedure for provision, as well as indicators and quality criteria, evaluation procedure.

The practical significance of the study is that the conclusions and proposals formulated in the dissertation can be used in the research sphere – for the further research of theoretical and practical issues of the status of internally displaced persons as subjects of the right for social protection; law-making activity – in order to improve normative-legal regulation of social protection of internally displaced persons taking into account the international standards; law enforcement activities –that aim to improve the practice of applying legislation in the field of protection of the rights and interests of internally displaced persons; educational process – in teaching disciplines “Labor Law”, “Social Security Law”, in preparation of learning materials, textbooks, workshops in these disciplines.

Key words: internally displaced persons, social need, social protection, legal guarantees, state social standards, social benefits, pensions, right to accommodation, social integration and reintegration service, employment services.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 51-57.
2. Кульчицький Т. Р. Права зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2018. Випуск 51. Т.1. С. 142-147.
3. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Випуск 46. С. 133- 145.
4. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2019. № 6. С. 195-200.
5. Кульчицький Т. Р. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах соціального захисту. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2021. № 3. С. 167-171.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Кульчицький Т. Р. Правові засади надання соціальної допомоги, пільг та послуг внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Visegrad journal on human rights*. October 2018. № 5 (volume 1). С. 91-96.

Одноосібні розділи у колективних монографіях, що рекомендовані до друку вченими радами ЗВО

1. Кульчицький Т.Р. Проблеми захисту соціальних прав ВПО (особистий

внесок здобувача 1, 142 друк. арк.). Окремі аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення (особистий внесок здобувача 0,54 друк. арк.). Захист прав внутрішньо переміщених осіб: колективна монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Я. Рогача, д.ю.н., проф. М. В. Савчина, к.ю.н., доц. М. В. Менжул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с. (С. 215–236; С. 236 – 246). (*Рекомендовано до друку Вченою радою Ужгородського національного університету (протокол № 5 від 24 травня 2018 року)*).

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 4 (4). С. 348-358.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження

1. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кіровоград, 2 грудня 2016 р.). Кіровоград. 2016. С. 229-234.

2. Кульчицький Т. Р. Особливості правового змісту поняття «внутрішньо переміщені особи». *Справедливість у юриспруденції: теорія та практика: матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція»* (м. Київ, 23 лютого 2017 р.) Київ. 2017. С.89-92.

3. Кульчицький Т. Р. Правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Правове забезпечення соціальної сфери: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 8 квітня 2017 р.) Одеса. 2017. С. 340-343.

4. Кульчицький Т. Р. Проблеми правового забезпечення вимушено переміщених осіб. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб:*

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20 квітня 2017 р.). Ужгород. 2017. С. 72-77.

5. Кульчицький Т. Р. Правові проблеми регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації*: матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 7 грудня 2017 р.). Київ. 2017. С 92-94.

6. Кульчицький Т. Р. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у трудових правовідносинах. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20 квітня 2018 р.). Ужгород. 2018. С. 112-117.

7. Кульчицький Т. Р. Особливості захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення. *Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (30 квітня 2018 р.). 2018. С. 75-81.

8. Кульчицький Т. Р. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у сфері земельних та житлових правовідносин. *The Third International scientific congress of scientists of Europe*. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists «East–West» (January 11, 2019). С. 256-263.

9. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали X Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 19 квітня 2019 року). Одеса. 2019. С. 181-184.

10. Кульчицький Т. Р. Конституційні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2019 року). Львів. 2019. С 120-122.

11. Кульчицький Т. Р. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених*: матеріали II всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 26 лютого. 2020 р.). Київ, 2020. С. 118-121.

12. Кульчицький Т. Р. Правова охорона прав внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (м. Львів, 24 квітня 2020 року). Львів. 2020. С. 163-166.

13. Кульчицький Т. Р. Соціальний супровід як організаційно-правова форма соціального захисту ВПО. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України*: матеріали I Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 15 березня 2021 року). Київ. 2021. С. 484-486.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ	27
1.1 Внутрішньо переміщені особи як суб'єкти права на соціальний захист	27
1.2 Поняття соціального захисту внутрішньо переміщених осіб	43
1.3 Юридичні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні	58
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	83
2.1 Пенсійне забезпечення внутрішньо переміщених осіб	83
2.2 Соціальні допомоги, що надаються внутрішньо переміщеним особам	98
РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	118
3.1 Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості	118
3.2 Гарантії реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло	137
3.3 Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції як вид соціального захисту внутрішньо переміщеним особам	155
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТОК	220

ВСТУП

Обґрунтованість вибору теми дослідження. Динамічні перетворення, які відбуваються в політичному, соціальному, економічному житті нашої країни, зумовлюють потребу в діяльних, активно мислячих фахівцях, здатних самостійно визначати й вирішувати багатоаспектні завдання в нестандартних ситуаціях професійної діяльності. На сучасному етапі розвитку українська держава перебуває в складних та невизначених умовах і не може нормально функціонувати як система, як єдиний механізм. Адже, кількість внутрішньо вимушено переміщених осіб з Донецької та Луганської областей, а також АР Крим станом на 06 липня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб становить 1 473 650 осіб, що сформувалась унаслідок кількох міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних з періодичністю та інтенсивністю бойових дій [113]. За даними УВКБ ООН на початок 2022 року в Україні налічується 2,1 млн внутрішньо переміщених осіб, яким буде надано допомогу протягом першого півріччя 2022 року[49]. Відсутність реальних перспектив швидкого відновлення контролю держави над усіма територіями матиме наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Основні виклики, пов'язані з внутрішнім вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо. Уряд України вживає окремих заходів щодо вирішення проблем внутрішньо вимушено переміщених осіб, багато зусиль докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово

не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим.

Разом з тим масштабна вимушена внутрішня міграція населення має значний позитивний потенціал соціально-економічного та гуманітарного розвитку України у середньо- і довгостроковій перспективі, пов'язаний зі структурними зрушеннями в економіці, зміною схем розселення та розвитком інфраструктури, формуванням якісно нового людського потенціалу, соціальною, культурною та національною інтеграцією українського суспільства. Досягнення цих цілей загалом відповідає обраній траєкторії європейської інтеграції, що визначена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Визначення статусу внутрішньо переміщених осіб є актуальним та необхідним задля ефективного вирішення соціальних та правових проблем даної категорії населення та регулювання наслідків, до яких така форма вимушеної міграції призводить. Актуальність також зумовлена відсутністю ефективного механізму забезпечення прав (соціальних та інших) внутрішньо переміщених осіб.

Усі зазначені обставини підтверджують необхідність проведення наукового дослідження у цій сфері.

Теоретичні та прикладні питання соціального захисту, які певним чином стосуються соціальної політики держави щодо внутрішньо переміщених осіб були предметом розгляду у працях Л.П. Амелічевої, Н.Б. Болотіної, К.В. Бориченко, І.С. Басової, В.Я. Бурака, С.Я. Вавженчука, В.С. Венедиктова, С.В. Венедиктова, С.В. Вишневецької, В.В. Волинця, Н.Д. Гетьманцевої, Ю.М. Гришиної, М.І. Іншина, М.М. Клемпарського, В.Л. Костюка, Р.П. Луцького, Л.Ю. Малюги, К.Ю. Мельника, О.В. Москаленко, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, О.М. Рим, С.М. Синчук, Я.В. Сімутіної, Б.І. Сташківа, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишевої, М. М. Шумила, Л. П. Шумної, О.М. Ярошенка, Г.О. Яковлевої та ін.

Однак, все ще існує значна кількість невирішених питань, які потребують комплексного дослідження соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та вироблення рекомендацій для удосконалення законодавства України та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах тем наукової роботи кафедри соціального права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Теоретико-прикладні проблеми становлення і розвитку права зайнятості та права довілля в Україні» (2019-2021 роки, номер державної реєстрації роботи 0119U002400).

Дисертаційна робота виконана на кафедрі соціального права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка і затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 27 вересня 2016 р., протокол № 5.

Мета дисертації полягає в дослідженні правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні та виробленні пропозицій стосовно вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Визначена мета передбачає вирішення таких основних **завдань**:

1. Охарактеризувати правовий статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права на соціальний захист.
2. Визначити поняття соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.
3. Дослідити юридичні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.
4. Охарактеризувати соціальні допомоги, що надаються внутрішньо переміщеним особам.
5. Вивчити специфіку пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб.

6. Проаналізувати правові питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості.

7. Розкрити гарантії реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло.

8. Обґрунтувати послуги соціальної інтеграції та реінтеграції як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Предметом дослідження є правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Їх застосування обумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми.

Системно-структурний, структурно-функціональний методи застосовані під час характеристики системи нормативно-правових актів, що регулюють питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні (підрозділи 1.1-3.3). Метод аналізу та синтезу застосовано для з'ясування положень нормативно-правових актів про соціальні виплати, сприяння зайнятості, житлове забезпечення, послуги соціальної інтеграції та реінтеграції, характеристики процедурних питань здійснення соціально-захисних заходів, визначення характерних рис правозастосовної практики (підрозділи 2.1–3.3). За допомогою статистичного методу визначено фактичний стан правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні (підрозділи 1.1-3.3). Порівняльний метод використано для перевірки узгодженості норм, які закріплені у різних законодавчих актах та регулюють однакові питання соціального захисту малозабезпечених осіб, а також для дослідження досвіду зарубіжних держав у цій сфері (2.1–3.3). Формально-юридичний метод застосовано для

обґрунтування шляхів удосконалення законодавства у цій сфері (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1–3.3). Методи дослідження були використані комплексно.

Теоретичне підґрунтя становлять дослідження вчених у галузі теорії держави і права, трудового та цивільного права, права соціального захисту. Висновки та узагальнення дисертації сформульовані на основі норм Конституції України, Законів України та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють відносини соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Емпіричною базою дослідження є рішення Конституційного Суду України, правові висновки Верховного Суду, узагальнена судова практика щодо вирішення спорів у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших комплексних науково-правових досліджень соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

У межах проведеного дослідження отримано нові наукові положення та висновки, які пропонуються до захисту, зокрема:

вперше:

– аргументовано невідповідність норм законодавства України про соціальні послуги положенням Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та доведено необхідність затвердження Державного стандарту послуги соціальної інтеграції й реінтеграції внутрішньо переміщених осіб;

– запропоновано доповнити Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» окремою статтею «Соціальний захист у сфер житлових відносин», де передбачити всі форми реалізації права внутрішньо переміщеними особами на житло (доступне житло, соціальне житло, тимчасове житло, соціальний гуртожиток, соціальний готель, соціальний найм (оренда));

– обґрунтовано, що передбачена законодавством правова підстава отримання відмови у призначенні грошової допомоги внутрішньо переміщеній особі для покриття витрат на проживання – наявність у її власності житлового приміщення/частини житлового приміщення, що не відповідає соціальним нормативам, є правообмежувальною, та повинна бути змінена відповідно до соціальних стандартів;

– задля забезпечення ефективності заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб пропонується запровадити процедуру пільгового кредитування підприємницької діяльності внутрішньо переміщеної особи, яка прозвітувала про результативність цільового використання допомоги по безробіттю, отриманої для організації підприємницької діяльності;

удосконалено:

– положення щодо законодавчого визначення поняття «базові соціальні послуги»; запропоновано доповнити його зміст конкретними юридичними повноваженнями зобов'язаних суб'єктів системи надання соціальних послуг – гарантіями реалізації права отримувачів базових соціальних послуг;

– положення щодо суб'єктного складу отримувачів адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам на покриття витрат на проживання; аргументовано необхідність закріплення норми, відповідно до якої така допомога надається на кожну окрему сім'ю, незалежно від факту проживання декількох сімей за однією адресою;

– механізм реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальні виплати; пропонується законодавчо заборонити застосовувати правообмежувальні строки у процедурі призначення та надання їм соціальних виплат;

– пропозиції щодо підвищення ефективності юридичного механізму забезпечення внутрішньо переміщених осіб нестраховими соціальними виплатами через прийняття єдиного Порядку, у якому передбачити всі види

таких виплат, правові підстави, умови й процедуру отримання, зобов'язаних суб'єктів та відповідальність;

– положення щодо процедури призначення внутрішньо переміщеній особі пенсії по втраті годувальника; пропонується законодавчо закріпити право такої особи підтверджувати факт спільного проживання з померлим годувальником довідкою про реєстрацію місця проживання до факту їхнього внутрішнього переміщення;

дістали подальшого розвитку:

– визначення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб як системи державних, територіальних та недержавних організаційно-правових заходів законодавчо-обов'язкового чи добровільного характеру, які застосовуються з метою задоволення соціальних потреб осіб, зумовлених обставинами, передбаченими Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та спрямовані на ефективну інтеграцію цих осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для забезпечення їм гідного рівня життя;

– теоретичні висновки щодо розширення переліку правових підстав встановлення факту внутрішнього переміщення особи. Додатково до вже передбаченої п. 2 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», підставою взяття на облік особи як внутрішньо переміщеної пропонується закріпити «неможливість особи проживати на території, де виникли та продовжують бути обставини, зазначені в статті 1 цього Закону України, на момент звернення, хоча через незалежні від особи причини, вона тимчасово не проживала на цій території в момент виникнення законодавчо передбачених подій»;

– ідеї щодо напрямів вдосконалення роботи Державної служби зайнятості України у програмах сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб. Обґрунтовується доцільність застосування загальнодержавного та територіальних онлайн порталів для надання

інформаційних та консультаційних послуг, а також професійної орієнтації внутрішньо переміщених осіб; запровадження соціального супроводу під час працевлаштування та впродовж законодавчо-визначеного періоду відразу після працевлаштування; законодавче закріплення заохочень працівників за кількісні та якісні результати працевлаштування; використання розширеного за рахунок всіх можливих джерел переліку вакансій.

– наукові пропозиції щодо підвищення ефективності програм сприяння економічній самостійності внутрішньо переміщених осіб. Наведено аргументи в користь ухвалення Закону України «Про соціальне підприємництво» та «Про краудфандинг».

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження теоретичних і практичних питань статусу внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів соціального захисту за законодавством України;

- правотворчій діяльності – для вдосконалення нормативно – правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з урахуванням міжнародних стандартів;

- правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування законодавства у сфері захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб;

- навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Трудове право», «Право соціального забезпечення», при підготовці навчально-методичних матеріалів, навчальних підручників, практикумів із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане дисертантом самостійно. Основні теоретичні положення та розробки, що

характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на 10 міжнародних конференціях: «Справедливість у юриспруденції: теорія та практика», «Актуальна юриспруденція», міжнародна юридична науково-практична конференція (23 лютого 2017 року, м. Київ); «Правове забезпечення соціальної сфери», VIII Міжнародна наукова конференція (8 квітня 2017 року, м. Одеса); «Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб», Міжнародна науково-практична конференція (20 квітня 2017 року, м. Ужгород); «Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації», міжнародна юридична науково-практична конференція «Актуальна юриспруденція» (7 грудня 2017 року, м. Київ); «Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб», II міжнародна науково-практична конференція (20 квітня 2018 року, м. Ужгород); «Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі», VI міжнародна науково-практична інтернет-конференція (30 квітня 2018 року); «Правове забезпечення соціальної сфери», X міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених (19 квітня 2019 року, м. Одеса); «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», XVIII міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція (18-19 квітня 2019 року, м. Львів); «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», XVIII міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція (18-19 квітня 2020 року, м. Львів); «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України», I Міжнародна науково-практична онлайн-конференція (м. Київ, 15 березня 2021 року).

2 всеукраїнських конференціях: «Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства», V Всеукраїнська науково-практична конференція (2 грудня 2016 року, м.

Кіровоград.); «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених», I Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (26 лютого 2020 року, м. Київ);

I закордонній конференції: «The Third International scientific congress of scientists of Europe», Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists «East–West» (January 11, 2019 r.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладені в 20 публікаціях, з яких: 1 – колективній монографії (Захист прав внутрішньо переміщених осіб (колективна монографія). За заг. ред. д.ю.н., проф. О. Я. Рогача, д.ю.н., проф. М. В. Савчина, к.ю.н., доц. М. В. Менжул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с. (Особистий внесок автора: *Проблеми захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб*, С. 215–236; (1,142 друк. арк.). *Окремі аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення*, С. 236 – 246). (0,54 друк. арк.), 5 статтях – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних; 1 статті – у зарубіжному фаховому науковому періодичному виданні; 13 тез доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, в т. ч. основного тексту – 172 сторінки. Список використаних джерел налічує 367 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

1.1 Внутрішньо переміщені особи як суб'єкти права на соціальний захист

За даними Міністерства соціальної політики України кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на 06 квітня 2021 року становить 1 473 650 осіб. З них осіб працездатного віку – 397740, дітей – 195884, осіб з інвалідністю – 51586, пенсіонерів – 764427, сімей – 1195680 [113]. За даними УВКБ ООН на початок 2022 року в Україні налічується 2,1 млн внутрішньо переміщених осіб, яким буде надано допомогу протягом першого півріччя 2022 року[49].

Варто зазначити, що правовий статус «внутрішньо переміщена особа» не є новою категорією як для України, так і для світової практики. Необхідність надання допомоги особам, які вимушені з об'єктивних причин стихійно змінити місце свого проживання з'явилася в 70-х роках ХХ століття в результаті цивільних війн, що розгорілися на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі та Судану [85, с. 53].

У міжнародних правових актах та національному законодавстві осіб, що з різних обставин змінили своє місце проживання, позначають різними термінами: «біженці», «мігранти», «(вимушені) переселенці», «переміщені особи». У науковій літературі досить часто ці терміни використовують як синоніми.

Вважаємо за необхідне дослідити зміст та сутність цих понять з метою уніфікації термінології та покращення правотворчої та правозастосовної діяльності.

Досліджуючи поняття «мігрант», необхідно зауважити, що на сьогодні відсутнє його законодавчого закріплення. Звертання до Тлумачного словника української мови та Словника іншомовних слів засвідчує, що термін «мігрант» позначає особу, яка здійснює міграцію з одного місця перебування в інше [309; 328], той, хто мігрує чи здійснює міграцію [309].

Своєю чергою, термін «міграція», який походить від латинського слова *migratio*, означає переміщення, переселення [29]. У науковій літературі його розглядають як «територіальне переміщення населення, пов'язане зі зміною місця проживання» [333, с.7]. Представники Ради Європи стверджують, що це процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що охоплює будь-які пересування людей, незалежно від причин [364]. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що поняття «мігрант» є загальним поняттям, котре охоплює усіх осіб, які з будь-яких причин змінили своє місце проживання.

У довідковій літературі згадується декілька видів міграції населення, поділ яких здійснюється за різними критеріями [7, с. 641-642]. Зокрема, за напрямком потоків вони поділяються на внутрішні (такі, що відбуваються між окремими адміністративними одиницями різного рівня однієї держави, містами, сільською і міською місцевістю тощо) та зовнішні (такі, що відбуваються між державами та континентами). За тривалістю міграції поділяються на постійні (переміщення на постійне або довгострокове місце проживання), тимчасові (переміщення на відносно короткий строк), сезонні (щорічні переміщення, пов'язані з роботою, відпочинком на курортах, кочова міграція), маятникові (регулярні щоденні, або щотижневі поїздки на роботу або навчання за межі місця проживання) [7, с. 641-642]. За характером – на політичні, трудові або пов'язані зі зміною екологічного середовища тощо [310].

Найпоширенішим сьогодні явищем можна назвати економічну міграцію. Вона, на думку науковців, полягає у перетині внутрішньодержавних та

міжнародних кордонів у пошуках роботи, з метою придбання чи продажу товарів, інвестування чи здійснення інших видів діяльності, що мають економічні цілі чи мотиви [291, с. 135].

У межах економічної міграції науковці виділяють й трудову міграцію. Вони переконані, що ці явища не є тотожними. Трудова міграція, на їхню думку, є особливим, економічного характеру, видом міграції, який обумовлений пошуком роботи [200, с. 289]. Йдеться власне про переміщення з метою працевлаштування [76, с. 375]. При цьому економічна міграція охоплює як переміщення з метою працевлаштування, так і переміщення з метою виконання інших видів економічної діяльності, зокрема, здійснення підприємницької діяльності [76, с. 375].

Варто зауважити, що трудова міграція становить значний інтерес у міжнародних та вітчизняних інституціях. На різних рівнях правового регулювання ухвалено велику кількість нормативних актів, які визначають правовий статус працівників-мігрантів, порядок залучення їх до праці, а також їхній соціальний захист [50; 237; 240; 250; 258; 347]. Відповідно до цих нормативно-правових актів працівником-мігрантом визнається особа, яка мігрує з однієї країни в іншу з наміром отримати роботу інакше, ніж за власний рахунок, і охоплює будь-яку особу, яка визнається згідно з законом як працівник-мігрант [258], або особа, яка буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він чи вона не є [237]. Останнє визначення є тотожне з визначенням працівника-мігранта, поданого в Законі України «Про зовнішню трудову діяльність» [241].

На характер міграції (переміщення) населення також впливає і спосіб, характер його здійснення. На думку науковців, така ознака як добровільність дозволяє виокремити певні різновиди міграції, а саме: добровільну, примусову і вимушену. При добровільній міграції рішення про міграцію приймає сама особа-мігрант. Варто відзначити, що прикладом такої

добровільної міграції є саме економічна (трудова) міграція. Люди з власного бажання залишають свої домівки з метою покращення рівня свого життя.

При примусовій міграції мігрант позбавлений права вибору. До переміщення його примушують органи державної влади. Йдеться про виселення або вигнання [311, с. 340-343].

Окрім добровільної та примусової міграції науковці виділяють ще один окремий її вид – вимушена міграція. Вона полягає у зміні місця проживання тимчасово або назавжди всупереч бажанням людей. До цього спонукають такі обставини, як стихійні лиха, війни, голод, переслідування [28, с. 134]. Варто зауважити, що у таких випадках у мігранта, за переконаннями науковців, все ж залишається право мінімального вибору, наприклад, вибору часу чи напрямку міграції [105, с. 143].

До вимушених мігрантів належать різні за своєю природою категорії осіб, а саме біженці, шукачі притулку, або люди, змушені переселитися через такі зовнішні фактори, як збройні конфлікти або екологічні катастрофи [364].

Щодо поняття «біженець», то воно має своє легальне визначення у Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про статус біженців», яке згодом було уточнене Протоколом 1966 р. [350]. Ним визнається особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань [70]. Саме такий зміст поняття закріплений у п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту» [209]. Отже, біженці – це ті особи, які з огляду на певні обставини змушені шукати притулку поза межами своєї батьківщини. А осіб, які в силу також об'єктивних обставин, шукають захисту і не виїжджають за

межі країни, громадянами якої є, залишаються на її території, прийнято позначати терміном «внутрішньо переміщена особа».

В українському законодавстві поняття «внутрішньо переміщені особи» до останнього часу не застосовувалося. Але, у зв'язку з тимчасовою окупацією півострова Крим та міста Севастополь, а також проведення Антитерористичної операції (АТО) у частині районів Луганської та Донецької областей, питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб стали актуальними і для України. Також значної уваги було приділено зазначеній категорії і на міжнародно-правовому рівні.

Основним міжнародним документом, що стосується питань переміщення осіб є Керівні принципи ООН з питання про переміщення осіб усередині країни [61]. Відповідно до цього акту переміщеними особами є люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки чи місця проживання, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини чи стихійних лих (техногенних катастроф) і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни [61].

З метою імплементації в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини й у зв'язку з правовими потребами внутрішньо переміщеними особами було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223] № 1706-VII від 20.10.2014 р., в якому також подається визначення внутрішньо переміщених осіб. Ними є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах і мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [223].

Водночас варто зауважити, що вітчизняне законодавство поряд з терміном «внутрішньо переміщена особа» використовує термін «вимушені переселенці». Так, наприклад, у ч. 1 ст. 15 цього Закону визначено, що фінансове забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб за рахунок бюджетних коштів здійснюється відповідно до бюджетного законодавства. Заходи щодо забезпечення прийому, проїзду, розміщення та облаштування вимушених переселенців є видатковими зобов'язаннями України й органів місцевого самоврядування відповідно до їхньої компетенції щодо забезпечення соціальних прав і гарантій громадян України [61].

До ухвалення цього закону для позначення осіб, що проживали на радіоактивно забрудненій території і відселені згідно з списком, складеним облдержадміністрацією, або переселилися самостійно на підставі направлення, виданого облдержадміністрацією місця проведення, використовували поняття переселенця [231].

Вважаємо, що, задля забезпечення єдності законодавчої термінології, необхідно закріпити поняття внутрішньо переміщеної особи у Законі України, який регулює правовий статус осіб, постраждалих від Чорнобильської катастрофи.

Потребує вдосконалення і саме визначення внутрішньо переміщеної особи, що легалізоване у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [83, с. 89-92; 86, с. 229-234].

Здійснюючи порівняльний аналіз вітчизняного законодавчого визначення із дефініцією, яка міститься у Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення, необхідно зазначити наступне.

При визначенні досліджуваного поняття у вище згаданому міжнародному документі виділяються дві головні ознаки. Перша пов'язана із примусовою або недобровільною природою внутрішнього переміщення і передбачає лише орієнтований перелік можливих причин переміщення, оскільки вони можуть бути різноманітними. Друга стосується

територіального характеру внутрішнього переміщення, адже зазначено, що воно відбувається в межах національних кордонів [75, с. 12]. Визначення, що міститься у вітчизняному законодавстві, хоч і містить вказівку на примусовість залишення місця проживання, не вказує, що воно здійснюється в межах державних кордонів. А саме ця ознака відрізняє досліджуваних осіб від інших суміжних соціальних груп населення, зокрема біженців.

Не можна применшувати значення ознаки примусовості зміни місця проживання внутрішнього переміщення, що зумовлене такими обставинами як уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [75, с. 12]. З огляду на зазначені обставини особи потрапляють у складні життєві обставини, з настанням яких законодавство передбачає надання таким особам соціального захисту.

Яскравим прикладом цього є судова справа, яка розглядалась Придніпровським районним судом м. Черкаси [191]. У цій справі позивач звернулася до суду з метою зобов'язати Департамент соціальної політики Черкаської міської ради взяти на облік як внутрішньо переміщену особу, про що видати їй довідку. У матеріалах справи міститься інформація, що вона з 26.08.2011 року по 18.06. 2016 року навчалась та постійно проживала в м. Севастополі. Після окупаційних подій в Автономній республіці Крим 2014 року, для усунення шкідливих наслідків як для громадянина України, у зв'язку з досягненням нею 16 - річного віку, вона була змушена переміститися з міста Севастополь до м. Черкаси для оформлення паспорта громадянина України та реєстрації місця свого проживання на підконтрольній українській владі території, а саме в м. Черкаси по вулиці Комсомольській в будинку 69. Таке переміщення відбулось 29.12.2015 року. Оскільки на той час вона навчалася в гімназії № 8 м. Севастополя, а також на окупованій території залишилися її близькі родичі, зокрема, мати та рідна сестра, вона не

могла не повернутись до м. Севастополь. 18 червня 2016 року вона закінчила гімназію № 8 м. Севастополя та отримала Свідоцтво про базову загальну середню освіту. Після досягнення 18-річного віку вона отримала змогу остаточно залишити окуповану територію та змінити своє місце фактичного проживання і вступити до ВНЗ в м. Черкаси - Черкаській національній університет ім. Б. Хмельницького.

Зважаючи на те, що керівництво вищого навчального закладу надало можливість їй навчатися за рахунок державного бюджету. При цьому необхідно було підтвердити статус особи, яка перемістилась тимчасово з окупованої території. Позивачка повторно звернулась за отриманням довідки про взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи, зазначивши у заяві, що для неї це важливо та впливає на визначення форми навчання.

У наданні такої довідки їй було відмовлено, обґрунтовуючи це тим, що відповідно до пункту 8 Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [154] заявнику може бути відмовлено у видачі довідки у разі, коли: відсутні обставини, що спричинили внутрішнє переміщення, зазначені у статті 1 Закону “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”. А саме обставин, які змусили покинути своє місце проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту тощо.

Окремо необхідно звернути увагу на положення ч. 2 ст. 4 Закону України, який визначає правовий статус внутрішньо переміщених осіб. Тут закріплено, що підставою для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є проживання на території, де виникли обставини, що відповідно до цього Закону зумовлюють переміщення, саме на момент виникнення таких обставин.

В судовій практиці можна виділити низку справ, з яких випливає, що особам було відмовлено у наданні довідки про взяття на облік як внутрішньо

переміщених осіб, через те, що вони не проживали на конкретній території на момент виникнення обставин, визначених цим Законом. Для прикладу, в судовій справі № 440/1559/21 [289] оскаржувалось рішення управління соціального захисту населення, яким скасовано дію довідки внутрішньо переміщеної особи. Оскільки при поданні заяви особа зазначила, що останнє зареєстроване місце проживання (перебування), а також і останнє фактичне місце її проживання було на території, де виникли обставини, визначені Законом та знаходилось за однією адресою в Автономній Республіці Крим. Проте управлінню соціального захисту стало відомо із довідки з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового соціального страхування Пенсійного фонду України, що особа з жовтня 2012 року по травень 2019 року працювала на ПП Виробничо-торгова компанія «Лукас», розташованого у м. Кременчук Полтавської області (за основним місцем роботи на умовах повної зайнятості). Отже, на момент виникнення обставин, що зумовлювали внутрішнє переміщення особа не проживала на цій території.

Розглядаючи цю справу, суд також вважає, що ця особа не повинна визнаватись внутрішньо переміщеною. На його думку, визначальним у цьому випадку є наступне. По-перше, особа добровільно залишила своє місце проживання в АР Крим та була працевлаштована, задовго до виникнення обставин збройної агресії Російської Федерації щодо України в АР Крим.

По-друге, вона фактично не проживала на території, де виникли обставини, зазначені в ст. 1 цього Закону, на момент їх виникнення 20.02.2014, та не була змушена залишити своє місце проживання в АР Крим з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту.

Варто зауважити, що у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення [61] поняття внутрішньо переміщеної особи є ширшим за своїм змістом. У Поясненнях до зазначених Керівних принципів зазначається, що воно також повинне охоплювати й такі випадки, коли особи

добровільно поїхали до іншої частини власної держави, проте не можуть повернутися до свого звичного місця проживання через події, які хоч і сталися за їхньої відсутності, однак унеможливають таке повернення. Прикладом цього можуть бути особи, які через навчання або трудову діяльність тимчасово проживали на іншій території держави, однак через збройну агресію не можуть повернутись назад до свого звичного місця проживання.

Підсумовуючи, вважаємо, що вітчизняне законодавство необхідно привести у відповідність до міжнародних стандартів у частині розширення кола осіб, які можуть бути визнаними внутрішньо переміщеними особами. Пропонуємо п. 2 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яким встановлено єдину підставу для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи – проживання на території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 цього Закону, на момент їх виникнення, доповнити ще однією підставою «неможливість особи проживати на території, де виникли та продовжують бути обставини, зазначені в статті 1 цього Закону України на момент звернення, хоча через об'єктивні причини особа тимчасово не проживала на зазначеній території в момент їх виникнення».

Для визначення внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів права на соціальний захист необхідно найперше звернутись до загально-теоретичних та галузевих праць, що досліджували поняття «суб'єктів права».

Необхідно зауважити, що в юридичній науковій літературі немає єдиного розуміння поняття «суб'єкта права» та його ознак. О. І. Кульчицька досліджуючи суб'єктів права соціального забезпечення, виокремила два підходи у визначенні цього поняття [78, с. 10]. Відповідно до першого суб'єктами права є особи, які наділені правосуб'єктністю, а отже, основною правовою ознакою є можливість вступати у правовідносини (представником цієї концепції є С. С. Алексєєв) [1, с. 379].

Другий підхід полягає у тому, що суб'єктами права є особи – носії прав та обов'язків, головною ознакою яких є здатність (можливість) мати права і обов'язки. Як науковці-теоретики (О. Ф. Скакун [308, с. 386]), так і представники галузевої науки (С. М. Синчук [299, с. 82], Б. І. Сташків [315, с. 252]) одностайні у позначенні здатності (можливості) мати права та обов'язки терміном правоздатність.

При цьому О. І. Кульчицька слушно зауважує, що прихильники розуміння суб'єктів права як осіб, що наділені правосуб'єктністю, не заперечують той факт, що суб'єкти права є носіями прав і обов'язків, адже саме для реалізації належних їм прав та обов'язків вони й стають учасниками правовідносин [78, с. 11-12]. Це дає підстави погодитись з наступними висновками науковців.

По-перше, що правоздатність є тією безспірною складовою поняття правосуб'єктності. Адже серед науковців немає єдності поглядів про кількісний критерій елементів поняття правосуб'єктності.

Зокрема, такі вчені, як М. М. Марченко [110, с. 592], А. М. Колодій [321, с. 227-228], О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко [322, с. 444], вважають, що правосуб'єктність є сукупністю правоздатності та дієздатності. В галузевій науковій літературі, О. М. Ярошенко підтримує думку, що правосуб'єктність включає в себе два компонента – правоздатність як передбачену нормами права здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки та дієздатність як передбачену нормами права юридичну можливість своїми діями набувати права та обов'язки (їх виконувати) [359, с. 9].

Друга група вчених стверджує, що визначальним елементом правосуб'єктності є правоздатність, що передбачає можливість мати відповідні права й обов'язки, оскільки дієздатність особи, на відміну від інших галузей права, у разі недостатності її обсягу, завжди може бути компенсована інститутом представництва [293, с. 9].

Н. Б. Болотіна вважала, що особливість правосуб'єктності у сфері соціального захисту в тому, що дієздатність, як і в цивільному праві, може бути відокремлена від правоздатності, і право на соціальний захист може бути реалізоване у соціально-захисних правовідносинах іншими особами (наприклад, право неповнолітньої дитини на пенсію у разі втрати годувальника реалізується другим з батьків або її опікуном (чи піклувальником) [16, с. 161]. О. М. Пономаренко також підтримує зазначену концепцію, відзначаючи, що право на деякі види державних допомог (наприклад, допомоги дітям, які перебувають під опікою або піклуванням) осіб, які не володіють необхідним обсягом дієздатності для реалізації свого права, здійснюються їхніми законними представниками [138, с.179].

Важливість інституту представництва в сфері соціального забезпечення обґрунтовувалась й іншими українськими вченими, зокрема Я. В. Сімутіна [121, с. 110-138], Г. П. Чернявська [338, с. 116-121]. Підтримуючи висновки науковців, С. М. Синчук відзначає, що інститут представництва компенсує правосуб'єктній у сфері соціального забезпечення фізичній особі відсутність цивільної дієздатності і пропонує розглядати дієздатність зазначених осіб і як можливість реалізації своїх прав самостійно, і (або)через представника [299, с. 71-72].

У цьому випадку слушною є позиція П. Д. Пилипенка, який переконує, що саме дієздатність є єдиним чинником, який має важливе значення для того, щоб суб'єкт права міг стати учасником правовідносин, і саме вона (дієздатність) означатиме правосуб'єктність учасника правовідносин [127, с. 112].

На відмінності понять суб'єкт права та суб'єкт правовідношення звертали увагу й інші вчені [16, с. 156; 201, с. 90; 78, с. 16]. За словами Н. Б. Болотіної, суб'єкти права на соціальний захист - потенційні учасники соціально-захисного правовідношення, які можуть реалізувати своє право за умови настання певних юридичних фактів. При цьому той суб'єкт права,

який реалізував свою правосуб'єктність і став учасником конкретного правовідношення у сфері соціального захисту є суб'єктом соціально-захисного правовідношення [16, с. 156]. Це дає змогу підтримати висновок Б. І. Сташківа, що для того щоб стати суб'єктом права, необхідна одна-єдина передумова - володіння правоздатністю, тобто можливістю мати права й обов'язки [315, с. 252].

Попри це вчені звертають увагу і на те, що суб'єкти права також володіють і галузевим правовим статусом. Під ним в науковій літературі розуміють сукупність закріплених у Конституції та законах основних прав і обов'язків осіб у сфері соціального захисту [199, с.161].

Обґрунтовується ця позиція тим, що особа вступає у правовідносини з метою реалізувати належні їй права та обов'язки, тому вона повинна володіти ними ще до вступу у правовідносини [78, с. 35].

Отже, внутрішньо переміщеною особою як суб'єкт права на соціальний захист є особа, яка з огляду на наявний правовий статус є носієм визначених законом прав і обов'язків у сфері соціального захисту.

Ми вже згадували визначену у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» підставу, за наявності якої, особу визнають внутрішньо переміщеною і надають довідку про взяття на облік. Вона передбачає проживання особи на території, де виникли обставини, що спричинили переміщення осіб. Відповідно до цього Закону такими обставинами є :

- 1) збройний конфлікт;
- 2) тимчасова окупація,
- 3) повсюдні прояви насильства,
- 4) порушення прав людини,
- 5) надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [223].

І.С. Басова переконана, що вони є соціальними ризиками, з настанням яких особи потребують соціального захисту з боку держави [9, с.44].

У галузевій теорії права види соціальних ризиків використовують для поділу суб'єктів права на соціальний захист. Так, залежно від виду соціального ризику (складної життєвої ситуації), якого зазнали суб'єкти права на соціальний захист, науковці О.І. Кульчицька [78, с. 60-61] та Г.О. Яковлева [356, с. 279] виділяють серед них загальних та спеціальних.

Вчені переконані, що загальними суб'єктами є особи, які зазнали дії традиційних (загальнолюдських та професійних) соціальних ризиків (старість, безробіття, малозабезпеченість тощо). Вони зазначають, що усі фізичні особи володіють загальним галузевим статусом, а отже, кожен наділений усією сукупністю прав у сфері соціального забезпечення [78, с. 72; 356, с. 279].

Спеціальними суб'єктами права на соціальний захист, на їх думку, є особи, які зазнали негативної дії нетрадиційних соціальних ризиків, публічних соціальних ризиків (війни, техногенних катастроф чи стихійних лих), які в законодавстві визнані підставами для здійснення соціального захисту [78, с. 96; 356, с. 279].

Внутрішньо переміщені особи належать до спеціальних суб'єктів, оскільки внаслідок воєнних дій та окупації певних територій особи опинились у складних життєвих обставинах і потребують додаткового захисту з боку держави. Основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб закріплені в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223].

Спеціальний статус внутрішньо переміщеної особи вона набуває після отримання довідки про взяття її на облік та внесенням до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Важливо зауважити, що законодавство не визначає строку дії довідки, а лише закріплює випадки, коли вона може бути скасована [223]. Для прикладу такими підставами є, по-перше, виїзд особи на постійне місце проживання за кордон чи її повернення до покинутого місця проживання, по-друге, подання

нею заяви про відмову від довідки або подання завідомо недостовірної інформації, по-третє, вчинення особою кримінального правопорушення, зазначеного у п. 2 ч. 1 ст 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223].

Правовий статус внутрішньо переміщеної особи визначається як нормами законів [223; 255], так і підзаконних нормативно-правових актів [151; 162; 239], які встановлюють права та обов'язки у сфері їхнього соціального захисту, підстави та умови надання окремих видів соціального захисту.

Зауважимо, що Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223] закріплює цілий комплекс прав внутрішньо переміщених осіб, що належать до різних галузей права [80, с. 351]. Зокрема, цей Закон гарантує:

1) захист від примусового внутрішнього переміщення та примусового повернення на попереднє місце проживання;

2) право внутрішньо переміщених осіб на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус;

3) реалізацію їх прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб;

4) право на єдність родини; 5) створення належних умов для їх постійного чи тимчасового проживання тощо [223].

Досліджуючи лише права внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист, І. С. Басова пропонує поділити їх на універсальні та спеціальні. На думку вченої універсальними є:

1) право на отримання щомісячної адресної допомоги на покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;

2) право безоплатного тимчасового проживання протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи;

3) отримання гуманітарної допомоги тощо [9, с. 47].

До спеціальних прав належать:

1) право на влаштування в дошкільний заклад;

2) квота місць для абітурієнтів з числа внутрішньо переміщених осіб та інші [9, с. 47].

Крім прав Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» встановлює для них й обов'язки. По-перше, вони повинні неухильно дотримуватись Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів. По-друге, на них покладено обов'язок щодо повідомлення про зміну ними місця проживання, а також повідомлення про добровільне повернення до їхнього покинутого місця проживання. І, по-третє, внутрішньо переміщені особи зобов'язані відшкодувати фактичні витрати, що були понесені з державного та місцевих бюджетів при реалізації їхніх прав, передбачених цим Законом.

Серед внутрішньо переміщених осіб необхідно виокремити дітей. Станом на 5 травня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 466 077 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим, з них 195 119 дітей віком до 18 років [113], що становить 1/8 усіх переміщених осіб.

Особливість правового статусу внутрішньо переміщеної діти обумовлений такими міжнародно-правовими актами як Декларація прав дитини [39], Конвенція про права дитини [249] та Факультативний Протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах [332]. Необхідно зауважити, що в останньому міжнародному акті визначено, по-перше, заходи для забезпечення захисту та догляду за дітьми, яких торкається збройний конфлікт, по-друге, вказується про обов'язок держав-учасниць сприяти фізичному і

психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою збройних конфліктів тощо [332].

На національному рівні також закріплено ряд завдань з метою охорони дитинства. Зокрема, відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» на державу покладається обов'язок щодо розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні [247]. Проаналізувавши законодавство, що регулює соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, можна виокремити наступні види соціального захисту, на які має право внутрішньо переміщена дитина:

- 1) щомісячна адресна грошова допомога;
- 2) грошова допомога дітям, які народилися у внутрішньо переміщених осіб після початку тимчасової окупації окремих територій України;
- 3) державні соціальні стипендії;
- 4) встановлення квоти місць для вступу у ВНЗ;
- 5) влаштування їх у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади тощо.

Отже, внутрішньо переміщену особу та внутрішньо переміщену дитину необхідно вважати окремими суб'єктами права на соціальний захист. Які з огляду на настання негативних наслідків, спричинених військовими діями при проведенні антитерористичної операції чи анексії Автономної Республіки Крим змушені залишити своє місце проживання, або в силу існування цих обставин не можуть повернутись на ці території, і потребують соціального захисту з боку держави.

1.2 Поняття соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Право на соціальний захист як складова правового статусу внутрішньо переміщених осіб реалізується відповідно до Закону України «Про

забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223]. Аналіз норм зазначеного нормативного акту у порівнянні з нормами Конституції України та підзаконними актами з питань внутрішнього переміщення, а також з використанням напрацювань галузевої теорії, дозволяє зробити декілька висновків щодо поняття, яке ми досліджуємо.

По-перше, із змісту ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» робимо висновок про прямий взаємозв'язок права на соціальний захист та інтеграції зазначеної групи осіб за новим місцем проживання. Таке ж трактування змісту соціального захисту впливає із прийнятих на Європейському форумі Європейського Союзу стандартах. Зокрема, політику соціального захисту в державах було запропоновано розвивати у напрямках соціального забезпечення, отримання освіти, охорони здоров'я, забезпечення житлом, надання соціальних послуг, соціальної інтеграції тощо [15, с. 95]. Однак, якщо інші складові соціального захисту неодноразово з'ясовувалися вченими, то інтеграція в контексті елемента соціального захисту не була об'єктом наукових досліджень. Необхідним є визначення цих двох категорій.

Нагадаємо, що сучасна доктрина права соціального захисту сформована на основі вагомої кількості досліджень цього поняття за сутністю, наповненням, формами, суб'єктами, видами відносин, гарантіями, нормативно-правовою базою тощо. Узагальнені висновки містяться у працях Н. Б. Болотіної [15, с. 88-96], К. В. Бориченко [20, с. 7-110], Л. Ю. Малюги [108, с. 21-37], С.М. Синчук [302], П. Д. Пилипенка [199, с. 12-17], С. М. Прилипка [205, с. 84-94], О. В. Тищенко [326, с. 9-31], Г. І. Чанишевої [337], Г. О. Яковлевої [355, с.103], О. М. Ярошенка [361, с. 9-16], М. М. Шумила [343, с. 219-300].

Одні вчені розглядають соціальний захист як синонім поняття соціальне забезпечення, визначаючи його як матеріальне забезпечення спричинене обставинами соціальної природи [19, с. 308; 304, с. 10].

Вважаємо, що таке змістовне трактування поняття соціального захисту не відповідає конституційним засадам України та чинному законодавству. Норми Конституції України, на нашу думку, закріплюють не лише право на соціальний захист, а й трактують його зміст та гарантії. Підтримуємо аргументи І. П. Волошин щодо конституційних засад соціального захисту в Україні [30, с. 33-34]. Незаперечним є той факт, що в основі правозастосування положень Конституції України, зокрема і щодо права на соціальний захист лежить задекларована у преамбулі мета – «дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя» [72].

Варто лише зазначити, що невичерпне закріплення переліку складових цього права в Основному Законі України зумовлене об'єктивно, адже постійний соціально-економічний та політичний розвиток відносин породжує нові соціальні виклики для кожної особи, яка зазнала впливу та потребує соціального захисту, а також для суспільства, яке покликане знайти способи та засоби захистити особу при настанні конкретної обставини. Прикладом тут може бути і соціальний виклик – внутрішнє переміщення громадян через події, визначені ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223].

Інша група науковців, аргументовано покликаючись на норми Основного Закону України, тлумачить поняття соціального захисту, пов'язуючи його із економічними та правовими гарантіями реалізації всіх соціальних прав особи [14, с. 36; 198, с. 20]. Підтвердження такого висновку, на нашу думку, міститься у ст. ст. 46, 47, 48 Конституції України [72] лише з таким уточненням, що реалізація соціальних прав є сферою соціального захисту у межах, щоб забезпечити особі чи сім'ї стандарти, визначені Основним Законом України. Тут слід зазначити, що метою соціального захисту є забезпечення рівня життя громадян не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого державою, та попередження соціальної напруженості в суспільстві, яка може бути зумовлена майновою, расовою,

культурною, релігійною чи соціальною нерівністю; підтримання стабільності в суспільстві, тобто попередження соціальної напруги, яка виникає через нерівності, зумовлені різними причинами [92, с. 217].

Нарешті, третя група вчених обґрунтовує зміст соціального захисту через спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й усунення негативних/шкідливих чинників у її житті, створення умов для самовизначення та самореалізації діяльність держави, що, на нашу думку, є близьким за змістом та перегукується із ширшим за змістом поняттям соціальної політики.[14, с. 36; 120, с. 46; 198, с. 20;]. Так, під соціальною політикою розуміють систему заходів, спрямованих на здійснення соціальної функції держави, забезпечення соціальних, культурних прав та інтересів людини, добробуту, соціального розвитку та підвищення рівня життя населення [336, с. 84].

Д. А. Чижов пропонує об'єднане поняття соціально-правового захисту людини в умовах військових конфліктів. За автором, це – регламентована і врегульована нормами права діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій та громадських об'єднань щодо реалізації законодавчо закріплених заходів економічного, соціального і правового характеру для подолання нею (людиною) складних життєвих обставин і якнайшвидшої соціальної адаптації в нових умовах [339, с. 9]. Дещо раніше зазначене поняття було розглянуто К.Ю Мельником [112, с. 16]. Пропоноване вченими визначення, на нашу думку, охоплює своїм змістом категорію «юридичні гарантії соціального захисту».

Для подальшого дослідження важливим є наголосити на положенні Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб про те, що її метою є соціально-економічна інтеграція цієї соціальної групи [318]. Ст. 3 ч. 2 п. 10 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» серед основних завдань молодіжної політики визначає інтеграцію молоді з тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб до українського

соціокультурного простору [245]. Водночас, які саме заходи визначають зміст поняття «інтеграція» зазначеної категорії осіб в названому Законі України не передбачено. Очевидно для визначення сутності поняття, яке досліджуємо, потрібно скористатися аналізом інших нормативних актів. Натомість Комплексна державна програма використовує терміни «підтримка», «адаптація», «реінтеграція» [66]. Із аналізу змісту законодавства у сфері соціального захисту [41], робимо висновок що соціальна інтеграція – це залучення особи до повноцінного життя в суспільстві з урахуванням індивідуальних потреб. Додатково хочемо зазначити, що деякі науковці, аналізуючи проблеми інтеграції (адаптації) внутрішньо переміщених осіб, називають ці процеси соціалізацією [54, с. 92-98]. Соціалізація як повернення особи у суспільні відносини, як видається, є процедурою, яка застосовується на противагу процесу соціального відчуження особи (у значенні, застосовуваному ст. 30 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [51], та є дещо іншою за соціальним та правовим призначенням. Внутрішньо переміщені особи, що вимушено переселилися не є соціально виключеними особами та такими, що потребують процесу соціалізації (повернення), тож за змістовним наповненням політики держави щодо внутрішньо переміщених осіб правильним буде використовувати термін “соціальна інтеграція”.

Соціальна інтеграція – це наявність упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами [24, с. 500]. В контексті соціального захисту внутрішньо переміщених осіб зміст соціальної інтеграції визначено у Комплексній державній програмі [66]. Так, соціально-економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб передбачає впровадження довгострокових рішень для реалізації та захисту їх прав, свобод і законних інтересів, підвищення рівня їх самодостатності та незалежності з урахуванням інтересів приймаючих територіальних громад, налагодження ефективної взаємодії внутрішньо переміщених осіб з приймаючими територіальними громадами, органами державної влади та органами

місцевого самоврядування на засадах партнерства, результатом якого є досягнення соціальної єдності [66].

А. В. Путінцев та Ю. Є. Пащенко роблять висновок, що адаптація є складним та багатограним процесом пристосування мігрантів до нового соціокультурного середовища та приймаючого соціуму до новоприбулих осіб, їх соціально-економічних потреб [263, с. 117]. У процедурі адаптації беруть участь як самі адаптовувані особи, так і органи державної влади, місцевого самоврядування, соціальні інститути, місцеві мешканці. Вчені аргументують, що найбільш релевантною моделлю адаптації як для індивіда, так і для суспільства, є модель інтеграції [263, с. 117]. Варто наголосити, що Державний стандарт соціальної адаптації не передбачає серед суб'єктів права на такий вид соціальної послуги внутрішньо переміщених осіб [40]. Необхідність узгодження норм чинних нормативно-правових актів зумовлює потребу передбачити право цієї соціальної групи на соціальну послугу адаптації.

Для правничої науки вважаємо важливими два підходи щодо адаптації внутрішньо переміщених осіб: соціокультурний (приділяє увагу суб'єктивним вимірам адаптації) та ресурсний (об'єктивний, приділення уваги тому, як за новим місцем проживання отримати необхідні ресурси) [327, с. 65].

Термін реінтеграція у наукових джерелах вживається як процедура інтеграції особи при поверненні на попереднє місце проживання, відтак її можна розглядати як різновид інтеграції [327, с. 57].

Відповідно до п. 2 ч.1 ст.16 Закону України «Про соціальні послуги» соціальною підтримкою є сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин [255]. Л. П. Шумна визначає соціальну підтримку як організаційно-правову форму соціального забезпечення, в межах якої здійснюється повне чи часткове поновлення у осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть їх самотійно подолати, здатності

підключатися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті шляхом надання соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах [346, с. 396]. Аналогічний зміст поняття соціальна підтримка визначено у Стратегії подолання бідності [132] та місцевих програмах соціального захисту громадян [67]. А Наказом Міністерства соціальної політики України №75/26520 «Про затвердження стандартів надання соціальної підтримки населенню» [314] затверджено Стандарт надання послуги з призначення та виплати одноразової матеріальної допомоги інвалідам та непрацюючим малозабезпеченим особам”.

У теорії права соціального забезпечення поняття «допомога» та «соціальна послуга» є самостійним видом соціального захисту осіб. Узагальнені висновки щодо їхніх правових ознак містяться у дослідженні С. М. Синчук [302, с. 285-301; 367, с. 393-416]. Відтак пропонувати визначення соціальної підтримки через складову елемента матеріальна допомога чи соціальна послуга вважаємо неправильним. Потрібно чітко законодавче розмежування всіх понять, які визначають зміст права на соціальний захист, оскільки лише в такий спосіб можна забезпечити належну реалізацію та дотримання прав у цій сфері.

Другий висновок, згідно із ч. 2 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223] Україна визнає свої зобов'язання як гаранта соціального захисту цієї соціальної групи, зокрема відновлення всіх соціальних виплат.

Натомість, Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб містить розділ «Пенсійне та соціальне забезпечення» [318]. Ознайомившись із змістом зазначеного розділу, робимо висновок, що під наведеним заголовком об'єднані перспективні плани політики держави у сфері соціальних виплат. Порівнявши, бачимо, що поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» застосовується у законодавстві про внутрішніх переміщених осіб із неоднаковим змістом, що вважаємо неприпустимим. Це впливатиме на

якість законодавчих норм, а отже на реалізацію цими особами належних їм прав.

Проблемі ідентифікаторів якості законодавства приділена чимала кількість наукових праць з теорії права [73, с. 20-27; 74, с. 169-177; 329, с. 56-60]. Значення якості закону виявляється в забезпеченні стабільності, дієвості й ефективності праворегулятивного впливу закону, формуванні правової культури й правової свідомості громадян, зумовлені мотивації до їх правомірної поведінки, створенні конструктивної взаємодії громадськості з органами влади та спонуканні до громадської активності населення [329, с. 57]. Важливими є максимальна точність та однозначність норм за змістом, чіткістю, ясністю викладу.

Третій висновок, ч.ч. 3, 7 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223] передбачає, що право на всі види соціальних страхових виплат та соціальні послуги, зокрема і в сфері зайнятості, а також на забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг, особами, які набули статус внутрішньо переміщених осіб здійснюється відповідно до законодавства України. Законодавець обрав шлях не користуватися нелегалізованим поняттям «соціальний захист», а вичерпно визначити ті його складові елементи, які держава вводить у його зміст та обсяг. Про такий висновок свідчить і назва ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223]. Водночас у логічному взаємозв'язку із ст. 7 перебуває і ст. 9 зазначеного Закону України, де серед прав та обов'язків внутрішньо переміщених осіб передбачено право на «безпечні умови життя і здоров'я, на створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання, на оплату у законодавчо передбачених випадках вартості житлово-комунальних послуг, на забезпечення лікарськими засобами та надання необхідної медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні

навчальні заклади, отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування, отримання гуманітарної та благодійної допомоги» [223].

Про сутнісне наповнення поняття соціальний захист, яке використовується Верховною Радою України можемо судити через аналіз Рекомендацій парламентських слухань «Державні гарантії соціального захисту учасників антитерористичної операції, Революції Гідності та членів їхніх родин: стан і перспективи» [252]. Його складовими є: медичне забезпечення та санаторно-курортне лікування, пільги соціального характеру (з оплати житлово-комунальних послуг, користування житлом, придбання палива, оплати за проїзд тощо), забезпечення житлом, земельними ділянками, виплати соціального характеру (одноразові/систематичні соціальні допомоги, пенсійне забезпечення), забезпечення трудових прав, забезпечення засобами реабілітації, здобуття професійно-технічної та вищої освіти.

Елементи поняття соціальний захист, а саме – види забезпечення, які надаються особі / сім'ї, неодноразово були об'єктом дискусії серед вчених. Підтримує загальноєвропейське розуміння видів соціального захисту П. Д. Пилипенко [199, с. 16-17], вважаючи, що серед них медична допомога і медичне страхування, соціальне житло, екологічна безпека, обов'язкова освіта, соціальне партнерство тощо.

Н.Б. Болотіна, наголошує, що всі види соціального захисту закріплені у статтях Європейської соціальної хартії (переглянутій) [16, с. 55-56]. А відтак, на думку вченої, не лише ст. 46 Конституції України визначає однойменні відносини. [16, с. 72]. Такі ж твердження є в інших галузевих роботах [104, с. 19-20]. С. М. Прилипко наводить аргументи, що сюди варто включати як надання особі державних соціальних гарантій у сфері медичних послуг, оплати праці, пенсійних та інших соціальних виплат, соціальну підтримку у сфері забезпечення робочими місцями та самозайнятості, соціальну фінансово-кредитну та податкову політику тощо [203, с. 136]. Деякі аспекти поняття соціальний захист в контексті забезпечення прав внутрішньо

переміщених осіб та його складових було проаналізовано у інших наукових публікаціях [84, с. 133-145; 90, с. 91-96; 92, с. 215-236; 94, с. 256-263]. Окремо досліджуються проблеми соціального супроводу дітей – внутрішньо переміщених осіб як спеціальний вид їхнього соціального захисту [97, с. 484-486]. Потреба у соціальному супроводі вбачається через несприятливі чинники, що примусово зумовили зміну середовища проживання та звичного кола спілкування [97, с. 485].

У галузевій науковій літературі домінує думка, що правовою підставою виникнення прав на соціальний захист (у деяких працях – на соціальне забезпечення) є соціальний ризик [14, с. 39; 111, с. 12; 298]. За Н. Болотіною “соціальні ризики властиві кожній людині як члену громадянського суспільства, вони зумовлені її фізіологічною, біологічною і соціальною природою” [14, с. 39].

С. Синчук стверджує, що соціальні ризики визначаються певними характерними ознаками, зокрема:

- 1) є винятково об’єктивними;
- 2) мають обмежувальний вплив на життєдіяльність людини, спричиняють її незабезпеченість основними засобами на проживання;
- 3) передбачені відповідним законодавством;
- 4) можуть відбутися в житті кожного [298, с. 55-56].

Одним із видів соціальних ризиків виокремлено публічний ризик, яким власне і є обставини, передбачені ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Означене дає підстави розуміти публічний ризик як підставу для надання певних видів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та встановлення їх правового статусу [15, с. 190].

Соціальні ризики визначають соціальну потребу особи [302, с. 23], яку слід розуміти як зумовлену наслідками соціальних ризиків необхідність особи у засобах соціально-забезпечувальної природи, зміст та обсяг якої

об'єктивно визначаються рівнем суспільного розвитку та закріплені у законодавстві [302, с. 75-76].

Потреби людини зумовлюють, зокрема, формування її прав, будучи так би мовити, об'єктивною соціальною основою останніх [114, с. 15]. Взаємозв'язок соціальних потреб внутрішньо переміщених осіб та їхнього права на соціальний захист проаналізуємо на основі дослідження А. Наконечної [114, с. 11-16]. Зокрема, через функцію опредметнення потреб (через її реалізацію залежатиме, чи потреба особи може бути задоволена); вплив права людини на види засобів задоволення потреби; вплив прав людини на потреби (співвимірні функція); вплив прав на засоби розподілу та надання основних соціальних благ; вони стають, так би мовити, «співучасниками» задоволення найважливіших потреб суб'єктів, співорганізатором їх життєзабезпечення (розподільча функція). Рівень виконання цієї функції зумовлений двома чинниками: змістом й обсягом потреб суб'єкта; конкретними видами та обсягами тих благ, котрі саме через права надано у розпорядження суб'єкта для задоволення його потреб. Саме права об'єктивують оцінку об'єктивної значущості предметів задля задоволення потреб суб'єкта (пізнавальна функція) [114, с. 11-16].

Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб спрямована на задоволення нагальних та постійних потреб внутрішньо переміщених осіб. Тож, визначаючи потреби, можна сформулювати складові їхнього соціального захисту. Такими є: потреба у достатніх засобах до існування, доступі до житла, придатного до проживання, відновлення документів, які посвідчують громадянство, посвідчують особу та спеціальний статус, доступ до інформації [318]. Підтвердження видів та змісту потреб можна також отримати із Оцінки потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні [119].

Задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб у забезпеченні кращих умов для життя, матеріальному забезпеченні та соціальних зв'язках,

відновленні соціального статусу, соціальної активності, стимулюванні внутрішньо переміщених осіб, молоді з їх числа, інтеграції у приймаючі територіальні громади стане передумовою задоволення як економічних, так і соціальних потреб внутрішньо переміщених осіб, та зниження рівня соціальної напруги в приймаючих територіальних громадах [66]. Водночас, варто зазначити, що побудову соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах доцільно ґрунтувати на ідеї, що їхня соціальна інтеграція не повинна орієнтуватися на планове задоволення соціальних потреб, що своєю чергою породжує утриманство і залежність від послуг соціальних працівників, а орієнтуватись на побудову системи нових цінностей внутрішньо переміщеними особами та нових реалій життя та зобов'язань у нових суспільних умовах [95, с. 120].

Через концепцію «задоволення потреб» у галузевій літературі сформульовано поняття соціального забезпечення, яке за конституційними нормами є невід'ємною складовою конституційного права особи в Україні на соціальний захист (ст. 46 Конституції України) [299, с. 241-255].

Потреби внутрішньо переміщених осіб є також об'єктом досліджень галузі соціальної роботи [37, с. 161-168]. На основі їх висновків правники пропонують шляхи вдосконалення юридичного механізму соціального захисту цієї категорії осіб, як таких, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Про зумовленість права на соціальний захист потребами особи робимо висновок і з норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223]. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 18 Україна забезпечуватиме справедливий розподіл допомоги внутрішньо переміщеним особам, з урахуванням потреб осіб з особливими потребами, осіб з інвалідністю, жінок та дітей, одиноких батьків, пенсіонерів, літніх людей.

І. Д. Чиркіна аргументує, що система соціального захисту виконує дві основні функції: зменшення негативних наслідків бідності шляхом надання короткотермінової адресної допомоги бідним верствам населення; запобігання бідності шляхом створення умов для участі громадян у належно оплачуваній продуктивній праці та соціальному страхуванні в працездатний період [340, с. 86].

Основні завдання системи соціального захисту з урахуванням найпоширеніших проблем інтеграції внутрішньо переміщених осіб визначено у Комплексній державній програмі щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції. Такими названо:

1) соціальна невизначеність через продовження міжнародного збройного конфлікту, відсутність можливостей знайти гідне житло та облаштувати побут на новому місці;

2) існування загрози соціального відторгнення внутрішньо переміщених осіб у сфері трудових відносин через невідповідність кваліфікацій локальним ринкам праці, відсутність робочих місць за потрібними спеціальностями;

3) підвищення ризику бідності через проблему доступу до локальних ринків праці та/або відсутністю або низькою часткою доходів, зокрема від різних форм зайнятості;

4) неефективність юридичних механізмів захисту прав на локальному рівні [66].

Характеризуючи соціальний захист внутрішньо переміщених осіб не можна оминати питання організаційно-правових форм. Здебільшого, організаційно-правова форма – це законодавчо передбачений спосіб здійснення особами свого права на соціальний захист. Вид такої форми залежить від спеціального завдання й зумовлений соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які його отримують і які його надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів [346, с. 394].

К. В. Бориченко залежно від рівня централізації виділяє такі форми соціального захисту: централізовані (державна соціальна допомога та додатковий соціальний захист, що здійснюється на загальнодержавному рівні), місцеві і локальні, які здійснюються на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць [17, с. 237]. Можливість розширення сфери застосування різних організаційно-правових форм, опираючись на норми чинного законодавства, обґрунтувала С. М. Синчук [302, с. 31-35]. Як зазначає Л. В. Ярова, реалізація соціальної функції держави здійснюється за допомогою соціальних інститутів на різних організаційних рівнях, якими не обов'язково мають бути державні структури [357, с. 16].

Ч. 2 ст. 46 Конституції України формує засади залучення всіх незаборонених законом джерел – матеріальної основи заходів соціального захисту [72]. Пріоритетним тут завжди повинні бути державні гарантії, що неодноразово аргументовано вченими-дослідниками проблем соціального захисту [306, с. 10, с. 14; 355, с.103].

Ст. 15 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223], визначаючи джерела фінансового та матеріально-технічного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, забезпечує реалізацію конституційних положень та використання всіх організаційно-правових форм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Зокрема передбачено, що фінансове забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб здійснюється за рахунок бюджетних коштів відповідно до бюджетного законодавства (є загальнодержавними та муніципальними видатками). А ч. 2 зазначеної статті встановлює, що можуть залучатися кошти підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і господарювання, іноземних держав та міжнародних організацій у вигляді благодійної, гуманітарної, матеріальної та технічної допомоги, а також добровільні пожертвування фізичних і юридичних осіб, благодійних

організацій та громадських об'єднань, інші не заборонені законодавством джерела [223].

Вважаємо, що, враховуючи проведення в Україні реформи децентралізації, використання міжнародних, муніципальних і локальних, а також недержавних форм соціального захисту варто розширювати, оскільки вони сприятимуть підвищенню, порівняно із загальнодержавним, рівня соціального захисту. Однак, при цьому потрібно зважати на недостатність фінансових ресурсів територіальних громад для вирішення питань якісної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у всіх сферах життя. На зазначену проблему звернено увагу у Комплексній державній програмі [66].

Держава сприяє міжнародній гуманітарній, благодійній, технічній та будь-якій іншій безповоротній допомозі, що надається внутрішньо переміщеним особам через звільнення від оподаткування та митних платежів. Водночас існує законодавче обмеження, що така допомога має виключне цільове спрямування і не може спрямовуватися на інші цілі (ст. 18 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223].)

Численні проблеми внутрішньо переміщених осіб (надання житла та працевлаштування, неможливість здійснення соціальних виплат особам, які проживають/перебувають на окупованих територіях тощо) вирішуються органами державної влади, волонтерами, громадськими організаціями, міжнародними правозахисними організаціями [77, с. 87, 89].

Таким чином, не дивлячись на різні точки зору щодо розуміння категорії «соціальний захист», можна зробити загальний висновок, що їх об'єднує те, що під соціальним захистом розуміється лише той обсяг соціальних гарантій, що надається безпосередньо державою, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, благодійними фондами. Окрім того, зазначені вище визначення спрямовані на з'ясування рівня та шляхів створення умов для гарантованої державою соціальної

захищеності громадян та іноземних осіб, що перебувають на території України на законних підставах у складних життєвих обставинах.

Підсумовуючи, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб слід розглядати як систему державних, територіальних та недержавних організаційно-правових заходів законодавчо-обов'язкового чи добровільного характеру, які застосовуються з метою задоволення соціальних потреб осіб, зумовлених обставинами, передбаченими Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та спрямовані на ефективну інтеграцію цих осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для забезпечення їм гідного рівня життя.

1.3 Юридичні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

У юридичній літературі поняття юридичних гарантій досліджується як науковцями-теоретиками, так і вченими окремих галузей права [99, с.195-200; 100, с. 181-184]. Зокрема, В. Погорілко під юридичними гарантіями розуміє встановлені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина [134, с. 40]. А. В. Пономаренко вважає, що юридичними гарантіями є закріплена у нормативно-правових актах сукупність умов, способів та засобів, які визначають умови та порядок реалізації прав та свобод особи, а також їх охорону, захист та відновлення у разі порушення [137, с. 41].

Досліджуючи конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні, Т. Заворотченко перелічує загальні ознаки юридичних гарантій [58, с. 96]. Ми поділяємо думку вченої про те, що їм характерні наступні ознаки:

- 1) нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в нормативно-правових актах;
- 2) системність, яка полягає в тому, що всі юридичні гарантії знаходяться в тісному нерозривному зв'язку, є взаємозалежними і взаємопов'язаними, тобто утворюють певну систему;
- 3) комплексність – у реальному житті юридичні гарантії діють спільно (системно), доповнюючи одна одну;
- 4) постійність – гарантії прав не припиняють свою дію і не виникають епізодично;
- 5) юридична надійність, яка відображає, з одного боку, зв'язок гарантії із соціальною ситуацією, а з іншого – стабільність її соціального змісту;
- 6) реальність, яка полягає в тому, що юридичні гарантії повинні забезпечити особі реальне користування наданими законодавством України правами [79, с. 122].

Варто зауважити, що немає єдності у поглядах науковців і щодо видів юридичних гарантій. Так, на думку В. А. Рудик, юридичні гарантії поділяються на нормативні, організаційно-правові, процесуальні та процедурні гарантії права на соціальний захист [295, с. 55]. Вчений С. Стеценко виділяє наступні елементи: стан законодавства (його стабільність та відповідність розвитку суспільства); юридичну відповідальність (діяльність з попередження і припинення правопорушень); доступність й якість правосуддя, а також ефективність контролю за реалізацією правових актів [317, с.195].

Беручи за основу наукові дослідження, вважаємо, що юридичними гарантіями соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є гарантії реалізації (законодавчо закріплені підстави, умови та порядок здійснення соціального захисту, його стандарти та нормативи тощо), а також гарантії охорони та захисту (наявність юридичної відповідальності, способів відновлення порушених прав).

Основні права внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист закріплені на двох рівнях: міжнародному та національному. Варто наголосити, що усі нормативно-правові акти можна поділити на ті, що регулюють право на соціальний захист усіх громадян, і ті, що спрямовані на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, до першої групи належать: Конвенція про захист прав та основоположних свобод людини 1950 року [68], Європейська соціальна хартія [51], Європейський кодекс соціального забезпечення [52], Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення [69] тощо. Зміст міжнародних стандартів соціального захисту, які містяться у вище зазначених актах, були предметом дослідження багатьох науковців, а саме, І. С. Андієнко [4, с. 220-223], М. М. Шумило [345, с. 243-249], А. Л. Клименко [63] В. М. Рошканюк [293, с. 78-81], А. М. Юшко та Н. М. Швець [354].

Міжнародні стандарти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб закріплені лише у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення осіб [61].

Ці принципи не носять обов'язкового характеру, однак зважаючи на те, що вони ґрунтуються на міжнародних угодах у сфері прав людини, а також міжнародному гуманітарному праві, їх вважають «важливою міжнародною основою для захисту внутрішньо переміщених осіб» [75, с. 11]. Міжнародні вчені переконані, що це міжнародний акт не лише узагальнив уже існуючі норми, а й заповнив прогалини у цій сфері. Відтак справедливо іменовані «першим офіційним викладенням» прав вимушених переселенців, а також обов'язків держави та її органів, що здійснюють контроль на цій території [363, с. 8].

Досліджуючи міжнародні соціальні стандарти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, вітчизняні науковці зауважують, що ці Керівні принципи є орієнтиром для вироблення національної політики держав щодо здійснення захисту цих осіб [9, с. 69]. Зокрема, вони містять визначення

внутрішньо переміщених осіб, права та гарантії цих осіб, а також форми захисту їхніх прав [339, с. 58-66; 334; 193, с. 33-52].

Ба більше, для захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб було розроблено ще один міжнародний документ — «Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб»[206] (також відомі як «Принципи Пін'єру»). Ці принципи встановлюють стандарти щодо вирішення питань пов'язаних із втратою майна. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях у справах «Саргсян проти Азербайджану» (п. 96) та «Чірагов та інші проти Вірменії» (п. 98) наголошує, що ці принципи є «найбільш повними стандартами у цій сфері» [278; 281].

Провадить політику щодо захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб також і Рада Європи. Зокрема, Комітетом міністрів Ради Європи було ухвалено Рекомендацію щодо внутрішньо переміщених осіб [265]. В її основу також було покладено Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення.

Крім Ради Європи активним учасником захисту внутрішньо переміщених осіб є Парламентська Асамблея Ради Європи. Ухваливши чималу кількість рекомендацій та резолюцій, вона закликає уряди держав: по-перше, шукати довготривалі рішення щодо повернення або інтеграції осіб у нові територіальні громади, по-друге, гарантувати захист їхній прав відповідно до документів Ради Європи та Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення осіб усередині країни [75, с.14].

Вітчизняна система соціального захисту громадян базується на положеннях ст. 46 та 48 Конституції України. Котрі визначають, найперше, що кожен має право на достатній життєвий рівень як для себе, так і своєї сім'ї, по-друге, на рівень життя, не нижче від прожиткового мінімуму [72].

Конкретизовані ці положення у великому масиві законів та підзаконних нормативно-правових актах. Неодноразово вчені зазначали, що це зумовлює

неузгодженість та суперечливість положень, які регулюють відносини соціального захисту громадян [103; 344, с. 304-308].

Подібна ситуація склалась і у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб». Він визначає поняття внутрішньо переміщеної особи, містить загальні положення щодо окремих прав та свобод зазначених осіб.

Однак, необхідно зауважити, що окремі види соціального захисту внутрішньо переміщених осіб регулюються як окремими законами, так і підзаконними нормативно-правовими актами [84, с. 142-143; 93, с. 75].

Для прикладу, право внутрішньо переміщеної особи на житло може бути реалізоване у різних формах: тимчасове чи постійне житло, соціальне житло, соціальні гуртожитки чи готелі, найм житла. Правове регулювання яких здійснюється різними законами [55; 221; 222; 229] та великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів [42; 194; 195; 233]. Така розпорошеність положень щодо форм реалізації права на житло, їх підстав та умов у великому масиві нормативно-правових актів ускладнює особам обрати найкращий для себе спосіб задоволення своїх потреб.

Ще складніша ситуація у правовому забезпеченні внутрішньо переміщених осіб соціальними виплатами. У цій сфері внутрішнє переміщення зумовило необхідність вирішення державою завдань декількох напрямків. По-перше, необхідно було врегулювати порядок відновлення соціальних виплат внутрішньо переміщених осіб, які право на них набули ще на окупованій території. По-друге, необхідно було також і врегулювати порядок надання таких виплат внутрішньо переміщеним особам, які набули цього права після переміщення. Адже труднощі виникли з необхідністю підтвердження певних фактів. І, по-третє, держава з метою підтримки таких осіб, була змушена надати їм додаткового матеріального забезпечення.

Результатом чого була активна нормотворчість державних органів, зокрема Уряду України.

Найпершою була Постанова Кабінету Міністрів України № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05.11.2014 р. Вона стосувалась призначення та продовження таких виплат як: 1) пенсій, у тому числі щомісячного грошового утримання), 2) довічних державних стипендій, 3) усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, 4) надання соціальних послуг, субсидій та пільг, які виплачуються за рахунок коштів державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Згодом ще однією постановою Кабінету Міністрів України № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 8 червня 2016р. [43] було також запроваджено порядок призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам (Порядок 1) та Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/ перебування (Порядок 2).

Порядок 1 також визначав юридичний механізм призначення або відновлення внутрішньо переміщеним особам соціальних виплат, що надаються з державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування [43].

Інший порядок регулює механізм здійснення контролю за проведенням зазначених виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання або перебування незалежно від факту реєстрації місця проживання [43].

Варто зауважити, що Уряд у цих постановах передбачив додаткові умови надання соціального забезпечення, а також додаткові підстави припинення їх виплати. Це стало предметом розгляду окружного адміністративного суду, який зазначив, що Уряд вийшов за межі своїх повноважень, і у своєму

рішенні визнав їх нечинними [288]. Окрім того за останні три роки до них шість разів вносились зміни.

Надання адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття виплат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, а також одноразової грошової допомоги з благодійних коштів також регулюється постановами Кабінету Міністрів України [141; 151].

Як видається така велика кількість нормативно-правових актів, що встановлюють різні умови та різний порядок надання соціальних виплат лише ускладнює правозастосування. Тому з метою підвищення ефективності юридичного механізму забезпечення внутрішньо переміщених осіб нестраховими соціальними виплатами, пропонуємо прийняти єдиний нормативно-правовий акт - Порядок, в якому передбачити всі види таких виплат, правові підстави, умови й процедуру отримання, зобов'язаних суб'єктів та відповідальність.

Детальний аналіз законодавства щодо інших аспектів кожного виду соціального захисту внутрішньо переміщених осіб подано у підрозділах 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3. У них звернено увагу й на інші його недоліки, які ускладнюють правозастосувальну діяльність.

Важливу роль серед гарантій реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальний захист відіграють державні соціальні стандарти. У вітчизняному національному законодавстві державні соціальні стандарти розглядаються як встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій (абз. 1 ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії») [218]. Вони застосовуються для визначення розмірів виплат за обов'язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання

інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх розмірів [218].

Таким базовим соціальним стандартом є прожитковий мінімум, який становить вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [218]. Він гарантує, щоб основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування для особи, не були нижчими за нього. Також можна зустріти випадки, коли законодавець, встановлюючи розмір певних соціальних виплат, визначає його на рівні прожиткового мінімуму. Для прикладу, окремим категоріям внутрішньо переміщеним особам щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання надається у розмірі прожиткового мінімуму [151].

Ми підтримуємо висновок І. П. Волошин про доцільність поділяти державні соціальні стандарти на дві групи. До першої відносити ті, що визначають рівень життя людини і є тим критерієм, за яким визначають необхідність здійснення соціального захисту з боку держави. Другу групу складають ті стандарти, що визначають обсяг матеріального забезпечення у випадку настання соціального ризику [30, с. 56].

Законодавець також встановлює певні соціальні нормативи, що є показниками необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, а також забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами тощо (абз. 4 ст.1) [218]. Їхня основна мета полягає у сприянні визначення розмірів державних гарантій соціальної підтримки у тому числі і внутрішньо переміщених осіб.

Для прикладу, в сфері надання соціальних послуг встановлюються наступні нормативи:

- 1) перелік, види та обсяги соціальних послуг, які надаються за рахунок державного та місцевого бюджетів і страхових фондів;
- 2) норми та нормативи надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- 3) показники якості надання соціальних послуг [218].

У сфері житлово-комунального обслуговування діють соціальна норма житла та соціальні нормативи користування комунальними послугами, з оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії громадянам [218].

У науковій літературі неодноразово наголошувалось, що соціальний захист здійснюється в межах різних організаційно-правових форм, зокрема муніципальної та недержавної.

В. Я. Бурак звертав увагу, що роль актів місцевого самоврядування постійно зростає. На його думку, причинами цього є: 1) розширення компетенції органів місцевого самоврядування у сфері регулювання відносин у сфері соціального забезпечення, 2) збільшення кількості виплат по соціальному забезпеченню, що здійснюються за рахунок місцевих бюджетів [21, с. 364].

Досліджуючи повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціального забезпечення, І. М. Ласько поділила їх на делеговані державою та власні, що впливають з сутності організації місцевого самоврядування [103, с. 64].

Зокрема, ст. 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [242] передбачено, що виконавчі органи сільських, селищних, міських рад володіють наступними делегованими повноваженнями:

- 1) забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, громадян, реабілітованих як жертви політичних репресій, військовослужбовців, сімей, які втратили годувальника,

багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома тощо;

2) надання соціальних послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах [242].

Вони також наділені повноваженнями щодо встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення [242]. Як приклад можна навести ухвалу Львівської міської ради № 779 від 14.07.2016р., якою затверджено «Програму соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» [234]. Відповідно до цієї Програми внутрішньо переміщеним особам надавалась одноразова матеріальна допомога у розмірі 2000 грн [234]. Також можна стверджувати, що внутрішньо переміщеним особам надаються додаткові види соціальних виплат і послуг за рахунок коштів благодійницьких організацій чи фізичних осіб, для прикладу така допомога надавалась благодійним фондом «Благополуччя дітей» [331].

Зауважимо, що за переконанням науковців, забезпечення осіб соціальними виплатами на рівні прожиткового мінімуму здійснюється в межах загальнодержавних організаційно-правових форм соціального захисту [30, с. 57-59]. Здійснення соціальних виплат за кошти територіальних громад чи благодійних організацій, на думку С. М. Синчук, є зазвичай додатковим та не позбавляє особу права на всі інші види соціальних виплат, що передбачені законодавством в межах державної організаційно-правової форми [299, с. 219]. Ба більше, ці додаткові виплати можуть базуватись на власних соціальних нормативах [30, с. 58].

Зважаючи на те, що реалізація соціального захисту є можливою завдяки діям зобов'язаних суб'єктів, тому законодавче визначення процедури має достатньо важливе значення. Воно є однією із юридичних гарантій реалізації внутрішньо переміщеними особами свого права на соціальний захист.

Пригадаємо, що соціальний захист внутрішньо переміщених осіб забезпечується різними його видами (пенсійними виплатами, соціальними допомогами, пільгами та компенсаціями, наданням послуг тощо). Процедура реалізації кожного окремого виду соціального захисту має певні свої особливості.

Вони можуть проявлятися на будь-якому з цих етапів, а саме:

- 1) реєстрації особи як внутрішньо переміщеної;
- 2) зверненні за соціальним захистом;
- 3) перевірки наявності соціальної потреби у соціальному захисті та правоможності суб'єктів;
- 4) прийняття рішення уповноваженим суб'єктом про надання чи відмову у наданні.

Проаналізувавши законодавство у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, уповноваженими суб'єктами є територіальні органи Пенсійного фонду України, а також органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Для прикладу, довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи видається структурним підрозділом з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання (п. 3 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223]).

Одержувачам пенсії, які є внутрішньо переміщеними особами, для отримання електронного пенсійного посвідчення необхідно звернутись до територіального органу Пенсійного фонду України за місцем фактичного проживання [239].

Забезпечення внутрішньо переміщених осіб державними соціальними допомогами здійснюється за рішеннями структурних підрозділів з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та

Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад за місцем перебування таких осіб на обліку (п.2 Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг) [151].

Окрему увагу необхідно звернути на ще один недолік у зверненні внутрішньо переміщеної особи за соціальним захистом. На перший погляд держава спробувала уніфікувати форми звернення осіб за призначенням окремих видів соціального забезпечення. Зокрема, Міністерство соціальної політики України прийняв наказ № 441 від 21. 04. 2015р. «Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій та пільг» [236].

Форма заяви щодо призначення та надання житлової субсидії є затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» № 848 від 21. 10. 1995р. у додатку № 1 [256]. Ця постанова була доповнена положенням про цей додаток згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 505 від 19.05.21р. [44]. Варто зауважити, що саме ця форма часто зазнає змін. Спершу вона була затверджена наказом Міністерства соціальної політики України № 604 від 02. 05.2018 р. [235], згодом наказом цього міністерства №1528 від 23 жовтня 2019 р [213] була змінена.

Попри те, заяву про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, подається у довільній письмовій формі [151].

Підсумовуючи, вважаємо, що усі форми звернення за призначенням різних видів соціального захисту потребують певної уніфікації. Це безумовно

сприятиме покращенню реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальний захист.

Позитивним у правовому механізмі соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є можливість електронної форм подання заяви та документів. Що в умовах пандемії є додатковою гарантією реалізації особами права на соціальний захист. Зокрема, внутрішньо переміщена особа, уповноважений представник сім'ї, може подати заяву з необхідними документами для призначення грошової допомоги поштою або в електронній формі (через офіційний веб-сайт Мінсоцполітики, інтегровані з ним інформаційні системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування або Єдиний державний веб-портал електронних послуг) [151].

Зважаючи на те, що існує Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб, яка здійснює облік таких осіб і містить достатньо широку інформацію про них. Вважаємо, що запровадження єдиної форми звернення за призначенням різних видів соціального забезпечення стає все актуальнішим.

Ще однією із юридичних гарантій, що міститься у законодавчо встановленому порядку надання окремих видів соціального захисту, є встановлення строків.

Аналіз законодавства у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб дозволив виділити, по-перше, строки, протягом яких органи соціального захисту приймають рішення; по-друге, строки, протягом яких внутрішньо переміщені особи повинні звернутись для отримання соціальних виплат.

Проаналізувавши судову практику щодо призначення та виплати соціальних допомог (страхових та державних) внутрішньо переміщеним особам, необхідно зауважити, що одним із недоліків їхнього правового регулювання є дотримання встановлених строків для звернення. Зокрема,

виникають труднощі у одного з батьків (внутрішньо переміщених) при отриманні ними допомоги при народженні дитини. Органи, що здійснюють призначення таких допомог, відмовляють заявникам, мотивуючи це тим, що вони не дотримались строків звернення за призначенням вище зазначеної допомоги.

Відповідно до п. 12 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми допомога при народженні дитини призначається за умови, що звернення за її призначенням надійшло не пізніше ніж через 12 календарних місяців після народження дитини [156]. Верховний Суд у своїй постанові від 29 серпня 2018 року у справі № 591/1474/17 [181] звертає увагу на те, що позивачка з об'єктивних причин не мала змоги звернутися до відповідача із заявою, бо всупереч своїй волі змушена була змінювати місце проживання внаслідок проведення на сході України бойових дій, народження дитини на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим 25. 07. 2014 року, отримання свідоцтва про народження дитини українського зразка лише 17 лютого 2015 року, переїзд на постійне місце проживання до м. Суми у вересні 2016 року, де і отримала статус внутрішньо переміщеної особи [116, с. 36].

Висловлюючи свою позицію, Суд наголошує на наступному. По-перше, відповідно до положення ч. 7 ст. 7 Сімейного кодексу України дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, встановлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [305]. По-друге, згідно з Конвенцією про права дитини від 20. 11. 1989 року [249], яку ратифіковано постановою Верховної Ради України від 27. 02. 1991 року № 789-ХІІ, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню

інтересів дитини (п.1 ст. 3) [249]. Тому, на думку Суду, допомога при народженні дитини за своєю природою є допомогою самій дитині, а не її батькам. Неможливість своєчасного звернення одним із батьків до органу, який здійснює призначення допомоги при народженні дитини, призводить до порушення інтересів дитини [181]. Аналогічні висновки сформульовані також в інших постановках Верховного Суду [164; 165; 170].

Ще одним прикладом недосконалості законодавства у сфері соціального захисту внутрішньо переміщеної особи була відмова у призначенні допомоги по вагітності та пологах застрахованій (внутрішньо переміщеній) особі у зв'язку з порушенням пп. 2 п. 2 Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції [149], яким також було встановлено строк звернення за призначенням. Зазначена постанова встановлювала, що допомога по тимчасовій непрацездатності надається в разі настання страхового випадку до моменту переміщення застрахованої особи (пп.1 п.2 Порядку № 37), при цьому допомога по вагітності та пологах надається в разі настання страхового випадку до моменту переміщення застрахованої особи, а також в разі настання страхового випадку протягом 30 тижнів з дати переміщення застрахованої особи (пп. 2 п. 2 Порядку № 37 [149]).

Верховний Суд наголошує, що право застрахованої особи на отримання допомоги по вагітності та пологах передбачено Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [225]. Порядок надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції [149] є підзаконним нормативно-правовим актом,

який встановлюючи строки для звернення, обмежує можливість реалізації такого права, що суперечить принципу верховенства права [116, с. 40].

Висновок Верховного Суду ґрунтується на положеннях ст. ст. 3 та 46 Конституції України, відповідно до яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, визнається та гарантується Основним Законом [72].

Для усунення зазначених недоліків правління Фонду соціального страхування прийняло нову постанову № 8 від 24. 01. 2017 року «Про затвердження Порядку надання матеріального забезпечення деяким категоріям застрахованих осіб» [148]. Зазначений порядок закріплював положення, відповідно до якого норма ч. 5 ст. 32 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (зокрема, матеріальне забезпечення виплачується у випадку, якщо особа звернулась не пізніше двадцяти календарних місяців з дня відновлення працездатності, встановлення інвалідності, закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами тощо) не поширюється на строки звернення за призначенням матеріального забезпечення відповідно до норм цього Порядку на внутрішньо переміщених осіб [148].

З наведених законодавчих положень випливає, що на підзаконному рівні встановлено додаткові умови реалізації права на соціальні допомоги шляхом визначення строків звернення до органу, який надає (призначає) соціальні допомоги. На підставі аналізу судової практики можемо зробити висновок, що така умова набуває характеру правообмежувальної при наявності об'єктивних причин пропуску такого строку.

Вважаємо, що з метою забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами права на не лише на соціальні допомоги, а й інші соціальні виплати, необхідно закріпити положення, яким заборонити застосовувати правообмежувальні строки у процедурі їх призначення та надання.

Щодо строків, протягом якого орган повинен прийняти рішення, то, для прикладу, п. 20 Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування України деяким категоріям застрахованих осіб встановлено, що робочі органи Фонду не пізніше двадцяти днів з дня отримання документів призначають матеріальне забезпечення та виплачують його не пізніше десяти робочих днів з дня призначення такого матеріального забезпечення [148].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [151] встановлення строку відбувається в дещо інший спосіб. Зокрема, передбачено, що протягом семи робочих днів після отримання документів уповноважений орган надсилає у письмовому вигляді інформацію про відмову у призначенні грошової допомоги з обґрунтуванням причин такої відмови (абз 10 п. 5). на нашу думку, цей строк необхідно вважати загальним щодо надання відповіді уповноваженою особою.

Для забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальний захист важливе значення мають також заходи юридичної відповідальності. Адже при відсутності превентивних заходів охорони права на соціальний захист, вони порушуватимуться частіше.

Проаналізувавши законодавство у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, зауважимо, що воно найчастіше встановлює санкції для правоможних суб'єктів. У випадку недобросовісної поведінки особи, які отримували грошові виплати, соціальне обслуговування або

соціальні виплати у розмірах значно вищих, надання соціального забезпечення припиняється, а надміру виплачені кошти особи зобов'язані повернути. Такого змісту положення є у Постанові Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (п. 11) [151], «Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» (п. 25) [157] тощо.

Важливішу роль у здійсненні соціального захисту внутрішньо переміщених осіб відіграють положення щодо юридичної відповідальності зобов'язаних суб'єктів у цій сфері. Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» у ст. 19 закріплює, що особи, винні в порушенні цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом [223]. Інші Закони, для прикладу «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [226], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [227], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [225]», «Про соціальні послуги» [255] також містять положення про їх відповідальність загального характеру. Оскільки таке формулювання не закріплює підстав відповідальності, їх видів та обсягів, то є не зовсім вдалим.

К. В. Бориченко зауважує, що у сфері соціального захисту передбачена відповідальність саме зобов'язаних посадових осіб. Такий висновок вченої ґрунтується на положеннях статті 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення [65], якою передбачено адміністративну відповідальність за порушення встановлених термінів виплати пенсій або виплати її не в повному обсязі [18, с. 328].

Щодо юридичної відповідальності посадових осіб, які порушують права внутрішньо переміщених осіб, К. О. Крахмальова вважає, що її передбачено недостатньо. На перший погляд, держава також вважає дане

питання важливим. Оскільки у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (п. 1 ч. 4 ст. 20) було закріплено обов'язок Кабінету Міністрів України [223]. Протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим законом (це було ще у 2015 р.) він повинен був підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції, а саме зміни до Кодексу України про адміністративні порушення в частині відповідальності посадових (службових) осіб за порушення прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб під час їх реєстрації, надання соціальних послуг та інформації щодо наявних місць тимчасового поселення та можливостей працевлаштування [223].

Попри все, адміністративна відповідальність все таки виконує каральну функцію. І як слушно зауважує К. В. Бориченко, у соціально забезпечувальному законодавстві не встановлено заходів відповідальності, які б компенсували понесені правоможною особою витрати [18, с. 429]. На її думку, відповідальність зобов'язаних осіб повинна бути подібною до цивільної, а саме доцільно було б передбачити не лише компенсацію неотриманого блага, але й стягнення відсотків розміру (вартості) самого виду соціального захисту (інфляційні втрати, 3% річних), компенсація моральної шкоди [18, с. 429].

До охоронних гарантій у сфері соціального захисту можна віднести також і висновки Конституційного Суду України. Йдеться про його рішення, що ухвалені при розгляді звернень щодо неконституційності зменшення рівня соціального захисту [283; 284; 285]. Науковці також переконані, що хоча соціальний захист залежить від фінансових можливостей держави, однак неприпустимим є звуження змісту права на соціальний захист положеннями підзаконних нормативно-правових актів [30, с. 71; 101, с. 6-14].

Щодо юридичних гарантій захисту, то, на думку К. В. Бориченко, вони полягають у закріпленні заходів захисту та відновлення у разі невизнання, оспорювання чи порушення прав [18, с. 290].

У сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб використовуються судова та адміністративна форми захисту. Найбільш ефективною залишається все таки судова форма [98, с. 167-171]. На це впливає розгалуженість судів в Україні, законодавча закріплена гарантія щодо обов'язковості судових рішень, які набрали законної сили. Ба більше, Законом України «Про безоплатну правову допомогу» (п. 2-1, 2-2 ст. 14) закріплено, що внутрішньо переміщені особи мають право на всі види правових послуг. Зокрема, на захист, здійснення представництва їхніх інтересів у судах та інших державних, місцевих органах, складення документів процесуального характеру [208].

Сьогодні ми можемо говорити не лише про захист прав внутрішньо переміщених осіб у національних судах. Вони також мають право звернутися за захистом своїх порушених прав до Європейського суду з прав людини, що є міжнародною судовою установою. До компетенції якої входить розглядати заяви осіб, які скаржаться на порушення своїх прав, передбачених Європейською конвенцією з прав людини [98, с. 98]. Необхідно зауважити, що особи неодноразово користувались цим правом. У одному із повідомлень Президента Європейського суду з прав людини зазначалось, що в суді зареєстровано близько 3800 індивідуальних скарг пов'язаних зі збройним конфліктом і вимушеним переміщенням в Україні [53].

Досліджуючи рішення Європейського суду з прав людини у сфері соціального захисту, науковцями виділено дві групи положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [68], які стосуються прав особи на соціальний захист. До першої групи, на її думку, належать ті, що стосуються безпосередньо права на соціальний захист (про заборону катування (стаття 3), про дискримінацію (стаття 14), та про захист власності (ст. 1 Протоколу 1)). До другої групи належать ті, що опосередковано впливають на це право. Вони можуть відігравати роль процесуальних гарантій при призначенні та виплаті соціальних виплат. Зокрема, це право на

справедливий суд (ст.1 §1), яке передбачає право на доступ до незалежного суду, розгляд справи у розумний строк, а також обов'язкове виконання судових рішень [102, с. 241]

Прикладами таких справ є «Батрак проти України» [269], «Божко проти України» [270], «Кечко проти України» [274], «Коваль та Пацьора проти України» [275], «Півень проти України» [276], «Будченко проти України» [272], «Серявін та інші проти України» [279]. Здебільшого у цих справах зверталась увага на неправомірність дій держави щодо обмеження прав осіб на соціальні виплати через відсутність коштів, або невиконання державою обов'язків щодо врегулювання порядку здійснення соціального захисту.

Без сумніву, значну роль у захисті порушених прав внутрішньо переміщених осіб відіграли все таки національні суди, які повною мірою сприяли реалізації їхніх прав.

Однією із найбільш поширеною судовою практикою були спори пов'язані із оскарженням рішень органів соціального захисту населення щодо відмови у взятті на облік внутрішньо переміщеної особи. Зокрема, органи соціального захисту досить часто відмовляли особам у взятті їх на облік як внутрішньо переміщених, оскільки вони не були зареєстровані на території, з якої здійснюється переміщення на день виникнення обставин, що спричинили внутрішнє переміщення, а докази, що свідчили їх фактичне проживання не завжди враховувались уповноваженими органами [171]. Ще однією поширеною причиною відмови внутрішньо переміщеним особам у взятті їх на облік було те, що окремі населені пункти, у яких були зареєстровані позивачі, не входили до переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1085-р. від 07. 11. 2014 р. [230]. У цих категоріях справ Верховний Суд наголосив на пріоритетності

законів над підзаконними актами. Відповідно до Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” [223] особа змушена покинути своє місце проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації тощо. Також важливим є і те, що зазначені обставини вважаються загальновідомими та такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах Верховного Комісара ООН з прав людини та інших органів, перелічених у Законі, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято рішення [223]. Відтак, до увагу також необхідно брати положення Постанови Верховної Ради України № 252 від 22. 11. 2018 р. «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» [174].

Достатньо багато судових справ було щодо відмови у призначенні чи наданні соціальних виплат. Зокрема, органи соціального захисту відмовляли у наданні щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, на покриття витрат на проживання з підстав відсутності відмітки про реєстрацію місця проживання на зворотному боці довідки про взяття їх на облік [178]. Зважаючи на те, що 13 січня 2016 року було внесено зміни в законодавство (було скасовано проставлення такої відмітки), і як результат, не може бути підставою для відмови в призначенні. Наявність у власності житлового приміщення може бути підставою для відмови лише у тому випадку, якщо воно розташоване в регіонах, інших ніж тимчасово окупована територія України, райони проведення антитерористичної операції та населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення [177].

Лєвова частка судових рішень стосується оскарження рішень пенсійних органів щодо припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеним особам, у випадках здійснення перевірки не підтверджується фактичне місця

проживання [182; 184; 176; 175]. Станом на липень 2020 року суди ухвалили 19251 рішень, із них 14519 рішень щодо невиклати пенсії [341, с. 81]. Предметом розгляду справ також були відмови у виплаті допомоги при народженні дитини у зв'язку з відсутністю за місцем проживання [180] або пропущення строку за зверненням [183].

Крім судового способу захисту внутрішньо переміщені особи вправі застосувати й адміністративний порядок захисту. Він полягає в оскарженні незаконних дій чи бездіяльності соціально уповноважених суб'єктів до вищекерівних органів. Найбільш повне визначення, на нашу думку, подане В. В. Веніковою. Вчена вважає, що адміністративне оскарження є нормативно визначеним порядком відновлення особою своїх порушених прав, який полягає у поданні письмових (усних) скарг і закріплює обов'язок відповідальних посадових осіб зреагувати та прийняти рішення у встановлені законом строки [27, с. 84].

У сфері соціального захисту адміністративне оскарження передбачене нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Цей Закон містить окремий Розділ XIII «Порядок оскарження дій страхувальників та виконавчих органів пенсійного фонду» [225]. Деталізована ця процедура у Порядку розгляду скарг на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення, затвердженим постановою Правління Пенсійного фонду України від 12 жовтня 2007 року №18-6 [159]. Відповідно до цього Порядку у випадках, коли особа вважає, що орган, який призначає пенсію, прийняв рішення, що суперечить законодавству про пенсійне забезпечення або виходить за межі його компетенції, має право оскаржити таке рішення до органів Пенсійного фонду України вищого рівня [238].

Варто зазначити, що не усі нормативно-правові акти, які регулюють окремі види соціального захисту внутрішньо переміщених осіб містять норми такого змісту. Це не можна вважати недоліком, оскільки основним

нормативно-правовим актом, що регулює порядок надання скарг є Закон України «Про звернення громадян» [238]. У ньому встановлено форму звернення (основні вимоги до нього), строки, протягом якого можна звернутись у випадку порушення прав, а також строк його розгляду.

Захист права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб також може здійснюється Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини [88, с. 164]. Діяльність якого була предметом дослідження багатьох наукових праць [106, с. 12-16; 107, с. 14-18; 123, с. 163-165].

Створювався цей з інститут з метою здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина. Основні права та обов'язки уповноваженого, гарантії забезпечення його діяльності визначаються Конституцією України [72], Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [259].

О. О. Майданик зауважує, що згідно з положенням ч. 2 ст. 4 Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» діяльність цього органу полягає у доповненні наявних засобів захисту прав і свобод людини і громадянина, не відмінює їх, а також і не здійснює їх перегляду [259]. Відтак, за переконанням вченої, він відіграє роль додаткового способу захисту прав і свобод [106, с. 13].

Аналіз законодавства дає змогу зробити висновок, що основними актами реагування Уповноваженого на порушення є його подання. В науковій літературі їх зазвичай поділяють на нормативні та ненормативні [106, с. 13]. Ненормативні подання за своїм характером є індивідуальними: стосуються конкретної особи і конкретного порушення прав. Розглядаючи скарги громадян щодо порушення їхніх прав та свобод державними органами, він намагається усунути наявні перешкоди. Нормативні подання за своїм змістом є рекомендаціями, з якими омбудсмен звертається до державних органів щодо

необхідності зміни законодавства чи правозастосувальної практики [106, с. 13].

Звернувшись до офіційного веб-сайту Уповноваженого з прав людини, ми не можемо констатувати про активну діяльність його у цій сфері. Проте інформацію про те, що завдяки йому було вирішено питання із заборгованістю по виплаті пенсії особі, можна віднайти [57].

Науковці неодноразово наголошували, що ця форма захисту має певні недоліки. Зокрема, законодавство не встановлює ні організаційних, ні юридичних наслідків для органів державної влади, які допустили такі порушення, що можуть наставати для них за результатами діяльності Уповноваженого. Також відсутнє адекватне реагування як парламенту так і інших органів на його звернення.

Беручи до уваги це, вважаємо, що головним важелем впливу Уповноваженого на прийняття необхідних рішень є гласність, яка полягає у поширенні інформації.

Необхідно зауважити, що питання забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб завжди є предметом щорічних доповідей [351; 352; 353]. Ба більше, у 2020 році Уповноваженою з прав людини було підготовлено спеціальну доповідь «Реалізація прав внутрішньо переміщених осіб на житло» [312].

Підсумовуючи, зазначимо, що попри певні недосконалості адміністративної форми захисту, вона має вагомі переваги, зокрема, безоплатність, неформальність, а також скороченість термінів розгляду звернень тощо, саме тому займає своє місце поряд з іншими формами захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2. 1 Пенсійне забезпечення внутрішньо переміщених осіб

Конституція України у ст. 46 закріплює право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у старості [72]. Сьогодні таке забезпечення здійснюється в межах загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Основним видом такого забезпечення є пенсійна виплата (пенсія) [81, с. 240].

Необхідно зауважити, що законодавство у сфері пенсійного забезпечення оперує цими двома термінами. Визначення яких подані у ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення»[225]. Водночас вони звертають увагу на те, що визначення пенсії має певні недоліки. По-перше, це законодавче визначення охоплює лише ті виплати, які фізична особа отримує в межах солідарної пенсійної системи, по-друге, воно вказує на її види з підстав соціального ризику, що зумовлює соціальну виплату, по-третє, у ньому не відображено зміст цього поняття, відсутні ознаки, які б характеризували [299, с. 291].

Це зумовило активні наукові пошуки у визначенні поняття пенсія. В науковій літературі вона розглядається як щомісячна грошова виплата фізичним особам зі спеціально створених для цього пенсійних фондів на умовах і в порядку, передбачених чинними нормативними актами й договорами [315, с. 272]. С. М. Синчук, охоплюючи всі сучасні види пенсійних виплат, вважає, що пенсією є грошове систематичне страхове забезпечення, яке здійснюється зобов'язаними відповідно до закону чи договору суб'єктами з метою компенсації втраченого (або зменшеного) внаслідок довічної або довготривалої непрацездатності особи заробітку та

(чи) доходу [299, с. 300]. Отже, основними ознаками, які її характеризують є грошова форма виплати, здійснюється в межах загальнообов'язкового соціального страхування, її притаманний компенсаційний характер.

Пенсійне забезпечення внутрішньо переміщених осіб має свої особливості, які обумовлені часом набуття статусу пенсіонера. На думку І. С. Басової, їх необхідно розмежовувати на осіб, які були суб'єктом пенсійних правовідносин і згодом набули правового статусу внутрішньо переміщеної особи, та осіб, які набули правового статусу внутрішньо переміщеної особи і згодом стали суб'єктами пенсійних правовідносин [11, с. 132]. Погоджуючись з науковицею, відзначимо, що кожна з цих категорій пенсіонерів володіє різним правовим становищем.

Основним нормативно-правовим актом в сфері пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб залишається Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [225].

Особливості призначення чи відновлення пенсійних та інших соціальних виплат осіб, які перемістились з окупованих територій закріплені у постановах Кабінету Міністрів України № 637 від 5. 11. 2014 р. «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщених осіб» [239], № 365 від 08. 06. 2016 р. «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [43], а також затвердженого нею «Порядку щодо здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування» [163].

При призначенні пенсії, чи її відновленні першою вимогою для внутрішньо переміщених осіб є перебування на обліку як внутрішньо переміщена особа. Так, до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщеної особи» для взятої на облік внутрішньо переміщеної особи реалізація права на пенсійне забезпечення здійснюється відповідно до законодавства України [223]. Зміст цього положення також

відображений і у п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» призначення та продовження виплати довічних державних стипендій, усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, матеріального забезпечення ... за рахунок коштів державного бюджету та фондів [239].

Виокремленими у зазначеній Постанові є внутрішньо переміщені особи, які відмовились від довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб, зареєстрували місце проживання та постійно проживають на території, де органи державної влади здійснюють свої повноваження [239].

Зазначене положення набуло такого змісту, як наслідок судової практики, яка склалась. Так, у справі № 234/11095/17 позивач оскаржував рішення Управління Пенсійного фонду України у місті Краматорському Донецької області, яким було призупинено виплату пенсії, оскільки позивач не надав довідку про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції [169]. У цій справі особу 3 жовтня 2016 р. було знято з реєстру обліку внутрішньо переміщених осіб в м. Луганськ. У цей же день вона була зареєстрована за новим місцем проживання в м. Краматорську, що засвідчувала відмітка у паспорті позивача. Висловлюючи свою позицію, Суд зауважує наступне. По-перше, відповідно до абз. 2 п. 9 Правил реєстрації місця проживання, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 207 від 02. 03. 2016 р. відомості про реєстрацію або зняття з реєстрації місця проживання вносяться до паспорта громадянина [197].

По-друге, ч. 2 ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» закріплює, що реєстрація місця проживання (перебування) особи чи її відсутність не може бути однією з умов реалізації прав особи, встановлених у законодавстві України [253].

По-третє, суд наголошує, що основною метою прийняття постанов Кабінету Міністрів України [43; 142; 239; 243], що регулюють порядок

призначення чи відновлення пенсійних виплат внутрішньо переміщеним особам, було забезпечити реалізацію гарантій внутрішньо переміщених осіб, закріплених в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223], зокрема і пенсійного забезпечення [169]. На думку Суду, позивач підпадає під ознаки внутрішньо переміщеної особи, що містяться у положеннях ст. 1 Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [169] хоча і формально. Отримання статусу внутрішньо переміщеної особи не є обов'язком особи, а її правом. Особа вважає себе внутрішньо переміщеною і бажає скористатись гарантіями, встановленими законодавством для цієї категорії осіб [169]. Отже, не правомірно пов'язувати право на отримання пенсії із отриманням довідки внутрішньо переміщеної особи та виконанням вимог, встановлених законодавством для осіб з цим статусом.

Наступною особливістю пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб є затвердження порядку їхнього звернення за призначенням чи відновленням пенсій, а також умови її отримання [81, с. 236-246; 82, с. 75-81]. Зокрема, виплата, призначених цим особам пенсій здійснюється через рахунки та мережу установ і пристроїв акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» з можливістю отримання готівкових коштів і проведення безготівкових операцій через мережу установ і пристроїв будь-яких банків тільки на території населених пунктів, де органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі [239]. Для цього одержувачі пенсії з числа внутрішньо переміщених осіб повинні пройти ідентифікацію та отримати платіжні картки, які також будуть їхні електронними пенсійними посвідченнями.

Поряд з цим, Уряд своєю Постановою № 637 від 05.11.2014 р. «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» встановлює для цих осіб додатковий обов'язок щодо проходження фізичної ідентифікації

в установах акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» [637].

Законодавство встановлює певні періоди проходження такої ідентифікації, які залежать від наявності електронного пенсійного посвідчення. Зокрема, для осіб, які не отримали в установленому порядку платіжної картки, яка водночас є пенсійним посвідченням, - кожні три місяці з дня відкриття рахунка або з дня попередньої ідентифікації. Для осіб, які мають електронне пенсійне посвідчення - кожні шість місяців [637].

Важливо зауважити, що в цій Постанові для осіб з інвалідністю I групи та осіб, які, за висновком лікарсько-консультативної комісії, не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, передбачено дещо інший порядок призначення та виплати їм пенсій. По-перше, за їх письмовою заявою виплата пенсій може здійснюватись акціонерним товариством «Укрпошта» з доставкою за фактичним місцем їх проживання чи перебування. По-друге, для цих осіб не проводиться фізична ідентифікація [239].

Правовим наслідком непроходження одержувачем пенсійних виплат фізичної ідентифікації є зупинення акціонерним товариством «Державний ощадний банк України» видаткових операцій за поточним рахунком. Відновлюються видаткові операції після проведення фізичної ідентифікації цієї особи в установах цього банку на наступний день [239].

Не залишились поза увагу держави особливі обмежувальні заходи, що діють на період карантину. Так, умова щодо проходження фізичної ідентифікації не застосовується на період дії карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 та протягом 30 днів з дня відміни карантину [239].

На думку науковців, зазначена процедура отримання пенсій потребує певного спрощення, оскільки вона зовсім не сприяє реалізації внутрішньо

переміщеної особи права на пенсійне забезпечення. Зокрема, І. С. Басова пропонує розширити перелік банківських установ, у яких буде дозволено проходити фізичну ідентифікацію, а не обмежуватися публічним акціонерним товариством «Державний ощадний банк України», як це визначено Постановою Кабінету Міністрів України “Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам” [9, с. 115]. На її думку, цього можна досягти шляхом оголошення Національним Банком України тендеру на здійснення такого роду діяльності, а також передбачати відповідальність у цій сфері [9, с. 115].

Ще однією особливістю правового регулювання пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб було прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови № 365 від 08. 06. 2016 р. «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [43], якою затверджувався Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування [145].

Відповідно до цього Порядку контроль за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщених осіб полягав у відвідуванні не рідше ніж одного разу на шість місяців фактичного місця проживання/перебування внутрішньо переміщеної особи, про що складався акт обстеження матеріально-побутових умов сім'ї [145].

Хоча в науковій літературі підтримується законодавче визначення спеціального порядку контролю за пенсійними виплатами внутрішньо переміщених осіб [11, с. 134], однак ми одностайні з висновками органів судової влади, які наголошують на іншому [82, с. 75-81; 87, с. 142-147].

Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання / перебування в цілому та окремі положення були предметом розгляду в Окружному адміністративному суді м. Києва щодо визнання їх незаконними і такими, що не відповідають правовому акту вищої юридичної

сили [188], яке було залишене без змін й іншими інстанціями [173; 187]. Задовольняючи позовні вимоги, суд зазначив, що прийняті нормативно-правові акти встановлюють для внутрішньо переміщених осіб ряд додаткових вимог під час проведення процедури призначення (відновлення) пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) чи інших соціальних виплат, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

На думку Суду таке встановлення додаткових вимог для внутрішньо переміщених осіб, з числа пенсіонерів при отриманні соціальних (у тому числі пенсійних) виплат вказує на наявність нерівного поводження з ними в порівнянні з іншими. І призводить до обмеження їх можливостей у реалізації свого права на соціальний захист, що гарантоване державою [173].

Відтак, вище зазначений Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання / перебування [145] та окремі положення Порядку призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам [43] вважаються такими, що мають дискримінаційний характер, оскільки право на отримання пенсії залежить від місця проживання особи [81, с. 242].

Однак після визнання Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам нечинним Уряд не відступив від своєї практики. Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» № 788 від 21.08.2019 року [212] він вніс зміни у Постанову «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» і закріпив положення наступного змісту.

При надходженні до Пенсійного фонду України або його територіальних органів інформації від Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Національної поліції, Державної міграційної служби, Міністерства фінансів, інших органів

виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, яка: 1) дає обґрунтовані підстави вважати, що особа повернулася до покинутого місяця постійного проживання, або 2) особою подано документи, що містять недостовірні відомості для призначення (відновлення, продовження виплати), то виплата пенсії припиняється. Її продовження відбувається після особистого звернення особи чи проходження нею ідентифікації у порядку, визначеному законодавством, враховуючи дані Єдиної інформаційної бази внутрішньо переміщених осіб [239]. Важливою умовою є відсутність підстав, для скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб, встановлених пп. 2-5 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 рік зазначила, що станом на грудень 2018 року національними судами було винесено понад 15 000 рішень у справах, які стосуються положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», з них 4500 рішень винесено у справах щодо припинення пенсійних виплат внутрішньо переміщених осіб на підставі положень порядків, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 365 [352, с. 11].

Зважаючи на те, що до судових органів надходить велика кількість однотипних справ, Верховний Суд розглянув зразкову справу про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі (справа № 805/402/18) [268]. В якій вказав на неправомірність застосування положень підзаконних-нормативно правових актів для припинення пенсій та соціальних виплат.

Вирішуючи цю справу Верховний Суд звертає увагу на декілька аспектів.

По-перше, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються основи соціального захисту, а також форми і види пенсійного забезпечення [72]. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення», як основний закон у ст. 8 закріплює право

громадян України на отримання пенсійних виплат та соціальних послуг і у ч. 3 ст. 4 передбачає, що виключно законами про пенсійне забезпечення визначаються умови, норми та порядок пенсійного забезпечення; організація та порядок здійснення управління в системі пенсійного забезпечення [225].

Підстави припинення виплати пенсії перелічені у ч. 1 ст. 49 цього Закону [225]. Водночас Суд наголошує на тому, що цей перелік є вичерпним та передбачає можливість припинення виплати пенсії з інших підстав лише у випадках, які передбачені законом. І ним не передбачено такої підстави припинення або призупинення виплати пенсії, як проведення верифікації за списками Служби Безпеки України з підстав перевірки місця фактичного проживання [268].

Підсумовуючи, Суд робить висновок, що питання щодо припинення пенсійних виплат (які є складовою порядку пенсійного забезпечення) не можуть регулюватись підзаконними нормативно-правовими актами [268].

По-друге, відповідно до своїх конституційних повноважень Кабінет Міністрів України є органом, який забезпечує проведення державної політики у соціальній сфері. Він наділений повноваженнями щодо вжиття заходів у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, а також провадити політику у сфері соціального захисту. Ба більше, він не наділений правом вирішувати питання, які згідно з Конституцією України належать до виключної компетенції Верховної Ради України. Йдеться про прийняття нормативно-правових актів, які за своїм змістом суперечать та підмінюють закони [268].

По-третє, Верховний Суд пригадує, що фактичне місце проживання, як обмежувальна умова виплати пенсії, була вже предметом розгляду Конституційного Суду України [268].

У своєму рішенні він (Конституційний Суд України) зауважив, що зважаючи на правову, соціальну природу пенсії право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов'язуватись з такою умовою,

як постійне проживання в Україні. Відповідно до конституційних принципів держава зобов'язана гарантувати це право незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія [282]. Верховний Суд наполягає на тому, що цей підхід необхідно поширити не тільки на громадян, що виїхали на постійне місце проживання до інших держав, а й на внутрішньо переміщених осіб, які мають постійне місце проживання на непідконтрольній Уряду України території [268].

Четвертим аспектом, який відіграє важливу роль у вирішенні цього питання, є сформована практика Європейського Суду з прав людини, зокрема у справах щодо відновлення виплати пенсій особам.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України» від 26 червня 2014 року зазначено, що зменшення розміру або припинення виплати належним чином встановленої соціальної допомоги може становити втручання у право власності [280].

Суд звертає увагу, що ст. 1 Першого протоколу включає в себе три окремих норми: «перша норма, викладена у першому реченні першого абзацу, має загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого абзацу, стосується позбавлення власності і підпорядковує його певним умовам; третя норма (абз. 2) передбачає право Договірних держав, зокрема, контролювати користування власністю відповідно до загальних інтересів. Проте ці норми не є абсолютно непов'язаними між собою. Друга і третя норми стосуються конкретних випадків втручання у право на мирне володіння майном, а тому повинні тлумачитись у світлі загального принципу, закріпленого першою нормою» [280].

Щодо соціальних виплат, ст. 1 Першого протоколу не встановлює жодних обмежень свободи Договірних держав вирішувати, мати чи ні будь-яку форму системи соціального забезпечення та обирати вид або розмір виплат за такою системою. Проте якщо Договірна держава має чинне

законодавство, яке передбачає виплату як право на отримання соціальної допомоги (обумовлене попередньою сплатою внесків чи ні), таке законодавство має вважатись таким, що передбачає майнове право, і підпадає під дію ст.1 Першого протоколу [280].

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі “Пічкур проти України” від 07.11.2013 року суд зауважує, що отримання пенсії стало залежним від місця проживання заявника [277]. Особа пропрацювавши багато років у своїй країні та сплативши внески до системи пенсійного забезпечення, був зовсім позбавлений права на пенсію лише на тій підставі, що він більше не проживає на території України. На підставі цього ЄСПЛ дійшов висновку про те, що різниця в поводженні, на яку заявник скаржився, порушувала ст. 14 Конвенції у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу [277].

Підтримуючи висновки Верховного Суду, звернемо увагу на наступне. У ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» закріплено, що «Україна вживає всіх можливих заходів, спрямованих на розв’язання проблем, пов’язаних із соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [223]. Тому вважаємо, що першочергово держава повинна забезпечити реалізацію внутрішньо переміщеним особам права на пенсію, врегулювати порядок призначення, відновлення виплати пенсії, а не закріплювати нові умови набуття права на пенсії та підстави припинення виплати.

Варто звернути увагу на ще один негативний наслідок, який виникає в цій ситуації. Йдеться про суми пенсій, які не виплачено за період до місяця їх відновлення. Відповідно до п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» ці суми обліковуються в органі, що здійснює пенсійні виплати, та виплачуються на умовах окремого порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України [239]. Дотепер такого окремого порядку, який би врегулював порядок виплати

соціальних виплат за минулий час не розроблено. Відтак невикладені суми за минулий період можна отримати лише звернувшись до суду.

Це також спричино численне звернення осіб до суду.

Незахищеними залишаються громадяни України, які залишаються проживати на тимчасово окупованих територіях. На цих територіях діє тимчасовий порядок фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей [47]. Відповідно до якого в населених пунктах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, видатки з державного бюджету Пенсійного фонду України та бюджетів інших фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюються лише після повернення згаданої території під контроль органів державної влади.

Відтак, мешканці непідконтрольних територій змушені переїжджати на підконтрольну територію, реєструватись як внутрішньо переміщені особи і звертатись за відновленням або призначення пенсії. У цьому випадку не захищеними залишаються особи з особливими потребами, яким не вможі здійснити таке переміщення. Вони залишають без основних засобів для існування.

Звернувшись до судової практики, варто зауважити, що у внутрішньо переміщених осіб виникають труднощі й при призначенні пенсії у зв'язку із втратою годувальника або при переході на цю пенсію з пенсії за віком.

У справі № 360/1644/20 [287] особа звернулась із позовом до Марківського ОУПФУ Луганської області про призначення їй пенсії у зв'язку із втратою годувальника. Вона хотіла перейти з пенсії за віком на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

За матеріалами справи позивачка була одружена з чоловіком, що підтверджувалось свідоцтвом про шлюб, а також вони обоє були

zareєстровані на окупованій території. Після переміщення позивачка перебуває на обліку в Марківському ОУПФУ Луганської області і має статус внутрішньо переміщеної особи. Її чоловіка було взято на облік як отримувача пенсії за віком розпорядженням УПФУ в Ленінському районі м. Харкова, а розпорядженням Київського ОУПФУ в м. Харкові від 30.10.2019 р. знято із обліку у зв'язку із смертю. Що свідчить, що після переміщення вони проживали у різних містах.

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [225] умовами для переведення з іншого виду пенсії на пенсію у зв'язку з втратою годувальника є наявність таких умов у заявника: 1) статус непрацездатного члена сім'ї померлого годувальника, який був на утриманні останнього, 2) його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування [225].

Перша умова виконувалась, бо позивачка є отримувачем пенсії за віком та перебувала у шлюбі з померлим, а, отже, вважається непрацездатним членом сім'ї померлого годувальника.

Щодо обставини перебування на утриманні у померлого годувальника, суд зазначив наступне. Розмір пенсії померлого становив 9511 грн, в той час як розмір пенсії позивачки становив 1982 грн. Оскільки розмір пенсії позивачки є значно нижчим від розміру пенсії її померлого чоловіка, це свідчить про те, що його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування [287].

Також паспорти обох осіб з відмітками про реєстрацію місця проживання є документом, що підтверджує перебування на утриманні в розумінні абз. 1 п. 2.11 розділу II Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого Постановою Пенсійного Фонду України від 25 листопада 2005 року № 22-1 [155].

Відповідно до цього положення за документ, який необхідний для призначення, перерахунку пенсії, поновлення виплати раніше призначеної пенсії, переведення з одного виду пенсії на інший, і який засвідчує факт перебування на утриманні непрацездатних членів сім'ї, приймаються довідки або інші документи про склад сім'ї, видані відповідно до чинного законодавства за місцем проживання (реєстрації) особи, зокрема органом місцевого самоврядування, або документ про реєстрацію місяця проживання (разом з годувальником за однією адресою), виданий згідно із вимогами ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [155]. Отже, особою було надано усі необхідні документи, визначені законодавством.

У іншій судовій справі № 520/7517/19 позивачка разом з чоловіком також були зареєстровані за однією адресою. Проте, відповідно до довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи фактичне місце її проживання було у Харківській області, разом з тим її чоловік у м. Ровеньки Луганської області [290].

Суд переконаний, що у цьому випадку довідка про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб і є належним документом, який засвідчує факт перебування на утриманні непрацездатних членів сім'ї та є документом про реєстрацію місця проживання (разом з годувальником за однією адресою), виданий згідно із вимогами ст. 3 Закону «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [253]. Його висновок ґрунтується на положеннях Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» [223]. Зокрема, управління праці та соціального захисту населення адміністрації Основ'янського району Харківської міської ради є повноважним органом, який, по-перше, здійснює взяття на облік внутрішньо переміщеної особи у встановленому цим Законом порядку, по-друге, вносить до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, по-третє, видає довідки щодо місця проживання тимчасово переміщених осіб, у

тому числі місця її фактичного перебування [290]. Враховуючи це Суд вважає, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб і є належним документом, який засвідчує факт перебування на утриманні непрацевдатних членів сім'ї та є документом про реєстрацію місця проживання (разом з годувальником за однією адресою) [290].

У цій справі апеляційний суд не погодився з висновком суду першої інстанції. На його думку, статтею 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» не віднесено довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи до документів, до яких вносяться відомості про місце проживання, а також не є документом, який може підтвердити або спростувати факт перебування позивачки на утриманні її чоловіка [186].

Враховуючи те, що при переміщенні сімей з окупованих територій чи територій, на яких проводиться антитерористична операція, вони не завжди з об'єктивних причин можуть проживати разом. Але у тих випадках, коли вони продовжують залишатись сім'єю, варто звертатись до положень Сімейного кодексу України. В якому у ч.2 ст. 3 подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Загалом, з метою врахування тих особливих обставин, у яких опинились внутрішньо переміщені особи та забезпечення їм належного соціального захисту, пропонуємо законодавчо закріпити право такої особи підтверджувати факт спільного проживання з померлим годувальником довідкою про реєстрацію місця проживання до факту їхнього внутрішнього переміщення.

2.2 Соціальні допомоги, що надаються внутрішньо переміщеним особам

Соціальні допомоги є одним із найпоширеніших видів соціального захисту осіб, які опинились у складних життєвих обставинах. Вони були об'єктом наукової розвідки таких вчених, як І. С. Андрієнко [3], І. П. Волошин [30], Н. Б. Болотіна [16, с.с. 240-250, 260-305, 401-451], В. Я. Бурак, П. Д. Пилипенко [199, с. 368-435], С. М. Синчук [299, с. 302-316], Б. І. Сташків [315, с. 270-280], В. Л. Стрепко [319], С. М. Прилипко [203, с.130-136].

Досліджуючи соціальні допомоги, В. М. Андріїв розглядає їх в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні це поняття охоплює всі види допомоги громадянам, які її потребують, включаючи: натуральну допомогу; соціальне обслуговування; державні стипендії; забезпечення пільгами деяких громадян; компенсаційні виплати, державні та страхові допомоги тощо. У вузькому розумінні – це види соціальних допомог за системою соціального страхування та державні соціальні допомоги, які призначаються і надаються згідно із законодавством України [5, с. 169-173].

Найбільш узагальнене визначення досліджуваного явища запропоновано С. М. Синчук. Вчена робить висновок, що соціальна допомога – це грошове одноразове або короткотермінове забезпечення, яке здійснюється відповідно до закону чи договору з метою матеріальної підтримки особи (сім'ї) за обставин, коли вона самостійно або з поважних причин не в змозі отримати відповідний індивідуальним (чи сімейним) потребам дохід від трудової діяльності на рівні суспільно визначених стандартів або коли сукупний дохід особи (сім'ї) є об'єктивно недостатнім для задоволення її соціальних потреб [299, с. 355].

В. Л. Стрепко визначає допомоги за правом соціального забезпечення як безповоротні грошові виплати, що надаються уповноваженими державою органами особам, які зазнали соціального ризику, з метою підтримання

їхнього життєвого рівня за рахунок бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [319, с. 4]. У запропонованому визначенні автор звертає увагу на таку ознаку соціальних допомог, як їх безповоротність, а також зауважує, що вони надаються з різних організаційно-правових форм соціального забезпечення.

На думку Л. М. Сіньової, соціальні допомоги забезпечуються різними організаційно-правовими формами:

- 1) страхові допомоги в межах загальнообов'язкового державного соціального страхування за рахунок страхових фондів;
- 2) державна соціальна допомога за рахунок коштів Державного чи місцевого бюджетів;
- 3) змішане соціальне забезпечення допомогами деяких категорій громадян;
- 4) недержавне забезпечення допомогами (за рахунок підприємств, установ, організацій, як благодійна діяльність громадян або юридичних осіб) [307, с. 115] Поява недержавної організаційно-правової форми обґрунтовується й іншими вченими [199, с. 235; 299, с. 281; 315, с. 50-53].

Формулюючи визначення допомог, науковці окремо наголошують на меті їх надання. За словами В. С. Тарасенка, соціальні допомоги надаються з метою матеріальної підтримки громадян, що в силу визначених законом соціальних випадків потребують такої допомоги незалежно від наявності у них будь-яких інших джерел доходів [320, с.339]. Б. І. Сташків стверджує, що вони призначаються з метою заміщення втраченого доходу або надання соціальної підтримки у складних життєвих обставинах, що мають тимчасовий характер [315, с.273]. Беручи до уваги цільове спрямування соціальної допомоги, а саме замінити відсутні в особи джерела до існування, вчені обґрунтовують необхідність її грошової форми [319, с. 5].

Відмінність у цільовому призначенні також використовують для групування соціальних допомог за видами [299, с. 316]. Зокрема, допомоги,

що мають на меті компенсацію втраченої заробітної плати особи, належатимуть до компенсаційних виплат. Прикладом такої допомоги є допомога в разі тимчасової непрацездатності. Інші допомоги спрямовані на підтримку особи незалежно від факту її трудової діяльності, наприклад, одноразова допомога при народженні дитини.

У науковій літературі для здійснення видового поділу допомог науковці використовуються й інші критерії: джерела їх виплати, підстави їх надання (соціальні ризики), за суб'єктами, які мають право на їх отримання [199, с. 143-144; 205, с. 221-231; 315, с. 274].

Тимчасова окупація Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей, проведення антитерористичної операції зумовила появу нового соціального ризику, який спричинює настання соціально небезпечних наслідків для осіб, що проживають на цих територіях. Відтак, ми маємо нових суб'єктів (внутрішньо переміщених осіб), які потребують соціального захисту з боку держави.

Нами вже було обґрунтовано приналежність внутрішньо переміщених осіб до спеціальних суб'єктів права на соціальний захист. Особливість останніх (спеціальних суб'єктів) полягає у тому, що у них виникнення права на соціальний захист зумовлене не лише загальнолюдськими (старість, тимчасова непрацездатність, безробіття) чи можливими професійними ризиками загального характеру (професійне захворювання), а й публічними, пов'язаними з подіями надзвичайного характеру (війни чи стихійного лиха) [78, с. 96]. У нашому випадку таким соціальним ризиком є окупація частини території України та проведення антитерористичної операції.

Перед державою постав виклик щодо врегулювання питання надання соціального захисту потребуючим особам. Оскільки в силу зазначених складних обставин вони не можуть реалізувати належні їм права.

Поряд з тим держава також зобов'язана надати додатковий соціальний захист внутрішньо переміщеним особам, з метою усунення саме нових негативних наслідків, спричинених внутрішнім переміщенням.

Розпочнемо з допомог, що надаються Фондом соціального страхування застрахованим особам з настанням страхового ризику. У науковій літературі ці допомоги прийнято називати страховими. Особливості правового регулювання зазначеного виду соціального захисту були предметом дослідження в численних наукових працях [8; 13; 36, с. 93-97]. Окремі аспекти надання таких допомог внутрішньо переміщеним особам вивчалися такими вченими як І. С. Басовою [9; 10] та Д. А. Чижов [339].

Відзначимо, що держава намагалась відреагувати на виклики, що постали перед нею. У Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» в п. 3 Розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» закріплено, що особливості надання соціальних послуг та виплати матеріального забезпечення за соціальним страхуванням внутрішньо переміщеним особам (громадянам України, які переселилися з тимчасово окупованої території, території проведення антитерористичної операції або зони надзвичайної ситуації) визначаються Кабінетом Міністрів України [226].

01. 10. 2014 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 531 «Про особливості реалізації прав деяких категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [246]. Вона закріплює право осіб, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями чи фізичними особами або були добровільно застраховані та переселилися з тимчасово окупованої території, району проведення антитерористичної операції або зони надзвичайної ситуації, на надання матеріального забезпечення за фактичним місцем проживання, у порядку встановленому правліннями фондів [246].

На виконання цієї норми Правлінням Фонду соціального страхування України було прийнято постанови «Про затвердження Порядку надання

матеріального забезпечення деяким категоріям застрахованих осіб» від 24.01.2017 року № 8 [148] та «Про затвердження Порядку надання страхових виплат, фінансування витрат на медичну та соціальну допомогу, передбачених загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання для внутрішньо переміщених осіб» від 12.12.2018 року № 27 [150].

Ці постанови регулюють порядок надання таких допомог:

- 1) допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);
- 2) допомога по вагітності й пологах;
- 3) допомоги на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);
- 4) щомісячні страхові виплати потерпілому від нещасного випадку на виробництві чи внаслідок професійного захворювання;
- 5) соціальні виплати потерпілому від нещасного випадку у зв'язку з тимчасовим переведенням на легшу роботу;
- 6) допомоги у зв'язку з безробіттям;
- 7) допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами;
- 8) одноразової допомоги потерпілому на виробництві (чи його сім'ї) тощо. Зважаючи на те, що ці допомоги мають на меті компенсувати особі втрачений заробіток, їх можна віднести до компенсаційних виплат.

На відміну від компенсаційних, соціальні допомоги другого виду мають за мету матеріально підтримати тих осіб, які перебувають у скрутному матеріальному становищі, незважаючи на факт здійснення ними трудової діяльності та незалежно від отримання будь-яких інших грошових виплат соціальної чи несоціальної природи [299, с. 313]. До них можуть належати допомога при народженні дитини, соціальні допомоги на дітей одиноким матерям, державні соціальні допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю. Сюди також можна віднести допомоги, які надаються з

метою забезпечення мінімального соціального стандарту, необхідного для життєдіяльності людини, наприклад, соціальні допомоги на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, допомога малозабезпеченим сім'ям. Зазвичай зазначені допомоги відносять до державних допомог, оскільки фінансуються вони з бюджетів різних рівнів [299, с. 313].

У системі соціального захисту є допомоги, суб'єктами права на які є виключно внутрішньо переміщені особи. Йдеться про щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, одноразову грошову виплату та грошову компенсацію постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації.

Право внутрішньо переміщеної особи на щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (надалі адресна допомога) закріплене постановою Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» № 505 від 01. 10. 2014 р. [151]. Цією постановою також затверджено Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [151] (далі - Порядок надання адресної допомоги).

Згідно з п. 2 Порядку надання адресної допомоги правомочними суб'єктами є:

- 1) внутрішньо переміщені особи, які перемістились з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення;

2) внутрішньо переміщені особи, житло яких зруйновано або стало непридатним для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації;

3) їх дітям, які народились після дати початку проведення антитерористичної операції, тимчасової окупації або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації [151].

Окрім того, адресна допомога може надаватись внутрішньо переміщеним особам з інвалідністю, їх дітям, дітям з інвалідністю та особам, що здійснюють за ними догляд за умови, що вони перемістились з населених пунктів Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, і не мають можливості повернутись до попереднього місця проживання, у тому числі через потребу у тривалій вторинній (спеціалізованій) медичній допомозі або третинній (високоспеціалізованій) медичній допомозі із цілодобовим спостереженням або у зв'язку із загрозою насильства чи психологічною травмою (ч. 2 п. 2) [151].

Для отримання цієї допомоги зазначені суб'єкти обов'язково повинні стати на облік як внутрішньо переміщені особи.

Адресна допомога призначається на сім'ю і розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї. У праві соціального захисту немає визначення поняття сім'ї. Ми звертаємось до норм Сімейного кодексу України, які містять її правові ознаки та способи її утворення. Відповідно до ст. 3 Кодексу сім'я – це особи, які разом проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Навіть тоді, коли дружина та чоловік через навчання, роботу, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми та інші поважні причини не проживають спільно, подружжя

вважається сім'єю. Дитина є також членом сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає [305].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України членами сім'ї є особи, які перебувають між собою у правовідносинах, природа яких визначається кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами, постійним спільним проживанням, веденням спільного господарства [286]. У законодавстві про соціальні допомоги поняття «член сім'ї» є також не визначеним.

Варто зауважити, що в теорії права соціального захисту, науковці виділяють дві концепції розуміння сім'ї як суб'єкта правовідносин. С. М. Синчук переконана, що сім'я є цілісним суб'єктом, який реалізовує своє право на соціальний ризик, якщо наслідки соціального ризику є спільними для всіх її членів, а також коли соціального ризику зазнав один із її членів, однак наслідки є вагомими для всієї сім'ї та породжують спільну соціальну потребу [300, с. 210]. Конструкцію «член сім'ї» використовують для позначення соціально-правоможних суб'єктів правовідносин соціального захисту у тих випадках, коли, за переконанням законодавця, наслідки від настання соціального ризику відчула не вся сім'я, а лише окремі її члени [300, с. 210].

О. М. Пономаренко також переконана, що у тих випадках, коли в законодавстві йдеться про права сім'ї, але вони виникають у конкретних її членів, які й є суб'єктами галузевих правовідносин, то не можна говорити про сім'ю як колективного суб'єкта [138, с.11].

Підсумовуючи, зауважимо, що адресна допомога внутрішньо переміщеним особам призначається на сім'ю та виплачується одному з її членів, розмір її обчислюється як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї. І у випадку, якщо хоча б один із членів має, обставини, що унеможливають отримання допомоги, така допомога не призначається сім'ї в цілому.

Так, Порядком про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг встановлено такі її розміри:

1) для осіб, які отримують пенсію, та інших осіб, які досягли пенсійного віку (крім осіб з інвалідністю), дітей, осіб, які досягли 18 річного віку та продовжують навчання за денною формою в закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої професійної (професійно-технічної) або вищої освіти, до закінчення таких закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, - 1000 гривень на одну особу (члена сім'ї);

2) для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю – 130 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

3) для осіб з інвалідністю II групи – 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

4) для осіб з інвалідністю III групи – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність; для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї) [151].

Частина друга цієї норми обмежує загальний розмір адресної допомоги, який не може перевищувати 3000 гривень, а для сім'ї, до складу якої входять одна особа з інвалідністю або дитина з інвалідністю, – 3400 гривень, для багатодітної сім'ї – 5000 гривень. Загальний розмір допомоги на сім'ю, до складу яких входять двоє і більше осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю), максимальним розміром не обмежується [151].

Щодо застосування цієї норми є судова практика, яка підкреслює її недоліки.

В одній із судових справ йшлося про те, що адресна допомога була призначена двом сім'ям, які обидві склалися з чоловіка, дружини і дитини. Управління вважало, що на ці сім'ї повинна поширюватись норма щодо обмеження розміру грошової виплати, оскільки вони проживали за однією адресою, тому їм було виплачено зайві кошти. З матеріалів справи було

відомо, що у вказаній квартирі відповідачі разом зі своїми сім'ями проживають на підставі договорів позички, укладених з власником квартири. За умовами договорів одна сім'я користується кімнатою площею 12 кв. м, а інша сім'я - кімнатою 18 кв. м. Верховний Суд переконаний, що відповідачі є між собою родичами, які проживають окремими сім'ями, не ведуть спільного господарства, проживають разом зі своїми сім'ями в одній квартирі [172]. Отже, є двома окремими сім'ями.

У іншій справі відповідачка отримувала грошову допомогу на свою сім'ю, до якої входили (вона, її чоловік і дитина). Її мати, яка проживала разом зі своєю дочкою і була зареєстрована як внутрішньо переміщена особа за однією адресою, також отримувала грошову допомогу. На думку управління, вони разом отримували більше, ніж визначено було на той час законодавством максимально допустимого розміру грошової допомоги для однієї сім'ї. Суд робить висновок, що призначення та виплата державної соціальної допомоги здійснювались позивачем добровільно, а її виплаті не передували недобросовісні дії відповідачки. Крім цього, не було надано достатніх доказів, що вони проживали однією сім'єю та вели спільне господарство [172].

Конституційний Суд України, здійснюючи тлумачення поняття «член сім'ї», зауважив, що цей термін змінює свій контекст залежно від законодавства, у якому його використовують [286]. На думку Суду, у правовідносинах щодо отримання пільг на оплату житла та комунальних послуг членами сім'ї є дружина (чоловік), їх діти і батьки. До них можуть належати дорослі діти чи батьки, які створили власні сім'ї, а також інші особи (близькі родичі та інші родичі чи особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках, наприклад, брати, сестри вітчим, мачуха). Обов'язковою умовою для визнання їх членами сім'ї, крім власне факту спільного проживання, є ведення спільного господарства, тобто наявність

спільних витрат, спільного бюджету, спільного харчування, участі у витратах на утримання житла [286].

Зважаючи на це, пропонуємо законодавчо закріпити норму, відповідно до якої така допомога надається на кожну окрему сім'ю, незалежно від факту проживання декількох сімей за однією адресою.

Повертаючись до норми, яка визначає розмір грошової допомоги, необхідно зауважити, що законодавець не використовує єдиного підходу у встановленні розміру грошової допомоги. Для внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю розмір співвідноситься з величиною прожиткового мінімуму, для усіх інших – передбачено фіксований розмір.

На думку І. С. Басової, в умовах раптової зміни місця проживання, зазначених сум недостатньо не тільки для забезпечення життєдіяльності людини, а й для задоволення першочергових потреб внутрішньо переміщеної особи, розмір грошової допомоги для працездатних категорій осіб має дорівнювати прожитковому мінімуму [9, с. 155].

Наступним важливим питанням у порядку призначення та виплати цієї допомоги є визначення підстав відмови у її наданні. Ці підстави закріплені Порядком надання щомісячної адресної допомоги [151].

Однією з таких підстав є наявність у будь-кого із членів сім'ї у власності житлового приміщення/частини житлового приміщення, розташованого в інших регіонах, ніж тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, населені пункти, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення, крім житлових приміщень, які непридатні для проживання, що підтверджується відповідним актом технічного стану [151].

Необхідно зауважити, що у цьому випадку підставою ненадання або повернення грошової допомоги є наявність власного житлового приміщення.

У судовій справі №520/4401/16-ц Департамент праці та соціальної політики Одеської міської ради звернувся до суду з позовом про стягнення надміру виплаченої щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеної особи для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [179]. Позовну заяву було мотивовано тим, що особа не мала права на отримання цієї грошової допомоги тому, що при зверненні до управління соціального захисту вказала недостовірні дані. Заявник зазначив про відсутність у нього або у будь-кого із членів сім'ї у власності житлового приміщення, зокрема, наявного на праві власності 1/2 садового будинку.

Суд, відмовляючи у задоволенні позову управління соціального захисту, зауважує наступне. Садовий будинок – це будівля для літнього (сезонного) використання, яке в питаннях нормування площі забудови, зовнішніх конструкціях та інженерного обладнання не відповідає нормативам, встановленим для житлових будинків [179].

Принагідно хочемо звернути увагу на те, що законодавчого визначення поняття житлового приміщення немає. Лише в Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна житлове приміщення (житлова кімната у гуртожитку) визначено як опалюване приміщення, розташоване у надземному поверсі, призначене для цілорічного проживання і яке відповідає санітарно-епідеміологічним вимогам щодо мікроклімату і повітряного середовища природного освітлення, допустимих рівнів нормованих параметрів щодо шуму, вібрації, ультразвуку та інфразвуку, електричних та електромагнітних полів, іонізуючого випромінювання [60].

Визначення садового будинку, яке згадувалось у рішенні суду, міститься у Податковому кодексі України (пп.14.1.129.2) [135]. У ньому також закріплено визначення дачного будинку, який є житловим будинком для використання протягом року з метою позаміського відпочинку (пп.14.1.129.3) [135].

Згідно з пп. 14.1.129 Податкового кодексу України об'єктами житлової нерухомості є будівлі, віднесені відповідно до законодавства до житлового фонду, дачні та садові будинки [135]. При цьому відповідно до пп. 14.1.129-1 цього кодексу об'єктами нежитлової нерухомості є будівлі, що не віднесені законодавством до житлового фонду. На жаль, дачні та садові будинки не віднесено до житлового фонду. На практиці ця колізія спричинила ситуацію, коли державні реєстратори самостійно визначають чи відносити садові будинки до об'єктів житлової нерухомості чи ні.

Щодо цього питання Верховний Суд у своїй постанові від 10.10.2019 року у справі № 2340/4673/18 [167] наголошує на наступному. Відмінність будівельних норм у частині вимог до окремих конструктивних рішень, що застосовуються під час будівництва житлових будинків у порівнянні з садовими будинками, не позбавляє останніх ознак, притаманних житлу, і не спростовує їхньої придатності для постійного проживання, за умови, що власник садового будинку з власної ініціативи пристосував його для цього, встановивши додаткове обладнання чи комунікації. Адже звітом про проведення технічного огляду дачного (садового) будинку підтверджувалось, що садовий будинок відповідає вимогам державних будівельних норм. Відповідно до технічного паспорту він складається з коридору, кухні-їдальні, кімнат, санвузлів, кабінету, топочної, холу, гардеробу. Відтак Суд констатував, що цей садовий будинок придатний для експлуатації та проживання в ньому людей [167].

Враховуючи вище наведене, вважаємо що до Порядку надання адресної допомоги необхідно внести зміни. Зокрема, у переліку підстав відмови в наданні цього виду допомоги передбачити наявність у власності заявника або будь-кого із членів його сім'ї приміщення, яке належить до житлового фонду і є придатним для життя.

Підставою для відмови у наданні або повернення надміру виплаченої грошової допомоги є не лише володіння усім житловим приміщенням, а будь-

якою його частиною. Судова практика знає ряд випадків, коли суд задовольняє позови управлінь соціального захисту про повернення надміру виплачених коштів (грошової допомоги), якщо відповідачі володіють частинами житлових приміщень [266; 267]. При цьому до уваги береться лише факт володіння частиною житла, не зважаючи на її фактичний розмір. Хоча, для прикладу, 1/4 чи 1/8 квартири загальною площею 50 кв.м (житловою 34 кв. м.) відповідно становить 8,5 кв.м чи 4,25 кв.м.

Спірним є питання, що такі частини житлових приміщень є придатними для проживання внутрішньо переміщеної особи та членів його сім'ї, та у зв'язку з цим вони змушені шукати інше житло для проживання, за яке повинні будуть сплачувати орендну плату.

Передусім соціальний захист полягає у забезпеченні законодавчо встановлених державних соціальних стандартів. Визначені вони ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», і під ними розуміють встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій [218]. Відповідно соціальними нормами і нормативами законодавець вважає показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами [218].

Зазначений Закон визначає державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування (ст. 9). До них належать гранична норма витрат на управління житлом, оплату комунальних послуг, передбачених Законом України «Про житлово-комунальні послуги» залежно від отриманого доходу; соціальна норма житла та соціальні нормативи користування комунальними послугами, з оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії громадянам; показники якості управління багатоквартирним будинком і надання комунальних послуг [218].

Соціальна норма житла, в межах якої держава надає пільги на оплату житлово-комунальних послуг, є 13,65 кв.м. загальної площі на одну особу та додатково 35,22 кв. м. на домогосподарство. Житловий кодекс Української РСР у ст. 47 встановлює розмір житлової площі в розмірі 13,65 кв. м на одну особу [55]. З огляду на це, не можна позбавляти внутрішньо переміщену особу права на соціальний захист, а саме права на грошову компенсацію для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг у випадках, коли у члена її сім'ї є у власності частина житлового приміщення, однак його розмір не відповідає соціальним нормам житла, в яких можуть проживати усі члени сім'ї. Тому вважаємо, що положення Порядку надання адресної допомоги необхідно доповнити в частині визначення такої підстави відмови у наданні адресної допомоги як наявність у власності частини житлового приміщення умовою про те, щоб розмір цієї частини відповідав соціальним нормам житла для проживання у ньому усіх членів сім'ї.

Досліджуване положення (абз.2 п. 6 Порядку надання адресної допомоги) не поширюється на сім'ї, до складу яких входять військовослужбовці з числа внутрішньо переміщених осіб, які захищають незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та беруть безпосередню участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації (крім осіб, які набули право власності на зазначене житлове приміщення, придбане за рахунок державних коштів, після початку проведення антитерористичної операції або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях) [151].

Іншою підставою ненадання адресної допомоги внутрішньо переміщеній особі є наявність у будь-кого з членів сім'ї на депозитному банківському рахунку (рахунках) коштів у сумі, що перевищує 25-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб (п. 6 Порядку надання адресної допомоги) [151].

Важливо відзначити, що наявність будь-якої з цих двох підстав позбавляє права на цю допомогу усіх членів сім'ї. Вона не надається в цілому.

Однак є випадки, коли грошова допомога не призначається на певних членів сім'ї. До них належать ті особи:

1) які перебувають на повному державному утриманні в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, психоневрологічному інтернаті, будинку інтернаті для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, спеціальному будинку-інтернаті системи соціального захисту населення;

2) які перебувають на повному державному утриманні в школі інтернаті, закладі спеціалізованої освіти військового (військово-спортивного) профілю;

3) які відбувають покарання в місцях позбавлення волі [151].

Щомісячна адресна допомога призначається за заявним принципом. Уповноважений представник сім'ї подає складену в довільній формі письмову заяву про надання грошової допомоги та документи, визначені в законодавстві (Порядку надання цієї грошової виплати).

Момент звернення внутрішньо переміщеної особи за призначенням грошової допомоги має важливе значення при реалізації права на щомісячну адресну допомогу, оскільки вона нараховується з моменту звернення.

Призначається ця допомога по місяць зняття внутрішньо переміщеної особи з обліку включно, але не більше ніж на шість місяців. Це дало підстави вважати науковцям, що це строкова допомога [9, с. 147]. І. С. Басова зазначає, що особливістю грошової допомоги внутрішньо переміщених осіб є те, що її призначення та строковість залежить від наявності статусу внутрішньо переміщеної особи, матеріального становища та працевлаштування (для працездатної категорії цих осіб), тому можна зробити висновок, що вона не є безстроковою [9, с. 147].

Виплата грошової допомоги може бути припинена у таких випадках: 1) при поданні уповноваженим представником сім'ї заяви про припинення виплати; 2) при отриманні Управлінням інформації про не працевлаштування працездатної особи або її звільнення та подальше не працевлаштування

протягом 4-х місяців з дня звільнення; 3) при знятті з обліку внутрішньо переміщених осіб; 4) у разі смерті внутрішньо переміщеної особи; 5) при виявленні Управлінням того, що особа при призначенні грошової допомоги надала недостовірну інформацію, яка впливає на призначення допомоги [151].

Необхідно зауважити, що законодавець приділяє особливу увагу працездатним внутрішньо переміщеним особам, які не працюють. Зокрема, згідно з п. 7 Порядку надання грошової допомоги, якщо у складі сім'ї, якій призначено грошову допомогу, є особи працездатного віку, які не працевлаштувалися, в тому числі за сприянням державної служби зайнятості, або перебувають в трудових відносинах з роботодавцями на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення, але фактично не працюють, протягом двох місяців з дня призначення виплати грошової допомоги, то її розмір для них зменшується на 50 %, а на наступний період припиняється [151].

До того ж абз. 4 п. 3 цього Порядку встановлює, що особам працездатного віку, яким виплату грошової допомоги було припинено відповідно до вище згаданого п. 7 цього Порядку, вона не призначається, крім осіб, які після припинення виплати грошової допомоги втратили працездатність.

Ці правовідносини стали предметом розгляду у багатьох судових справах. Не погоджуючись з відмовою у повторному призначенні щомісячної адресної допомоги, яка була припинена відповідно до п.7 цього Порядку, особа оскаржила дії управління соціального захисту населення до суду. В процесі судового розгляду було встановлено, що позивач отримував допомогу з 20 жовтня 2015 року по 19 грудня 2015 року. Оскільки позивач протягом двох місяців з моменту звернення не працевлаштувався, відповідно до вимог п. 7 Порядку, за період з 20 грудня 2015 року по 19 лютого 2016 року щомісячна адресна допомога виплачувалась йому у зменшеному на 50% розмірі.

Зважаючи на те, що позивач в наступному не працевлаштувався протягом двох наступних місяців, йому відповідно до цього положення була припинена виплата грошової допомоги з 20 лютого 2016 року [185].

Набувши статусу фізичної особи-підприємця 24 липня 2017 року, особа повторно звернулася за призначенням допомоги. У чому їй було відмовлено. Суд не погоджується із тим, що позивач після працевлаштування не має права на призначення щомісячної адресної допомоги. Відповідно до абз. 8 п. 3 Порядку надання щомісячної адресної допомоги, особам працездатного віку, яким грошова допомога була припинена відповідно до п. 7 цього Порядку, вона на наступний строк не призначається. Аналогічні правові позиції були сформульовані в судових рішеннях, що ухвалені в іншій справі [166; 168].

Зі змісту абз. 8 п. 3, а також із змісту п.п. 2, 3, 5, 6 Порядку надання грошової допомоги випливає, що вона не призначається на наступний строк тільки тим особам, які продовжують перебувати у статусі непрацевлаштованої особи. У випадках, коли така особа працевлаштувалася і її статус не суперечить п.п. 2, 3, 5, 6 Порядку, то вона знову набуває право на призначення щомісячної адресної допомоги [185].

Ми погоджуємось з позицією суду. Додатково хочемо звернути увагу, що таке законодавче положення має дискримінаційний, обмежувальний та караючий характер. Функція соціального захисту полягає не в покаранні особи шляхом припинення виплати і у майбутньому обмеження особи у праві звернення за такою допомогою, а в наданні підтримки особі у важких обставинах.

Важливо зауважити, що після спливу шестимісячного строку, виплата грошової допомоги не продовжується, а призначається заново на наступний шестимісячний термін. У цьому випадку процедурною гарантією реалізації права на грошову допомогу є положення абз. 3 п. 5 Порядку, відповідно до якого представник сім'ї внутрішньо переміщених осіб може подати таку заяву з дати його початку або не раніше ніж за 15 днів до закінчення поточного шестимісячного строку [151]. Це дозволяє забезпечити безперервність виплати такої допомоги.

Ще одним видом грошової допомоги, на яку мають право внутрішньо переміщені особи, є одноразова грошова допомога. Право на отримання такої допомоги встановлене і гарантується постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 року № 535 “Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам” [141]. Згідно з цією постановою Кабінету Міністрів України таку допомогу можуть отримати постраждалі та внутрішньо переміщені особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті [141].

При зверненні за призначенням цієї допомоги заявник повинен обов’язково зазначити про свої складні життєві обставини і підтвердити документами, наприклад, медичними довідками, медичними висновками, скеруванням на лікування, рецептами на дороговартісне лікування.

Для одержання одноразової грошової допомоги внутрішньо переміщена особа повинна звернутися до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної в м. Києві держадміністрації (структурного підрозділу з питань соціального захисту населення виконавчого органу міської, районної у місті ради) за місцем реєстрації проживання або фактичним місцем перебування [141].

Питання щодо надання грошової допомоги розглядаються комісіями, утвореними районними, районними в м. Києві держадміністраціями та виконавчими комітетами міст обласного підпорядкування [141].

Варто зазначати, що немає чіткого встановленого розміру допомоги. Комісія розглядає та затверджує розміри грошової допомоги і розподіл між областями та м. Києвом. Вони залежать від наявних коштів та характеру життєвих обставин внутрішньо переміщеної особі-заявника. Фінансуються вони з благодійного фонду Міністерства соціальної політики.

Для прикладу рішенням міжвідомчої комісії з питань надання грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам, рекомендується надавати одноразові грошові допомоги у таких розмірах:

- для сімей, у яких виховуються діти з інвалідністю або особи з інвалідністю з дитинства – у розмірі прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб з коефіцієнтом 1,5;

- для багатодітних сімей – у розмірі двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб;

- для сімей, члени яких потребують невідкладного вартісного лікування – у розмірі прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб тощо [56].

Таку допомогу особа може отримати лише одноразово на всю сім'ю.

Зважаючи на те, що під час воєнних дій є велика кількість зруйнованих житлових будинків та квартир, держава також бере на себе зобов'язання частково компенсувати постраждалим ці втрати. 2 вересня 2020 року Уряд затвердив постанову «Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації» [130].

Право на таку компенсацію мають постраждалі, які є власниками житла на контрольованій Урядом України території, та яке було зруйноване після 14 квітня 2014 року.

Відповідно до п. 32 Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [130], розмір грошової компенсації постраждалим визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження житла, що є чинним на дату затвердження узагальненого списку відповідно, але не більше як 300 тис. гривень за один об'єкт зруйнованого житла [130].

РОЗДІЛ 3

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

3.1 Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості

Невід’ємною складовою соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та передумовою ефективної інтеграції відповідно до ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223], є їхня зайнятість. Право на зайнятість можуть реалізувати лише взяті на облік особи, а механізм сприяння їхньої зайнятості визначено чинним законодавством України (ч. 1 ст. 7).

За даними Звіту національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами в Україні (станом на 06.2020) частка зайнятих внутрішньо переміщених осіб становила 46% серед усіх опитаних і лише 2% з них були самозайнятими особами [59].

Варто наголосити, що розмежовуємо соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості та трудових правовідносинах.

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у трудових правовідносинах врегульовано нормами КЗпП України [64], ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223] та було вже предметом наукового аналізу [96, с. 112-117; 10, с. 199-204]. Відтак зупинимося на дослідженні сфери зайнятості внутрішньо переміщених осіб.

Досліджуючи зміст соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах зайнятості, варто звернути уваги на норму ст. 3 Закону України «Про зайнятість населення» (ч. 3), де визначено, що «зайнятість

населення забезпечується шляхом встановлення відносин, що регламентуються трудовими договорами (контрактами), провадженням підприємницької та інших видів діяльності, не заборонених законом» [228]. Тож сутність права на сприяння зайнятості охоплюється сферою відносин створення умов для здійснення особою трудової діяльності у різних формах: на підставі трудового договору, через самозайнятність без здійснення підприємницької діяльності або через ведення підприємницької діяльності чи в інших формах.

На підставі аналізу ч. 1 ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення» зайнятість вважаємо поняттям, яке охоплює:

- 1) здійснення трудової діяльності за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством;
- 2) самозайнятність особи;
- 3) проходження військової чи альтернативної (невійськової) служби;
- 4) праця за кордоном на законних підставах;
- 5) навчання за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах освіти у поєднанні з роботою. Таке законодавче трактування елементів поняття «зайнятість» потрібне для регулювання державної політики соціального захисту безробітних, оскільки особи, які здійснюють будь-який з видів діяльності, передбаченої ст. 4 не можуть набути статус безробітного, а отже, не отримують види забезпечення, передбачені нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [227].

У співвідношенні до статусу зайнятості серед внутрішньо переміщених осіб (станом на 06. 2020): 46% мають оплачувану роботу; 8% є безробітними, які активно шукають роботу; 24% є пенсіонерами; 24% – зайняті роботою вдома, 14% доглядають за дітьми або іншими особами; 4% є особами з інвалідністю; 2% – студенти; 2% є безробітними, які не шукають роботу [59].

Водночас, аналізуючи ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» щодо загальних державних гарантій у сфері зайнятості, робимо висновок, що мова у зазначеній статті йде про поняття «державні гарантії у сфері працевлаштування». Зокрема, серед державних гарантій передбачено забезпечення: 1) вільного вибору місця та виду діяльності, вільного вибору або зміни професії; 2) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства; 3) професійної орієнтації з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці; 4) професійного навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; 5) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; 6) безоплатного сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку; 7) соціального захисту у разі настання безробіття; 8) захисту від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення; 9) додаткового сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян [228].

Хочемо наголосити, що не всі названі гарантії відповідно до чинного законодавства передбачають специфіку правових підстав, умов, процедури тощо щодо внутрішньо переміщених осіб. Загалом передбачені законодавством державні гарантії у сфері зайнятості можемо поділити на ті, що застосовуються до внутрішньо переміщених осіб: 1) через їхній правовий статус безробітного (загальні гарантії зайнятості); 2) з огляду на спеціальний статус (спеціальні гарантії зайнятості); 3) якщо вони належать до категорії осіб, передбачених ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» (додаткові гарантії зайнятості).

Проблеми сприяння зайнятості населення неодноразово були розглянуті у науковій літературі правового та економічного спрямування. Відомими є праці В. С. Венедиктова [25, с. 62-71], Н. Д. Гетьманцевої [32, с. 84-89], П. Д. Пилипенка [124, с. 15-16; 125, с. 35-37; 126, с. 24-26; 128, с. 197-

207], С. М. Прилипка [204, с. 104-113], О. М. Ярошенка [360, с. 205-213], Г. І. Чанишевої [337], Д. Ю. Швеця [342].

Тому ми зупинимося детальніше на тих, які на нашу думку, прямо зумовлені статусом внутрішньо переміщеної особи. Деякі аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб від безробіття були розглянуті у галузевій літературі [10, с. 195-214; 75; 292, с. 249-261; 334, с. 11-16].

Виправданим є той факт, що державна підтримка у сфері сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб повинна базуватися на оцінюванні їхніх потреб та можливостей. Найчастіше згадуваними проблемами тут названо: нестачу можливостей працевлаштування (70%), низьку заробітну плату за пропонованими вакансіями (62%), відсутність вакансій, що відповідають кваліфікації (38%), необхідність довго добиратися до місця роботи (16%), незручний графік роботи (15%) [59]. Здебільшого вони шукають підтримку у формі: консультації в державній службі зайнятості (37%), отримання перепідготовки (23%), започаткування підприємницької діяльності (17%) [119].

Основні напрями державної політики в сфері сприяння зайнятості визначено у Стратегії інтеграції внутрішніх переміщених осіб [318], Комплексній державній програмі щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України [66], Основних напрямках реалізації державної політики зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року [117].

Узагальнивши положення названих нормативно-правових актів, виділимо ті, що потребують розроблення юридичного механізму реалізації вже сьогодні:

1) удосконалення роботи державної служби зайнятості у співпраці з внутрішньо переміщеними особами (надання інформаційних послуг, реєстрації та надання послуг, пов'язаних із працевлаштуванням);

2) визначення ефективних механізмів та способів створення нових робочих місць, розширення можливостей працевлаштування внутрішньо переміщених осіб;

3) запровадження фінансово-кредитного та податково-пільгового механізму для підприємницької діяльності чи самозайнятості, що відновлюється або створюється внутрішньо переміщеними особами;

4) забезпечення ефективної професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб.

Першим напрямом розглядаємо стимулювання роботодавців створювати нові робочі місця або пріоритетно укладати трудовий договір з внутрішньо переміщеними особами. Правовою основою тут є Закон України «Про зайнятість населення» [228] та підзаконні нормативно-правові акти, прийняті для реалізації норм Закону України [143].

Ст. 24¹ Закону України «Про зайнятість населення» визначає заходи сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб через заохочення роботодавців, яких певним чином в контексті ч. 3 ст. 26 цього ж Закону України можна вважати законослухняними (вони не мають заборгованості із сплати страхових внесків в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та є платоспроможними, не визнані банкрутами та щодо них не порушена справа про банкрутство) або, якщо вони є бюджетною установою.

Передусім, право на такі заходи мають лише внутрішньо переміщені особи, які набули правового статусу безробітного (з числа зареєстрованих безробітних). П. 2 зазначеної статті перелічує заходи сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб. Такими є:

По-перше, компенсація зареєстрованому безробітному з числа внутрішньо переміщених осіб фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування.

Правову основу тут складає Порядок здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб [143]. Варто зазначити, що кількість випадків застосування зазначеної норми статті є одиничними: 22 (Донецька область); 2 (Херсонська область); по 1 (Вінницька, Тернопільська, Полтавська області). В середньому така компенсація складала всього 100 грн на особу [38]. Відтак, вважаємо, зазначену компенсацію у механізмі сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб неефективною в загальнодержавних масштабах соціальної політики.

По-друге, компенсація витрат роботодавця на оплату праці (але не вище середнього рівня заробітної плати, що склався у відповідному регіоні за минулий місяць) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази. Процедура такої компенсації передбачена у постанові Кабінету Міністрів України № 696 [143].

По-третє: компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на перепідготовку та

підвищення кваліфікації таких осіб. Сума компенсації встановлюється в межах вартості навчання з перепідготовки та підвищення кваліфікації, але не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на дату здійснення роботодавцем такої оплати.

Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що оскарження відмови надати роботодавцю компенсацію є найпоширенішою категорією справ щодо державних гарантій у сфері зайнятості відповідно до ст. 24¹ Закону України «Про зайнятість населення» (для прикладу, див. [189; 190]).

На роботодавців, які претендують на отримання компенсацій, передбачених цією статтею, поширюються вимоги ч. 3 ст. 26 Закону України «Про зайнятість населення».

Насправді про ефективність наведених вище норм свідчить статистика. Зокрема, за даними Державної служби зайнятості України в межах програми, передбаченої ст. 24¹ Закону України «Про зайнятість населення» впродовж 2015-2018 років шляхом компенсації витрат роботодавця на оплату праці було працевлаштовано 3433 внутрішньо переміщених осіб [38], що насправді становить не більше 1% всіх зареєстрованих безробітних серед внутрішньо переміщених осіб.

Практично всі виплати державної служби зайнятості стосувалися компенсації саме витрат роботодавців за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб [38].

Варто наголосити, що якість реалізації соціальних прав громадянами напряму залежить від їхньої поінформованості. Статистика підтверджує, що низька кількість внутрішньо переміщених осіб, які скористались можливостями державної допомоги із працевлаштування в рамках Постанови № 696 є наслідком неналежного інформування як внутрішньо переміщених осіб, так і роботодавців про існування такої допомоги. Інформування потенційних отримувачів робочого місця чи їх роботодавців через дні

відкритих дверей та виїзні консультації й семінари є недостатнім [38]. Тому ініціатива про онлайн портал Державної служби зайнятості, на нашу думку, є на часі та могла б стати одним із етапів реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Тут можна надавати, як інформаційно-консультаційні, так і професійно орієнтаційні послуги. Про недостатність роботи Державної служби зайнятості свідчить і відсоток тих, хто працевлаштувалися або отримали нову спеціальність, користуючись її послугами. Таких – близько 3% [38].

Здебільшого, послугами Державної служби зайнятості внутрішньо переміщені особи користуються для отримання послуг із професійного навчання. Вважаємо, що робота Державної служби зайнятості України повинна оцінюватися за показниками ефективності їхньої роботи. Перспективними змінами, вважаємо, закріплення залежності результатів роботи та розміру заробітної плати її працівників шляхом впровадження грошових заохочень. Підвищення гарантій у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб можна забезпечити шляхом законодавчого закріплення обов'язку індивідуального супроводу безробітних під час працевлаштування та протягом визначеного періоду після працевлаштування, а також підвищення відповідальності працівників державної служби зайнятості та особи, яка працевлаштовується за досягнення результату.

Потребу змін чинного та перспективного законодавства щодо працевлаштування соціально-незахищених верств населення доводить С. В. Венедіктов. Таке стимулювання, на думку вченого, може бути виражено шляхом закріплення на законодавчому рівні для роботодавців, що застосовують наведені заходи, податкових пільг, збільшення інтервалу їх перевірок відповідними державними контролюючими органами, надання трудових переваг поряд з іншими особами тощо [26, с. 139]. Наведена пропозиція видається слушною.

Спеціальні гарантії щодо сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб працездатного віку за умови відсутності підходящої роботи – розширення їхніх можливостей для підвищення конкурентоспроможності, передбачено і ст. 30 Закону України «Про зайнятість населення» [228]. Сутність такої гарантії полягає в одноразовому отриманні ваучера для підтримання конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності мають (ч. 1 ст. 30). Правову основу тут складає Порядок видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці [144].

Переваги застосування ваучерів:

1) особа може самостійно обирати професії (спеціальності) із затвердженого переліку, форми та місця навчання здійснюється особою, яка може ознайомитися із затвердженим Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [122] переліком професій, спеціальностей, за якими може бути виданий ваучер;

2) вартість ваучера встановлюється в межах вартості навчання, але не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом. Гарантом оплати ваучера виступає Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття виходячи з його фінансових можливостей.

П. 13 Комплексної державної програми присвячений проблемам «Стимулювання економічної активності переселених громадян і створення робочих місць. Заходами, які можуть забезпечити передбачено:

1) залучення громадських та волонтерських організацій до співпраці з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з метою забезпечення зайнятості переселених громадян;

2) реалізація спільних з міжнародними організаціями проектів, спрямованих на забезпечення тимчасової зайнятості переселених громадян;

3) виплата переселеним громадянам допомоги по безробіттю» [66].

Практика діяльності в Україні волонтерських організацій підтверджує їх ефективність. Для прикладу, громадська організація «Центр зайнятості вільних людей», яка працює винятково силами волонтерів, вже має досвід, коли з 15000 звернень 1/3 людей працевлаштовано, залучено три тисячі роботодавців, п'ять з половиною тисяч подій з навчання клієнтів, 50 стартапів [115]. 70 % осіб, яким надано консультації, самостійно працевлаштовуються, десять повертаються волонтерами. Такі ініціативи потребують лише державної підтримки у формі різних законодавчих стимулювань або пільг.

Проблема створення робочих місць є об'єктом міжнародної соціально-грантової політики. Прикладом тут може бути Програма створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від конфлікту в Україні. Умовами для отримання гранту від Данської Ради у справах біженців передбачено: це повинна бути рентабельна підприємницька діяльність з поданим детальним бізнес-планом, який передбачає створення та підтримання нових робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від конфлікту в Україні; декларування, що 50% гранту спрямується на розширення цієї ж підприємницької діяльності; зобов'язання створити одне або більше робочих місць для внутрішньо переміщених осіб; зобов'язання укласти з новими працівниками трудовий договір на термін не менше 12 місяців. За таких обставин сумарна річна заробітна плата всіх працевлаштованих на нові робочі місця осіб повинна перевищувати суму отриманого гранту [261].

2017 року був запропонований Проєкт Закону України «Про активізацію пошуку роботи безробітних та шукачів роботи» [207]. І хоча його реалізація залишилася на стадії обговорення, він містить деякі, на нашу думку, перспективні пропозиції щодо підвищення ефективності політики

зайнятості вразливих верств населення, зокрема, і внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, пропонуються такі новації:

1) підвищення значення активної політики зайнятості (на протипагу пасивній); зміщення акцентів державної політики зайнятості з пасивних на активні заходи;

2) визначення персонально відповідальних у органах державної влади за підвищення ефективності політики зайнятості;

3) заміна компенсації роботодавцям сплаченого єдиного соціального внеску на компенсацію у відсотковому відношенні фактичних витрат на оплату праці працевлаштованих. Така практика активно використовується в іноземному досвіді, зокрема Австрією, Німеччиною, Португалією та іншими державами. Розмір та термін компенсації, на нашу думку, повинен бути об'єктом актуального розрахунку.

Важливим також є розширення бази даних Державної служби зайнятості України про вакансії робочих місць з урахуванням різних джерел, зокрема і засобів масової інформації чи інформаційних ресурсів, приватних посередників на ринку праці тощо.

Новацією Проекту Закону України «Про активізацію пошуку роботи безробітних та шукачів роботи» [207] є ідея впровадження у практику України досвіду умов працевлаштування безробітних внутрішньо переміщених осіб на транзитні робочі місця. Мається на увазі працевлаштування особи до роботодавця на конкретне робоче місце на умовах строкового трудового договору на законодавчо визначений термін з метою набуття нею практичних навиків. Після закінчення «транзитного» трудового договору особа здійснює пошук роботи відповідно до набутих навиків.

Серед заходів сприяння зайнятості п. 6 ч. 2 ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено забезпечення участі безробітних у громадських та інших тимчасових роботах. А ст. 31 Закону України і

Порядок організації громадських та інших робіт тимчасового характеру [152] визначають механізм їх організації. Норми національного законодавства про громадські та тимчасові роботи відповідають європейським соціальним стандартам (Конвенції Міжнародної МОП № 122 «Про політику у галузі зайнятості» [248] та Рекомендації МОП № 276 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» [349]).

Громадські роботи та інші роботи тимчасового характеру є видом суспільно корисних оплачуваних робіт в інтересах територіальної громади, які організуються для додаткового стимулювання мотивації до праці, матеріальної підтримки безробітних та інших категорій осіб і виконуються ними на добровільних засадах [342, с. 108]. Організація громадських робіт та інших робіт тимчасового характеру, які відповідають суспільним потребам певної територіальної громади, проводиться місцевими органами влади за участю Державної служби зайнятості України та із залученням роботодавців винятково добровільно.

Спеціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб зазначені норми законодавства не передбачають. Однак, цей вид сприяння зайнятості є вагомим. Як свідчать дані анкетування, 40,5% з опитаних внутрішньо переміщених осіб стверджують, що вони однозначно взяли б участь у громадських роботах, 15,6% погодилися б за певних умов [119, с. 31]. За статистикою лише у Харківській області у 2019 році до участі в громадських та інших роботах тимчасового характеру залучено 21,5 тис. осіб. На їхню організацію у 2019 році з місцевих бюджетів усіх рівнів було виділено більше 19,2 млн. грн. або на 17,8 % більше, ніж у 2018 році [260]. Зазначені види робіт роботодавець організовує самостійно. Відтак, держава як гарант державної підтримки безробітних могла б впроваджувати різноманітні заходи стимулювання роботодавців брати активну участь в організації робіт тимчасового характеру.

Важливим є другий напрям стимулювання зайнятості внутрішньо переміщених осіб як частини концепції державної підтримки їхньої економічної самостійності є – стимулювання розвитку підприємництва та самозайнятості. Активізація підприємницької діяльності серед вразливих верст населення має перевагу: зменшення витрат бюджетних коштів на їхнє соціальне утримання.

У науковій літературі були узагальнені основні чинники, які не сприяють зайняття підприємницькою діяльністю внутрішньо переміщеними особами. Серед них : відсутність пільгових програм оподаткування, які сприяли б започаткуванню та провадженню підприємництва , недостатність належної державної фінансово-кредитної політики, складні процедури реєстрації [6, с. 42]. Вчені-дослідники проблем соціального захисту одним із ефективних заходів бачать «запровадження в Україні податкових канікул та процедур податкового компромісу для власників малого та середнього бізнесу, які переселяються з тимчасово неконтрольованих територій в інші регіони країни та відновлюють власний бізнес і створюють нові робочі місця» [264]. Однак, станом на 2022 рік такі законодавчі пропозиції залишаються не реалізовані.

Ефективним напрямом бачимо розвиток соціального підприємництва, оскільки поряд із економічною самостійністю осіб, які його здійснюють, соціальне підприємництво має ефективний соціальний ефект. Сьогодні значна увага приділена йому як перспективному напрямку політики соціального захисту [49]. У Плані заходів щодо реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2020 року передбачено заходи щодо впровадження соціального підприємництва в Україні, а саме: розробку спеціальних кредитних і позикових програм для залучення фінансових коштів на початковому етапі розвитку соціального підприємництва, започаткування програм підприємницького навчання охочих для реалізації діяльності у сфері соціального підприємництва тощо [46].

Каталог соціальних підприємств визначає його як організацію (незалежно від організаційно-правової форми), яка вирішує соціальні та/або екологічні проблеми. Ключовим критерієм належності організації до виду соціальних підприємств є працевлаштування вразливих груп населення, зокрема і внутрішньо переміщених осіб [49]. Питання соціального підприємництва як складової сучасної системи соціального захисту малозабезпечених осіб було проаналізовано І. П. Волошин [30, с. 40-44].

На сайті Верховної Ради України був зареєстрований проект Закону України «Про соціальні підприємства» [254], згідно із ч.ч. 1, 2 ст. 1 якого ознаками приналежності до такого виду підприємств визначено: метою його створення є не менше половини загальної кількості працюючих на підприємстві осіб, які є соціально вразливими верствами населення або, якщо не менше половини отримувачів його послуг є соціально вразливими верствами населення, або, якщо реалізує власну продукцію соціально-вразливим категоріям за її собівартістю, або, якщо воно інвестує у соціально значимі проекти [254]. Підтримуємо ухвалення такого Закону України як перспективного у напрямі соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Важливим є впровадження державних гарантій розвитку соціальних підприємств, передбачених ст. 19 законопроекту, а саме: пільгове оподаткування; поворотна та безповоротна фінансові допомоги, позики, застосування державного замовлення та інші форми [254].

Доречно навести приклад соціального підприємництва, який застосовується у Республіці Польща [23]. Зокрема, тут у рамках діяльності муніципальних органів створюються соціальні кооперативи-суб'єкти соціальної економіки, основним призначенням яких є працевлаштування осіб задля уникнення соціального ризику соціального відчуження. Додатково створюються Клуби соціальної інтеграції або Центри соціальної допомоги.

Однією із ефективних форм, яку можна використати для забезпечення другого напрямку вважаємо краудфандинг як спосіб спільного інвестування

декількома фізичними особами одного проєкту. Один із перших та великих майданчиків краудфандингу в Україні вже тепер є платформа Big Idea [109]. Великий успіх тут мають стартапи соціального підприємництва. Важливим є ефективне державне регулювання краудфандингу. Сьогодні краудфандинг розглядається як інноваційний засіб розвитку підприємництва [109]. Однак сьогодні діяльність краудфандингових платформ, розробників проєктів та приватних інвесторів залишається не повністю легалізованою, оскільки відсутній спеціальний Закон України «Про краудфандинг». Тож ухвалення такого нормативного акту поряд із Законом «Про соціальне підприємництво» саме на часі.

Підтримка суспільством підприємницьких ініціатив внутрішньо переміщених осіб є реальною і сьогодні. Низка програм підтримки для внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців діють за участю інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій [257]. Зокрема у м. Одеса був оголошений конкурс на створення Центру розвитку підприємницьких ініціатив внутрішньо переміщених осіб [71]. Такі проєкти сприяють об'єднанню зусиль держави, громадянського суспільства і самих внутрішньо переміщених осіб, є ефективним прикладом поєднання солідарної, державної та індивідуальної відповідальності у сфері соціального захисту.

В Україні функціонує лише єдина програма із фінансування соціальних програм в регіоні (Програма соціального інвестування Фонду WNISEF), яка заснована за допомогою уряду США через Агентство США з міжнародного розвитку та реалізується разом з Ощадбанком, який розробив механізм пільгового кредитування соціальних підприємств на придбання обладнання або поповнення обігових коштів. Її пільговим кредитуванням (за ставкою 5-10%) соціальні підприємці можуть отримати кредит на термін 2-3 роки [131].

За сприянням Світового банку «Подолання наслідків конфлікту, пілотний проєкт з відновлення та розбудови спроможностей»

впроваджується проєкт «Центр розвитку підприємницьких ініціатив внутрішньо переміщених осіб та ветеранів АТО Новій відлік». Це допомогло створити 35,4 тис. робочих місць, з них 23,7 тис. або 67% за рахунок фізичних осіб – підприємців [260].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (ст. 7, 22, 23) внутрішньо переміщена особа, перебуваючи в статусі зареєстрованого безробітного має можливість реалізувати право на одноразову виплату допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності [227].

У призмі нашого дослідження хочемо лише зазначити, що отримання відповідної допомоги передбачає індивідуальну відповідальність особи за цільове використання та результат отримання відповідної допомоги.

З 2015 р почали займатися підприємницькою діяльністю за рахунок виплати допомоги 2,1 тис. учасників антитерористичної операції (у січні – лютому 2017 р. – 44 особи), а професійне навчання пройшло 166,6 тис. осіб [257]. Однак із змісту Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва робимо висновок, що оцінка ефективності такого виду допомоги не проводилася, а такої виплати вистачає лише для початку підприємницької діяльності [257]. Тож виправданим є ухвалення змін до Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» додаткового пільгового кредитування осіб, які прозвітували про початок підприємницької діяльності за кошти соціальної страхової виплати на обґрунтовану суму необхідних коштів із вказівкою джерел такого фінансування. А також пропонуємо доповнити Закон відповідними нормами про відповідальність осіб, які використали соціально-страхові кошти не за цільовим призначенням.

Вагоме місце у державній політиці соціальної підтримки інтеграції внутрішньо переміщених осіб відіграють регіональні соціальні програми (для прикладу, був розроблений План заходів щодо реінтеграції окремих

територій Донецької та Луганської областей [133]. Згідно із нею запроваджено процедуру компенсації з обласного/місцевого бюджетів відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого і середнього підприємництва, надання їм безповоротної фінансової підтримки, проводяться тренінги з фандрайзингу, проєктного менеджменту, планування діяльності. У межах одного проєкту створюється в середньому 4 нових робочих місця, що дозволило вже створити понад 230 робочих місць.

Важливе місце у державній політиці сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб займає третій напрям – розвиток системи професійної (професійно-технічної) освіти та забезпечення створення умов для професійного навчання впродовж життя. Про це свідчить і зміст п. 12 Комплексної державної програми [66].

Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» професійне навчання – це набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці [228]. Рекомендації МОП № 57 визначають його як всі види навчання, що сприяють набуттю і розвитку технічних та професійних навиків особою, незалежно від того, чи воно здійснюється у навчальному закладі чи за місцем трудової діяльності особи [348]. Ст. 12 Закону України «Про зайнятість населення» містить гарантії права на безоплатне одержання інформації через органи державної влади та засоби масової інформації щодо професійної орієнтації, професійного навчання та інших послуг, передбачених законодавством у сфері соціального захисту безробітних.

Пріоритетною засадою тут є політика здійснення навчання з урахуванням потреб місцевого ринку праці. Заходами, які можуть забезпечити результати зазначеного напрямку передбачено:

1) визначення необхідного ліцензованого обсягу набору слухачів для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації переселених громадян за найбільш затребуваними на ринку праці професіями та спеціальностями;

2) організація професійного навчання будь-якого виду на замовлення роботодавців;

3) зміну переліку робітничих професій, за якими проводиться підтвердження результатів неформального професійного навчання.

П. 4 ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» передбачає, що держава гарантує професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням ринку праці [228], ст. 8 визначає зміст цього права, а розділ 5 визначає механізм. Відповідальною за реалізацію цього права є Державна служба зайнятості України (ст. 22 Закону України). Порядок професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних [158] не містить додаткових законодавчих гарантій у правовідносинах професійного навчання для внутрішньо переміщених осіб. Водночас з огляду на специфіку видів зайнятості місцевості, з якої зазначена категорія осіб переселяється (здебільшого, це – гірничі спеціальності, які не мають застосування у інших регіонах України), потреба у професійному навчанні є у значній кількості осіб.

Як свідчить інформація про хід виконання Програми зайнятості населення Харківської області на період до 2020 року [260] дуальна освіта в області забезпечується через залучення 13 закладів професійної/професійно-технічної освіти, 22 підприємства різних форм власності м. Харкова і області. Залучено до професійного навчання 13,1 тис. осіб, 195 осіб отримали ваучери для здійснення перепідготовки та підвищення кваліфікації.

У напрямі забезпечення максимальної ефективності професійного навчання важливим є наступний етап – гарантування працевлаштування внутрішньо переміщеної особи на набутою професією або спеціальністю.

Ефективним є комплексний підхід – сприяння професійного навчання суміжної професії, яка є близькою набутим трудовим навикам особи.

Активну участь у професійному навчанні працівників бере роботодавець. Він у порядку, передбаченому законодавством, колективним договором і угодами, періодично організовує для працівників професійне навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації (п. 3 ст. 34 Закону України «Про зайнятість населення» [228]; ч. 1 ст. 6 Закону України «Про професійний розвиток працівників» [251].) Аналізуючи зміст цих статей, робимо висновок, що зазначені дії кожен роботодавець здійснює самостійно, на власний розсуд, за власні кошти (ст. 201 КЗпП України [64]; ст. 15 Закону України «Про професійний розвиток працівників» [251]). Законодавчого обов'язку щодо професійного навчання працівників у роботодавця нема, відтак важливим є передбачити законодавчі заходи стимулювання роботодавців брати активну участь у професійному навчанні працівників або осіб, яких вони вперше беруть на роботу за скеруванням державної служби зайнятості.

Дослідження проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб дозволило зробити певні узагальнення:

-з метою сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб як частини впроваджуваної в Україні державної комплексної програми інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб пропонуємо запровадити процедуру пільгового кредитування підприємницької діяльності внутрішньо переміщеної особи, яка прозвітувала про результативність цільового використання допомоги у зв'язку з безробіттям, отриманої для організації підприємницької діяльності;

-ухвалення Законів України «Про соціальне підприємництво» та «Про краудфандинг» сприятиме ефективності програм економічної самостійності внутрішньо переміщених осіб, вирішенню питання їх конкурентоспроможності на ринку праці, розширенню їх можливостей у

сфері зайнятості, отриманню гідного матеріального забезпечення поза системою грошових соціальних виплат;

-підвищити результативність роботи Державної служби зайнятості України у програмах сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб можна через застосування загальнодержавного та територіальних онлайн порталів для надання інформаційних та консультаційних послуг, а також професійної орієнтації внутрішньо переміщених осіб; запровадження соціального супроводу під час працевлаштування та впродовж законодавчо-визначеного періоду відразу після працевлаштування; законодавче закріплення заохочень працівників за кількісні та якісні результати працевлаштування; використання розширеного за рахунок всіх можливих джерел переліку вакансій.

3.2 Гарантії реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло

Реалізація внутрішньо переміщеними особами права на житло як складова їхнього соціального захисту залишається найгострішим питанням дотепер. Про це свідчить Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, відповідно до опублікованих даних найпроблемнішим питанням для домогосподарства внутрішньо переміщених осіб є: відсутність власного житла (на це вказало 38% опитаних), відсутність можливості повернутися до місця постійного проживання (16% опитаних), оплата комунальних послуг (4% опитаних), оплата оренди житла (3% опитаних) [59]. За інформацією Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини лише 10 % таких осіб вирішили свої проблеми самостійно [330]. Через ситуацію, яка склалася в Україні, кількість звернень внутрішньо переміщених осіб до різноманітних правозахисних організацій з питань житлових та земельних проблем, лише зростає [92, с.

220]. Про значущість піднятої проблеми свідчить і проведений Проєкт «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» в межах плану дій Ради Європи для України (2018-2020) [262].

Серед прав внутрішньо переміщених осіб, визначених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є права, сутнісно пов'язані із правом на житло. Це, передусім, передбачені ст. ст. 9, 9¹ права на: безпечні умови проживання, створення належних умов для постійного та тимчасового проживання, оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення, на отримання комунальних послуг [223]. Також ст. 17 визначає зміст державної підтримки з питань сприяння з надання внутрішньо переміщеним особам кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла [223]. Аналізуючи наведені норми Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у співвідношенні з міжнародними соціальними стандартами, конституційними засадами та нормами інших, суміжних нормативно-правових актів, робимо декілька висновків.

Перший висновок, відповідно до ст. 47 Конституції України [72] громадянам гарантується «право на житло», та більше, основний Закон України визначає зміст конституційного зобов'язання держави у механізмі реалізації цього права: «створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду». А громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Провівши дослідження соціально-житлового законодавства І. П. Волошин дійшла висновку, що конституційне та законодавче поняття «особа, яка потребує соціального захисту» передбачає фіксацію правового статусу особи/сім'ї такою, що перебуває на соціальному квартирному обліку [31, с. 123], тобто встановлення правової підстави виникнення права на житло із фонду соціального призначення відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [221]. Соціальний захист у сфері житлових відносин внутрішньо переміщених осіб відносин за змістом та обсягом є значно ширшим поняттям. А механізм його надання поєднує публічно-соціальні та договірно-соціальні заходи. Відтак «особа, яка потребує соціального захисту» у сфері реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло не повинно визначатися лише потребою у соціальному житлі. Також вважаємо, що норми Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо сутнісного визначення права на житло необхідно привести у відповідність, зокрема до конституційних норм.

Другий висновок, згідно із Законом України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [244], відсутність у особи/сім'ї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання є правовою ознакою «бездомності», що відповідно до європейських соціальних стандартів потребує додаткової уваги суспільства з метою уникнення їх соціальної відчуженості. Ст. 15 цього ж Закону України визначає групи осіб, які перебувають у ризику бездомності. Внутрішньо переміщені особи, не маючи житлового приміщення для проживання в будь-якій законодавчо-передбаченій формі є потенційними бездомними.

У випадку внутрішньо переміщених осіб ризик вимушеної бездомності є ще й об'єктивно-зумовленим соціальним випадком. Ризик «бездомності» є під особливим моніторингом європейського співтовариства. Європейська соціальна хартія (переглянута) підтверджує у ст. 31 право особи на житло та

зобов'язує держави-члени «сприяти доступові до житла належного рівня; запобігати бездомності та сприяти її скороченню з метою поступової ліквідації; встановлювати на житло ціни, доступні для малозабезпечених осіб»[51].

Також у цьому контексті важливою є ст. 30 Європейської соціальної хартії (переглянутої), яка визначає право на захист від бідності та соціального відчуження і зобов'язує держави «вживати заходів для надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їхніх сімей ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги» [51, с. 96]. Тут також зазначається про потребу переглядати ці заходи з метою їхнього коригування у разі необхідності [51]. Зокрема більше, ненадання базового притулку та житла може за певних обставин бути прирівняне до нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, яке заборонене статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, або становити загрозу праву на здоров'я, яке закріплене у ст. 11 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [51, с. 98]. Тож зміст права на житло внутрішньо переміщених осіб перебуває в комплексному невід'ємному зв'язку із соціальним обов'язком нашої держави виконувати соціальні зобов'язання за ст. 30 і 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої). Вартим уваги є той факт, що відповідно до ст. 7 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [244] основний обов'язок виконання державної політики щодо бездомних громадян покладено на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Третій висновок, із змісту законодавчого зобов'язання держави «створити належні умови для постійного й тимчасового проживання», робимо висновок про можливість різноманітних форм забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом. Таку норму Закону України вважаємо

нечіткою та неякісною з огляду на той факт, що саме вона формує основу всього механізму реалізації права внутрішньо переміщених осіб на житло.

Українське законодавство містить значну кількість законодавчих норм про можливість уникнення внутрішньо переміщеними особами статусу бездомної особи. Їх спробувала проаналізувати І. С. Басова. За видами реалізації права на житло вчена розмежовує:

- а) отримання житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання;
- б) отримання житла із житлового фонду соціального призначення;
- в) придбання житла у багатоквартирних будинках за власний рахунок на пільгових умовах;
- г) будівництво житла в селі з наданням довгострокових кредитів [10, с. 229-242].

Проаналізувавши житлове та соціальне законодавство, ми б виділили декілька форм реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло. До того ж із аналізу законодавства у сфері житлового соціального забезпечення робимо висновок, що внутрішньо переміщені особи можуть перебувати на обліку для отримання жила кожного із видів одночасно, що видається нелогічним та неефективним для моніторингу як потреби внутрішньо переміщених осіб, так і для законодавчо-зобов'язаних суб'єктів. Такими є:

- 1) облік громадян, які потребують надання житлового приміщення з фондів житла для тимчасового проживання;
- 2) соціальний квартирний облік;
- 3) облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов;
- 4) облік осіб, які мають право на отримання житла (пільгових кредитів на будівництво і придбання житла) за державними житловими програмами для окремих категорій осіб, визначених законодавством;

5) інші види обліку для отримання житла (п. 2 Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб). [146]

Варто відзначити, що відповідно до п. 5 Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщеної особи [146] перебування на одному із обліків, зазначених вище, не позбавляє права особи перебувати на інших видах обліку. Система соціально-житлового забезпечення ВПО житлом повинна бути єдиним цілісним механізмом. Тож вважаємо, що облік таких осіб із фіксацією відповідності законодавчим підставам для реалізації ними права на житло у відповідній їхньому правовому становищу формі повинен бути одним.

Перше, тимчасове житло. Законодавчою основою тут є: Житловий кодекс України (ст. ст.132-1, 132-2) [55], Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Україні [195]; Порядок надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання [147]; Порядок надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб [146]; Порядок формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб [162].

Порядком надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання [147] визначено загальні засади: правові підстави (п. 2); суб'єкти (п. 3); правові підстави та процедура припинення права користування; правові обмеження користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання тощо. Норми названого Порядку є загальними та застосовуються, зокрема і до внутрішньо переміщених осіб з урахуванням особливостей, передбачених спеціальними нормами абз. 4 п. 3 аналізованого Порядку. Спеціальні норми визначені Порядком надання в

тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб [162].

На підставі аналізу норм зазначених нормативних актів, робимо наступні висновки.

1. Констатуємо невідповідність положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Житлового кодексу України, оскільки норми Кодексу не передбачають право внутрішньо переміщених осіб на тимчасове житло.

2. Правова підстава отримання : для них таке житло є єдиним місцем проживання і їх сукупний дохід недостатній для придбання або найму іншого жилого приміщення. П. 2 Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб деталізує зміст правової підстави, враховуючи специфіку соціального ризику – перебування у правовому статусі внутрішньо переміщеної особи [146].

3. Об'єктивна пріоритетність надання житла забезпечується політикою балів або (за рівної кількості балів) більш ранньою датою звернення. (п.п. 25, 26) [146].

4. Підтримуємо законодавче обмеження про те, що жиле приміщення з фондів житла для тимчасового проживання, заборонено приватизувати, обмінювати та ділити, здавати в піднайм або вселяти в нього інших мешканців.

5. Законодавчо визначений термін користування таким видом житла (один рік) із можливою пролонгацією у випадку підтвердження відповідного правового статусу. Після закінчення встановленого строку тимчасового проживання та наявності змін, що спричинили внутрішнє переміщення, або обставин, що раніше існували, або з підстав дострокового припинення права на користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового

проживання внутрішньо переміщених осіб внутрішньо переміщені особи зобов'язані звільнити надане житлове приміщення (П. 32 Порядку) [146].

6. Фонди формують із урахуванням 6 кв. м на особу, що урівнює тимчасове житло із соціальними гуртожитками або гуртожитками без режиму «соціальний».

7. Користування внутрішньо переміщеними особами тимчасовим житлом на підставі договору (П. 33 Порядку) із зобов'язанням своєчасно вносити плату за житлово-комунальні та інші послуги за затвердженими в установленому порядку уповноваженими органами тарифами (п. 40 Порядку).

8. Фонди житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб формуються органами місцевого самоврядування, а в разі їх відсутності відповідними військово-цивільними адміністраціями.

Друге, соціальне житло. Соціальним житлом є житло незалежно від форми власності із житлового фонду соціального призначення, що безоплатно надається громадянам України, які потребують соціального захисту, на підставі договору найму на певний строк (Закон України «Про житловий фонд соціального призначення») [221]. Соціальне житло як вид соціального захисту активно використовується такими державами, як Нідерланди, Франція, Великобританія, Данія та інші держави Європейського Союзу [365, с. 3].

Правовий порядок його надання визначається: Житловим кодексом України [55], Законами України «Про житловий фонд соціального призначення» [221], Постановами Кабінету Міністрів України «Про встановлення тимчасових мінімальних норм забезпечення соціальним житлом» [215], Про деякі питання реалізації Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [45], Порядком розрахунку плати за соціальне житло [160].

Стратегією інтеграції внутрішніх переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення не період до 2020 року було передбачено внести зміни до законодавства щодо визначення пріоритетного права внутрішньо переміщених осіб отримувати соціальне та тимчасове житло [318]. Із наведеною пропозицією не погоджуємося, оскільки таке рішення сприятиме соціальній напрузі у тих адміністративно-територіальних одиницях, куди перемістилися внутрішньо переміщені особи. Таку пріоритетність розглядаємо спірною з огляду на категорії потребуючих отримати житло такого виду (для прикладу, діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування тощо). Кращим, видається рішення про єдину систему диверсифікованих форм реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло. Правовою основою тут мав би бути єдиний нормативно-правовий акт, який визначав різні правові підстави, правові умови, механізми тощо кожного із видів реалізації.

На підставі аналізу норм зазначених нормативних актів, робимо наступні висновки. У правовідносинах забезпечення соціальним житлом зобов'язаним суб'єктом є органи місцевого самоврядування. Зокрема, вони ведуть соціальний облік, формують фонд, відповідають за організаційні питання процедури забезпечення, розподіляють житловий фонд соціального призначення (ч. 3 ст. 2, ч. 1 ст. 5, ч. 7, 8, 9 ст. 9, ч. 1, 5 ст. 10 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [221], п. 3 ст. 18 Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитку» [224]).

Стандарт жилої площі визначений Житловим кодексом України і складає 13, 65 кв. м на одну особу (ст.34 Житлового кодексу України [55]).

Суб'єктами права на соціальний квартирний облік, передусім, є громадяни України (п. 1 ч. 2 ст. 4, ч.2 ст.10 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [221]). Зазначена норма не узгоджується із загальними засадами визначення суб'єкта права на соціальний захист

відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Зокрема, ст. 1 зазначеного Закону України визначає внутрішньо переміщену особу, не прив'язують до факту громадянства України, а лише через факт постійного проживання в Україні на законних підставах. Відтак, вважаємо, що норми Законів України, які регулюють відносини окремих видів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб повинні бути приведені у відповідність до загальних засад соціального захисту.

Правовою умовою надання житла зазначеного виду є факт, що таке житло є єдиним місцем проживання особи (п. а ч. 2 ст. 10 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [221]), а також наявність права на поліпшення житлових умов відповідно до Житлового кодексу України та Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Україні [195]. Обов'язковою правовою умовою виникнення права на соціальне житло є перебування внутрішньо переміщеної особи у статусі малозабезпеченої відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [219] та наявність середньомісячного сукупного доходу, який є нижчим від величини опосередкованої вартості найму житла в даному населеному пункті (визначається на підставі Порядку визначення величини опосередкованої вартості наймання (оренди) житла в населеному пункті [45]) такий розмір визначається органом місцевого самоврядування на підставі інформації про розмір плати за оренду 1 кв. м кімнати в гуртожитку (п. п. 2. 3 Порядку [45]).

Мінімальними нормами забезпечення громадян соціальним житлом на момент дослідження є: 6 кв. метрів житлової площі на одну особу у соціальних гуртожитках; 22 кв. метрів загальної площі на сім'ю із двох осіб і додатково 9,3 кв. метра загальної площі на кожного наступного члена сім'ї у квартирах, садибних (одноквартирних) будинках із житлового фонду соціального призначення [215].

Державною гарантією забезпечення соціальним житлом є також норма, яка передбачає, що оплата за найм соціального житла не може перевищувати 20 % сукупного доходу особи чи сім'ї [221]. Тому оплата за найм складається з платежу, який оплачує внутрішньо переміщена особа та державної допомоги як доплати.

Третій вид житла – соціальний гуртожиток. 5% внутрішньо переміщених осіб продовжують проживати в гуртожитках, і 2% – у центрах колективного проживання [59], відтак такий вид соціального захисту є актуальним.

Процедура надання соціальних гуртожитків регулюється Житловим кодексом України [55], Законом України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитку» [224], Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [222], Типовим положенням про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту [324].

Згідно із ч. 2 ст. 3 Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» соціальні гуртожитки утворюються органами місцевого самоврядування та є комунальною власністю [224]. Користування соціальними гуртожитками здійснюється за договором найму (ст. 1¹ Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків».) Соціальні гуртожитки для внутрішньо переміщених осіб є ефективним видом соціального захисту. Про це свідчать дані Аналітичного огляду регіональних програм щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб [2].

Четвертий, соціальний готель – заклад соціального захисту для проживання бездомних осіб, який має у своєму складі окремі номери (кімнати), до якого приймаються бездомні особи, які працюють або мають інше постійне легальне джерело доходу, недостатнє для оренди (наймання),

купівлі житла (ч. 1 ст. 22 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [244]).

Він надається у користування відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [244], Типового положенням про соціальний готель [323]. Правовими умовами проживання у соціальному готелі визначено: оплатність користування; право на проживання мають особи, які працюють або мають інше постійне легальне джерело доходу, недостатнє для оренди (наймання), купівлі житла; факт постійного проживання на законних підставах на території України; відсутність медичних протипоказань для проживання в соціальному готелі [323].

П'ятий – найм житла державного/комунального чи приватного сектора. За статистикою 45% внутрішньо переміщених осіб живуть в орендованих квартирах, 10% – в орендованих будинках, і 5% – в орендованих кімнатах. (54%) підтвердили, що оренднують житло неофіційно, без будь-якого договору або інших документів. Частка внутрішньо переміщених осіб, які проживають із родичами або приймаючими сім'ями, становить 17%. [59]. Відтак належна та ефективна для регламентація відносин зазначеного виду є актуальною. Правова регламентація цих відносин здійснюється ст. 810¹ Цивільного кодексу України [335].

Серед заходів, задекларованих як Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб також передбачено: впровадження механізму зменшення податкових ставок та/або звільнення від оподаткування для надання в оренду фізичними особами житла для внутрішньо переміщених осіб; створення належних умов для надання безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам та членам приймаючих територіальних громад в процесі укладання договорів оренди житла, а також інформування населення про переваги укладання таких договорів. [318].

Проект Закону України про внесення доповнень до статті 165 Податкового Кодексу України (щодо включення доходів, отриманих від надання в оренду житла внутрішнього переміщення особі, до переліку доходів, що не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу (від 05.09.2020 р.) [211]. Обґрунтування необхідності його ухвалення містяться у Пояснювальній записці до Проекту [192]. Підтримуємо, що скасування обов'язку оподаткування доходів орендодавця – фізичної особи від здачі власного нерухомого майна для випадків, коли житло орендується внутрішньо переміщеною особою, сприятиме зменшенню розміру плати за оренду та виходу такої оренди із тіньових відносин.

Вже сьогодні відповідно до п. 166.3.9 Податкового кодексу України [135] внутрішньо переміщені особи мають право на податкову знижку іншого виду. До податкової знижки зараховується сума коштів у вигляді орендної плати за договором оренди житла, яку оплачує внутрішньо переміщена особа.

Ефективним також може бути запровадження моделей пільгової оренди комунального чи державного житлового фонду.

І. П. Волошин було запропоновано «запровадити соціальну субсидію малозабезпеченим особам – на найм житла, яка б частково компенсувала вартість такого найму в межах державних соціальних стандартів на основі поєднання індивідуальної (сімейної) та солідарної соціальної відповідальності у заходах соціального захисту» [30, с. 4]. Субсидії на найм житла використовуються як заходи державної підтримки потребуючих громадян (досвід Австрії, Бельгії, Франції, Іспанії, Франції, Швеції, ФРН [362, с. 22, 24]. Відповідну пропозицію можна підтримати і в контексті підвищення ефективності політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Індивідуальна участь особи визначається обов'язковою часткою вартості найму житла, яка формується з огляду на вартість найму, площі і типу житла, кількості проживаючих, віку, сімейного стану, заробітної плати й інші чинники, та становить $1/3$ або $1/2$ вартості [362, с. 28].

Шостий – доступне житло (збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири). Правова процедура реалізації права на нього визначається Законом України «Про запобігання впливу фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» [229], Постановами Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» [42], Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання пільгового довгострокового державного кредиту внутрішньо переміщеним особам, учасникам проведення антитерористичної операції (АТО) та / або учасникам проведення операції Об'єднаних сил (ООС) на придбання житла [140], Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі [194], Про затвердження Положення про порядок формування і використання коштів фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі [136].

Кредитно-фінансовий механізм для забезпечення внутрішньо переміщених осіб постійним та доступним житлом визнано стратегічним напрямом державної політики у сфері інтеграції внутрішньо переміщених осіб [318]. Передбачається, що: кредит надаватиметься на строк до двадцять років; цільове спрямування кредиту для придбання квартири у багатоквартирному житловому будинку або одноквартирного житлового будинку (законодавством передбачено вимоги до житла як об'єкта кредитного договору [140]; пільгова соціальна кредитна ставка – 3 % або безвідсотково (для військовослужбовців – з початку і до закінчення особливого періоду; резервістів та військовозобов'язаних – з моменту призову під час мобілізації і до закінчення особливого періоду, на час проходження військової служби).

Окремо передбачено соціальне кредитування для молодих сімей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Зважаючи на той факт, що внутрішньо переміщені особи є не єдиною категорією, входять в групу осіб, які потребують соціального захисту, ефективного впорядкування соціально-житлового законодавства бачимо через систематизацію всього законодавства у єдиному Законі України «Про соціальний захист громадян у сфері забезпечення житлом».

Водночас Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» пропонуємо доповнити окремою статтею, де передбачити всі форми реалізації права внутрішньо переміщених осіб на житло соціального призначення чи на житло відповідно до Житлового кодексу України: тимчасове та постійне житло, соціальне житло, соціальні гуртожитки, соціальні готелі, соціальний найм житла приватного сектора тощо. Тут також варто вказати форми державної підтримки (забезпечення, створення умов для самостійного набуття, законодавчі пільги тощо) реалізації права внутрішньо переміщених осіб на житло.

Додаткової уваги потребує систематизації підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері. Пропонуємо затвердити уніфікований Порядок реалізації Закону України «Про соціальний захист громадян у сфері забезпечення житлом». Структурними частинами його повинні бути уніфіковані (загальні) правові підстави, умови, порядок отримання та фінансування передбаченого механізму, зобов'язані за облік, надання тощо суб'єкти, а також спеціальний механізм (за умови додаткової потреби), який би визначав особливості кожного із видів житла.

Продовжуючи, четвертий висновок у напрямі удосконалити положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Нормативний термін «безпечні умови проживання та створення належних умов постійного проживання» не містить прямо визначених стандартів його змісту.

Варто наголосити, що національне законодавство не містить правових ознак, які визначають безпечність проживання. Скористаємося стандартами, які напрацьовані міжнародним співтовариством та характеризують, як зміст права особи на житло загалом, так і специфіку реалізації цього права внутрішньо переміщеними особами.

Зазначені нормативи ґрунтовно проаналізовані в рамках проєкту Ради Європи [22]. Принцип 18 Керівних принципів ООН з питань внутрішньо переміщених осіб стосується права на житло та визначає обов'язок уповноважених органів кожної держави надати і забезпечити внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до житла, придатного до проживання [61].

Належний рівень проживання – це наявність житла, яке забезпечує особам користування комунальними послугами та інфраструктурою, є доступним за вартістю проживання, що не призводить до загрози неможливості реалізації інших основних потреб людини/сім'ї; придатність до проживання в сенсі достатнього простору, фізичної безпеки, а також захистку від холоду, вологості, спеки, дощу, вітру, конструктивних небезпек будівлі і хвороби; достатній рівень доступності, що гарантувало б те, що представники вразливих груп не залишаться без житла, який би відповідав їхнім конкретним потребам; відповідність стандартам безпеки, спрямованим на мінімізацію збитку від стихійних лих у майбутньому [22].

Важливим є питання форм державної підтримки реалізації внутрішньо переміщеними особами права на житло. Загальний принцип сформульовано у рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, наголошується, що реалізація права на житло є об'єктом суспільної відповідальності та не може підпадати лише під ринкові засади. Усунення соціальної несправедливості у таких правовідносинах повинно бути функцією законодавчого органу (у справі Джеймс та інші проти Сполученого Королівства / *James and Others v. the United Kingdom*) [273]. У справі Будіна проти Росії (*Budina v. Russia*) Суд

наголосив, що у виняткових випадках зобов'язання держави забезпечити притулком особливо вразливі верстви населення може впливати із положень ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [271].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає, що зобов'язаними у процедурі реалізації внутрішньо переміщеними особами є:

1) (ст. 11 ч. 8 п. 6) місцеві державні адміністрації, які в межах своїх повноважень забезпечують: надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, придатного для проживання, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг;

2) (ст. 11 ч. 9) органи місцевого самоврядування, які інформують місцеві виконавчі органи влади про можливі місця і правові умови для тимчасового проживання чи перебування внутрішньо переміщених осіб, про стан інфраструктури, довкілля у таких місцях; надають у тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам з комунальної власності житлові приміщення, придатні для проживання. Водночас персонально відповідальної особи за виконання чи невиконання зазначених обов'язків законодавством України не передбачено [223].

Окремої уваги заслуговує питання фінансових гарантій. Джерела фінансового та матеріально-технічного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб визначено ст. 15 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та бюджетним законодавством. Облаштування внутрішніх переселенців є видатковими зобов'язаннями України та органів місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції щодо забезпечення соціальних прав і гарантій громадян України. Облаштування вимушених переселенців є видатковими зобов'язаннями України та органів місцевого самоврядування відповідно до

їх компетенції щодо забезпечення соціальних прав і гарантій громадян України [223].

Питанням фінансування присвячено окремі статті спеціальних у сфері житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб нормативно-правових актів. Для прикладу, формування та утриманням фонду житла соціального призначення здійснюється за рахунок різних джерел: державного та місцевих бюджетів, приватних юридичних та фізичних осіб (ч. 1 ст. 29 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [221]).

На підставі аналізу норми ст. 14 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» [216], робимо висновок про загальнодержавні видатки у вигляді субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проекту «Житло для внутрішньо переміщених осіб» (п. 13 ст. 14). А статтею 14 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» [217] передбачено кошти на надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам (п. 11) та на надання пільгового довгострокового державного кредиту внутрішньо переміщеним особам, учасникам проведення антитерористичної операції та/або учасникам проведення операції Об'єднаних сил на придбання житла (п. 14).

Впродовж 2017 – 2020 років Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України за рахунок державної субвенції було придбано 340 квартир для проживання понад 1100 внутрішньо переміщених осіб. У 2021 році на вирішення житлових проблем внутрішньо переміщених осіб, з державного бюджету виділено 125 млн. грн. та планується придбати стільки ж квартир, скільки придбано за попередні 4 роки, що створить передумови для забезпечення житлом орієнтовно 850 осіб [202].

Державна підтримка надається у розмірі 50 % вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту внутрішньо переміщеним особам, на яких поширюється дія Закону

України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (абз. 2 ч. 2 Закону України «Про запобігання впливу фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» [229]).

Узагальнюючи викладене вище, вважаємо, що проблема здійснення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні через реалізацію права на житло, окрім потреби забезпечення ефективних економічних гарантій, потребує і удосконалення законодавчого регулювання.

Зокрема, необхідними є: систематизація та уніфікація норм законодавства у сфері забезпечення житлом різних форм; впорядкування всіх форм реалізації такого права; приведення у відповідність до європейських стандартів; запровадження нових ефективних форм поєднання індивідуальної/сімейної відповідальності, гарантій державної та комунальної підтримки.

3.3 Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції як вид соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб

Однією із найбільших перешкод (з трьох поряд із відсутністю власного житла та проблемами з працевлаштуванням) до залучення внутрішньо переміщених осіб у життя територіальної громади визначено проблему отримання соціальних послуг [318]. Внутрішньо переміщені особи віднесені до однієї з основних цільових категорій потенційних отримувачів соціальних послуг [118, с. 22].

Правові питання надання соціальних послуг були розглянуті у галузевій науковій літературі такими вченими, як: І. П. Волошин [30, с. 140-177], О. О. Гірник [33], В. О. Гончаров [34], Н. О. Рунова [296, с. 4],

С. М. Синчук [301, с. 181-188; 303, с. 129-143; 366, с. 87-96], О. В. Тищенко [325, с. 197-202], О.М. Ярошенко [358, с. 94-95] та ін. Водночас, проблеми законодавчого та правозастосовного характеру надання послуги соціальної інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщеним особам розглянута не була.

Соціальні послуги як вид соціальної підтримки, що полягає в повному або частковому поновленні їх отримувачів – фізичних осіб або соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотужки (використовуючи власні сили, ресурси та можливості) подолати, здатності піклуватися про себе та бути повноцінними учасниками суспільного життя шляхом безкоштовного надання їм соціальних послуг, обґрунтовано Л. П. Шумною [346, с. 11]. Зазначимо, що вчена наводить аргументи, що оплатні соціальні послуги є інститутом цивільного права та не можуть трактуватися як елемент системи соціального захисту [346, с. 11, 23-25]. З таким висновком не погоджуємося, оскільки будь-яка система соціальної підтримки повинна будуватися з урахуванням можливостей особи бути залученою до процесу подолання складних життєвих обставин. Можливість особи/сім'ї частково оплатити вартість наданих їм соціальних послуг відповідає принципу спільної солідарної та індивідуальної соціальної відповідальності, який визнаний соціальними стандартами та доктриною соціального права, та передбачена Законом України «Про соціальні послуги»(ст. 28) [255]. Питання оплатності отримання малозабезпеченими особами соціальних послуг як складової їхнього соціального захисту ґрунтовно було проаналізовано у дисертації І. П. Волошин [30, с. 174-177]. Наведені авторські аргументи видаються слушними і у призмі соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (ч. 1 ст. 7) [223] право на соціальні послуги реалізується на підставі законодавства України. Тож правову основу

юридичного механізму забезпечення права на соціальні послуги формує Закон України «Про соціальні послуги» [255].

Сфера соціальних послуг у неправничій літературі досліджується значно ширше, аніж передбачає поняття соціальних послуг у Законі України «Про соціальні послуги». Зміст соціальної підтримки у правовідносинах надання соціальних послуг було проаналізовано у науковій публікаціях [95, с. 118-121].

Аналізуючи програми, які застосовувалися у роботі з внутрішньо переміщеними особами та впроваджувалися у досвід різних держав, зокрема і зарубіжних, вчені виокремлюють загальні та специфічні програми [297, с. 65-72]. Загальними називають:

- 1) представництво інтересів, аутріч-роботу, гуманітарну допомогу, сферу охорони здоров'я, покращення наявних умов проживання;
- 2) консультування, реабілітацію, підтримку, соціальні та рекреаційні програми;
- 3) самопомогу, розвиток громад, побудову стосунків у громаді;
- 4) освіту, розвиток навичок та розбудову громад.

До специфічних програм відносять:

- 1) навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, послуги для сімей, програми возз'єднання сімей;
- 2) репатріацію та реінтеграцію, інтеграцію, правову допомогу [297, с. 65-72]. Зазначені види послуг є значно ширшими за обсягом, виходять за межі поняття соціальні послуги відповідно до законодавства України, відтак їх можна розглядати як напрями політики соціального захисту у широкому трактуванні цього терміну.

Отримувачем соціальної послуги є особа, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Аналіз п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» підтвердив, що правовий статус «внутрішньо переміщена особа» не передбачено серед чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини. П.п. л п. 15 ч. 1 ст. 1 таким фактором визначено шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним

актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [255]. Таке законодавче визначення є широким та змістовно не узгодженим із іншими нормативно-правовими актами, які визначають правові підстави-чинники, які можуть призвести до складної життєвої обставини у значенні Закону України «Про соціальні послуги».

Додатковим аргументом тут можуть бути твердження, які були зроблені у наукових працях на підставі аналізу ст. 16 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [218]. Зокрема, наголошується, що «держава гарантує забезпечення основних потреб громадян на рівні визначених законом державних соціальних стандартів і нормативів». Однак, що слід розуміти під терміном «основні потреби» нормотворець не окреслив [303, с. 129].

Із змісту Закону України «Про соціальні послуги» робимо висновок, що потреба внутрішньо переміщеної особи у соціальній послугі визначається шкодою. Однак українське соціальне законодавство не легітимізує зазначене поняття ні щодо змісту, ні щодо правових ознак, ні щодо процедури підтвердження. Порядок організації надання соціальних послуг [153] лише повторює норму Закону України «Про соціальні послуги».

Статтею 20 зазначеного Закону України та вищезазначеним Порядком передбачена та встановлена процедура оцінювання потреб особи чи сім'ї у соціальних послугах. Як видається, зміст шкоди в зазначеній процедурі варто визначати шляхом аналізу положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо перемішених осіб».

У цивільному законодавстві поняття шкода використовується у двох видах: майнова та моральна (ст. ст. 22, 1167 Цивільного кодексу України [335]), однак цивільно-правове визначення сутності та правових ознак шкоди не може бути застосоване для окреслення поняття шкода за законодавством про соціальні послуги.

Юридична енциклопедія пропонує визначення майнової шкоди як зменшення чи знищення майнового суб'єктивного права, охоронюваного

законом інтересу чи майнового блага, що спричиняє втрати у потерпілого [316]. Однак способи відшкодування шкоди, передбачені ст. 22 Цивільного кодексу України не є соціально-правовими та не відповідають процедурно-правовій характеристиці надання внутрішньо переміщеній особі соціальної підтримки у випадку перебування нею у складній життєвій обставині у значенні Закону України «Про соціальні послуги».

Цивільний Кодекс України визначає підстави та умови відшкодування моральної шкоди (глава 82) [335]. Правові підстави моральної шкоди та цивільно-правове її трактування не передбачає можливість застосування норм Цивільного кодексу України до відносин у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, аналіз норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223] дає підстави стверджувати, що ним не передбачено правового механізму відшкодування моральної шкоди внутрішньо переміщеним особам з підстав, пов'язаних із подіями визначеними Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [223].

Важливо також, щоб чинник, який зумовлює складну життєву обставину (шкоду) у значенні Закону України «Про соціальні послуги» відповідав положенням Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Наведемо визначення такого чинника у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: негативні наслідки збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [223]. Вважаємо, що норма Закону України «Про соціальні послуги» потребує змін щодо правової підстави отримання внутрішньо переміщеною особою права на соціальні послуги. Такими повинні бути основні потреби, які визначені під час процедури оцінювання потреб відповідної категорії отримувачів.

Ч. 6 ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» окреслено ті соціальні послуги, які законодавець позначає як базові. Крім того, перелік соціальних послуг (небазових) передбачено Класифікатором соціальних послуг [62]. За ним внутрішньо переміщені особи безпосередньо названі суб'єктами права на соціальні послуги соціальної інтеграції та реінтеграції. Додатково згідно із положеннями Класифікатора соціальних послуг [62] усі вразливі групи населення та особи чи сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, а отже і внутрішньо переміщені особи, мають право на такі види соціальних послуг: інформування, консультування, консультативний кризовий телефон, посередництво, представництво інтересів, надання притулку, короткотермінове проживання, соціальна профілактика.

За умови, що особа чи сім'я, які претендують на соціальний захист у вигляді соціальних послуг характеризуються додатковими правовими ознаками галузевої правосуб'єктності (наявність особи з інвалідністю, дітей, позбавлених батьківського піклування тощо), передбаченими як правова підстава надання спеціальних за суб'єктами видів соціальних послуг, внутрішньо переміщена особа/ сім'я реалізують своє право на будь-яку із них відповідно Закону України «Про соціальні послуги» та Класифікатора соціальних послуг.

Співставивши положення Закону України та Класифікатора, підсумовуємо, що зазначена послуга соціальної інтеграції та реінтеграції є базовою – забезпечується Київською/Севастопольською/місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, а також виконавчими органами рад територіальних громад (п. 1 ч.1 ст. 1) [255]. Щоправда в Законі України «Про соціальні послуги» не має чіткого переліку обов'язків, які визначають зміст законодавчого положення зазначених органів «забезпечується».

Є ст. 11 Закону України «Про соціальні послуги», яка закріплює види уповноважених органів системи надання соціальних послуг та їх повноваження. Сюди відносяться: 1) Міністерство соціальної політики України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення; 2) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації; 3) виконавчі органи міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад [255]. Однак, перелік повноважень є чисельний, охоплює різноманітні сфери діяльності цих органів у правовідносинах надання соціальних послуг, а тому виокремити, які повноваження формують поняття «забезпечення базових соціальних послуг» є трудомістким процесом. Тому з метою спрощення процедури реалізації отримувачами соціальних послуг права на відповідний вид послуги, у тому числі внутрішньо переміщеними особами, пропонуємо доповнити визначення базової соціальної послуги конкретними юридичними повноваженнями – гарантіями реалізації права отримувачів на базові соціальні послуги.

Пропонується доповнити ст. 11 зазначеного Закону України нормами, які б системно та вичерпно визначали ці обов'язки. Варто також зазначити, що ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» в частині переліку базових соціальних послуг критично була проаналізована І. П. Волошин в аспекті недосконалості законодавчого визначення змісту кожної послуги, правових підстав та умов надання [30, с. 157-159]. Підтримуючи висновки вченої, вважаємо, що питання законодавчого визначення базових соціальних послуг потребує системного впорядкування.

Беручи за основу класифікуючі ознаки соціальних послуг, передбачені ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» та зміст цієї послуги, визначений Класифікатором соціальних послуг (014.0), робимо висновок, що послуга соціальної інтеграції та реінтеграції є комплексною послугою

соціальної підтримки, яка надається тимчасово до моменту, коли отримувач може здійснювати життєдіяльність без допомоги фахівців соціальної роботи.

Послуга соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб відноситься до довгострокових рішень, яка включає: локальну інтеграцію в місцях переміщення (*local integration at the place of displacement*); інтеграцію в новому місці проживання (*integration in a new location*); повернення до місця походження та реінтеграція (*return and reintegration*) [313].

Довгострокові стратегії втручання, які виходять з того, що підтримка внутрішньо переміщених осіб має бути багаторівнева (індивідуальна допомога, зв'язок з громадою і представництво інтересів тощо) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинилися за межами звичного середовища відносин [95, с. 119].

Зміст послуги соціальна інтеграція та реінтеграція відповідно до Класифікатора соціальних послуг становить різноманітна кількість простих соціальних послуг в сукупності. Зокрема, це: допомога в оформленні документів; допомога в отриманні реєстрації місця проживання/перебування; сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні тощо; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; сприяння організації та діяльності груп самопомоги; сприяння в отриманні послуги перекладу, вивчення державної мови; сприяння у встановленні зв'язків із національно-культурними організаціями співвітчизників.

Статтею 17 Закону України «Про соціальні послуги» визначено, що соціальні послуги надаються надавачами відповідно до державних соціальних стандартів. В Україні чинний Державний стандарт соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб [41]. Однак, він базується на Законі

України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [244], а отже не відповідає цільовому призначенню Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо перемішених осіб» та суб'єктному складу, визначеному у Класифікаторі соціальних послуг.

За вже згаданим Державним стандартом соціальна послуга щодо соціальної інтеграції та реінтеграції винятково бездомних осіб. І це – комплекс заходів з надання допомоги бездомним особам, що здійснюється протягом строку, необхідного для надання їм допомоги, і спрямований на поступове повернення бездомної особи до самостійного повноцінного життя в суспільстві з урахуванням індивідуальних потреб та наданням притулку [41]. Отримувачі соціальних послуг є критерієм Державного стандарту кожної соціальної послуги (див. Порядок розроблення державного стандарту соціальної послуги) [161].

Послуга соціальної інтеграції відповідно до спеціального законодавства (Закону України «Про соціальні послуги» та проаналізованих вище підзаконних нормативно-правових актів) є значно вужчою за змістом, аніж інтеграція внутрішньо перемішених осіб як складова їхнього соціального захисту. Відтак, потребує доповнення за суб'єктним складом. Зокрема, соціальної інтеграції потребують не лише бездомні особи, а й внутрішньо переміщені.

Соціальні ризики «бездомності» та «внутрішнього переміщення» є різними за змістом та обсягами (хоча ризик внутрішнього переміщення може включати ризик бездомності). Також потребують приведення у відповідність між собою положення Державного стандарту соціальної послуги щодо соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб та Класифікатора соціальних послуг щодо видів соціальних послуг, які формують зміст соціальної послуги соціальна інтеграція.

Тому з урахуванням Стратегії інтеграції внутрішніх перемішених осіб [318] та Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної

адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України [66] пропонуємо прийняти Державний стандарт послуги соціальної інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, в якому визначити її суб'єктів, зміст, умови та порядок надання, а також показники та критерії якості, процедуру оцінювання.

Зміст зазначеної послуги також визначається у Розділі VIII Державного стандарту соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб. Основними заходами тут передбачено:

- 1) розвиток, формування та підтримка соціальних навичок;
- 2) допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану подолання складних обставин;
- 3) залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації;
- 4) поінформованість з питань соціального захисту населення;
- 5) представництво інтересів особи/сім'ї;
- 6) надання безоплатної правової допомоги;
- 7) допомога в оформленні документів та в отриманні реєстрації місця проживання/перебування;
- 8) сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні тощо;
- 9) надання психологічної підтримки;
- 10) допомога у відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків;
- 11) сприяння організації та діяльності груп самодопомоги.

Важливо наголосити, що послуга соціальної інтеграції формується із елементів, персонально необхідних для кожного їх отримувача. Зміст потреби визначається в порядку, передбаченому ст. 20 Закону України «Про соціальні послуги» та Порядку організації надання соціальних послуг [153].

Зміст та обсяг соціальної послуги для кожного отримувача соціальної послуги визначаються індивідуально залежно від ступеня індивідуальної потреби отримувача соціальної послуги та зазначаються в договорі про надання соціальної послуги щодо соціальної інтеграції та реінтеграції.

Варто підсумувати, що внутрішнє переміщення особи не передбачено Законом України «Про соціальні послуги» як соціальний ризик – обставина, яка має наслідком соціальну потребу конкретного виду. Внутрішнє переміщення як соціальний ризик та юридичний факт, який може зумовити складну життєву обставину вичерпно передбачені у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо перемішених осіб». Тож необхідно узгодити положення зазначеного Закону України та Закону України «Про соціальні послуги».

Додаткової уваги потребує питання визначення державних соціальних нормативів соціальної послуги «соціальна інтеграція внутрішньо перемішених осіб». Проблему державних стандартів соціальних послуг у призмі ст. 8 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [218] ґрунтовно проаналізувала С. М. Синчук [303, с. 129-143]. Серед державних соціальних нормативів містяться «показники якості соціальної послуги» (ст. 8 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Якість соціальної послуги – сукупність ознак та характеристик продукту чи послуги, що визначають здатність задовольняти потреби одержувача послуги [313, с. 22]. Показники якості соціальної послуги складаються з двох видів: кількісні та якісні показники (Додаток 2 до Державного стандарту соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб [41]). Під час процедури зовнішньої та внутрішньої оцінки якості визначається ефективність організації та надання конкретної соціальної послуги (див. Розділ 13 Державного стандарту соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб [41]).

У сучасних умовах процедура моніторингу показників якості соціальних послуг, а отже ефективності механізму їх надання є нечіткою, часто за формальними критеріями. На це було звернено увагу в Указі Президента України «Про деякі заходи щодо забезпечення права громадян на

якісні та безпечні соціальні послуги» [220]. Відзначено потребу удосконалити процедури проведення зовнішньої оцінки якості соціальних послуг, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг, оцінки їх якості та оприлюднення відповідних результатів. Тому необхідність внести зміни в Державний стандарт соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб і з питань критеріїв зовнішнього оцінювання якості надання цієї послуги є очевидною.

Відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» соціальною послугою є дії уповноважених суб'єктів, спрямовані на профілактику, подолання та мінімізацію складних життєвих обставин [255]. Суб'єктами, які можуть надавати соціальну послугу соціальної інтеграції є надавачі державного, комунального та недержавного секторів незалежно від джерел фінансування (ст. 17 Закону України «Про соціальні послуги»). Правову основу зазначеного виду діяльності, крім вже названих Законів України та підзаконних нормативно-правових актів, складають: Закони України «Про місцеве самоврядування» [242], «Про волонтерську діяльність» [214], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [210].

Проведена в Україні реформа територіальних громад – децентралізація, змінила підходи у співвідношенні державних та місцевих органів у процедурі організації та надання соціальних послуг. Окрім того, на нагальність запровадження дієвих механізмів стимулювання розвитку ринку соціальних послуг, у тому числі, спрямованих на розвиток недержавного сектору надавачів соціальних послуг, мотивацію надавачів соціальних послуг із підвищення рівня якості надання соціальних послуг було звернуто увагу в Указі Президента № 30/2021 [220]. Тут важливо наголосити, що місцеве самоврядування в Україні, як і в будь-яких інших державах стикається з проблемою недостатності коштів для значних кількісних за суб'єктами соціальних програм [313].

Одним із способів, який може бути використаний та ефективний за таких умов – це об'єднання коштів та зусиль декількох територіальних громад, їх співпраця як коштами, соціальними працівниками, так і програмами. Співпраця між муніципальними органами або між державними, муніципальними та недержавними організаціями сьогодні є поширеною практикою в європейських державах [313, с.13]. Яскравим прикладом соціальної послуги, яка могла б сприяти соціальній інтеграції внутрішньо переміщених осіб є досвід Республіки Польща щодо груп самопомоги та волонтерських груп, в межах яких особи, які потребують підтримки здійснюють активні дії, спрямовані на спільне подолання проблем. Перевагою їх названо забезпечення зменшення зовнішньої та внутрішньої ізоляції осіб [23, с. 34-36].

Ефективність програм залежить від:

1) наявності фінансування – програма має розроблятися на умовах повного фінансування всіх закладених у ній заходів а можливості додаткового фінансування у разі виникнення додаткових витрат;

2) реалізації програм з урахуванням реальних показників (початкових умов та фінальних результатів у відсоткових (кількісних) реалізації кожного з розділів програми;

3) врахування всіх можливих ризиків під час реалізації заходів, передбачених програмою, зокрема, фінансових [313].

Система надання соціальних послуг, частиною якої є недержавні організації, перебуває в Україні на початковому етапі свого розвитку і потребує подальшої адаптації до потреб населення [35, с. 161-168]. У співпраці органів місцевого самоврядування та неурядових організацій варто скористатися вже напрацьованим досвідом Республіки Польща. Так там використовується активна співпраця місцевих органів та громадських організацій, починаючи з визначення потреб у соціальних послугах (діагностика) конкретної адміністративно-територіальної одиниці [23, с. 33-35].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (п. 4 ч.2 ст.11; ст. 26) співпраця держави як гаранта соціальних прав та недержавних організацій відбувається шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проектів, соціальних програм тощо), та/або на умовах договору з уповноваженими органами.

Водночас численні дослідження свідчать про недостатність розвитку в Україні діяльності громадських організацій у сфері соціальних послуг, що у призмі збільшення потенційних отримувачів соціальних послуг за рахунок внутрішньо переміщених осіб, є вкрай негативною тенденцією. Так, провівши аналіз участі громадських організацій в публічному управлінні системою соціальних послуг, К. В. Дубич зробив наступні висновки: 1) громадські організації здатні бути ефективними надавачами соціальних послуг, однак органи державної влади не лише не використовують належним чином їхній потенціал, а навпаки, не допускають їх до активної участі у процедурі забезпечення надання соціальних послуг; 2) неналежний механізм реєстрації громадських організацій не дозволяє виявити ті, які створюються задля надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах соціальних послуг, що своєю чергою, не відтворює належної статистики та не дозволяє активно їх залучати до співпраці з державними та муніципальними органами щодо надання соціальних послуг; 3) недоліками у цій сфері є: нормативно-правова неврегульованість механізму фінансування та дискримінація громадських організацій у отриманні бюджетних коштів; низький рівень кваліфікації, практичних навичок і вмінь у працівників громадських організацій; недовіра та неготовність громадськості отримувати соціальні послуги, що їх надають недержавні організації [48].

Підсумовуючи, система соціальних послуг, зокрема соціальної інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб є вагомим складовою загальнодержавної політики їхнього соціального захисту, а відтак, потребує удосконалення з огляду на проблеми, які були висвітлені у цьому підрозділі.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у дослідженні актуальних теоретичних та прикладних проблем правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

1. Передбачені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» правові підстави встановлення факту внутрішнього переміщення особи не повною мірою відповідають Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення. З метою приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів пропонуємо доповнити п. 2 ст. 4 зазначеного Закону України ще однією підставою взяття на облік особи як внутрішньо переміщеної: «неможливість особи проживати на території, де виникли та продовжують бути обставини, зазначені в статті 1 цього Закону України, на момент звернення, хоча через незалежні від особи причини, вона тимчасово не проживала на цій території в момент виникнення законодавчо передбачених подій».

2. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб слід розглядати як систему державних, територіальних та недержавних організаційно-правових заходів законодавчо-обов'язкового чи добровільного характеру, які застосовуються з метою задоволення соціальних потреб осіб, зумовлених обставинами, передбаченими Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та спрямовані на ефективну інтеграцію цих осіб за новим місцем проживання, а також створення умов для забезпечення їм гідного рівня життя.

3. Встановлені законодавством строки звернення особи за соціальними виплатами будь-якого виду у механізмі реалізації зазначеного права внутрішньо переміщеною особою набувають правообмежувальних ознак. Запропоновано законодавчо заборонити застосовувати правообмежувальні

строки у процедурі призначення та надання соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам.

4. Абзац 7 пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» пропонуємо доповнити нормою, відповідно до якої така допомога надаватиметься на кожну окрему сім'ю, незалежно від факту проживання декількох сімей за однією адресою.

5. Відсутність єдиного нормативно-правового акту у сфері забезпечення внутрішньо переміщених осіб соціальними виплатами негативно впливає на комплексність та ефективність їхнього соціального захисту. Відтак пропонуємо прийняти єдиний Порядок, у якому передбачити всі види таких виплат, правові підстави, умови й процедуру отримання, зобов'язаних суб'єктів та відповідальність.

6. Передбачену абз. 1 п. 6 «Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» правову підставу відмови у призначенні грошової допомоги потрібно узгодити із соціальними нормативами реалізації громадянами права на житло. Відсутність у власності внутрішньо переміщеної особи чи членів її сім'ї житлового приміщення/частини житлового приміщення, що не відповідає соціальним стандартам, не може бути підставою для відмови у призначенні грошової допомоги за цим Порядком.

7. Пропонуємо в Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» закріпити можливість внутрішньо переміщеної особи підтверджувати факт її спільного проживання з померлим годувальником довідкою про реєстрацію місця проживання до моменту їхнього внутрішнього переміщення.

8. Закон України «Про соціальні послуги» не містить чіткого та вичерпного переліку повноважень зобов'язаних суб'єктів системи надання соціальних послуг щодо забезпечення громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема внутрішньо переміщених осіб, базовими соціальними послугами. Тому пропонується доповнити ст. 11 зазначеного Закону України нормами, які б системно та вичерпно визначали ці обов'язки.

9. З метою сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб як частини впроваджуваної в Україні державної комплексної програми інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб запропоновано запровадити процедуру пільгового кредитування підприємницької діяльності внутрішньо переміщеної особи, яка прозвітувала про результативність цільового використання допомоги у зв'язку з безробіттям, отриманої для організації підприємницької діяльності.

10. Ухвалення Законів України «Про соціальне підприємництво» та «Про краудфандинг» сприятиме ефективності програм економічної самостійності внутрішньо переміщених осіб, вирішенню питання їх конкурентоспроможності на ринку праці, розширенню їх можливостей у сфері зайнятості, отриманню гідного матеріального забезпечення поза системою грошових соціальних виплат.

11. Підвищити результативність роботи Державної служби зайнятості України у програмах сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб можна через застосування загальнодержавного та територіальних онлайн порталів для надання інформаційних та консультаційних послуг, а також професійної орієнтації внутрішньо переміщених осіб; запровадження соціального супроводу під час працевлаштування та впродовж законодавчо-визначеного періоду відразу після працевлаштування; законодавче закріплення заохочень працівників за кількісні та якісні результати працевлаштування; використання розширеного за рахунок всіх можливих джерел переліку вакансій.

12. Чинне законодавство України з питань соціально-житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб потребує впорядкування. Тому пропонуємо доповнити Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» окремою статтею «Соціальний захист у сфері житлових відносин», де вичерпно врегулювати питання форм, правових підстав, умов та процедур реалізації ними конституційного права на житло.

13. Законодавче регулювання надання послуги соціальної інтеграції й реінтеграції внутрішньо переміщеним осіб потребує удосконалення. Пропонується затвердити Державний стандарт соціальної послуги стандарту послуги соціальної інтеграції й реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, в якому визначити її суб'єктів, зміст, умови та порядок надання, а також показники та критерії якості, процедуру оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. 2-е изд. Москва: ТК Велби, 2008. 578 с.
2. Аналітичний огляд регіональних програм щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб : Агенство ООН у справах біженців. 2018. URL: <https://r2p.org.ua/analitichnyj-oglyad-regionalnyh-zhytlovyh-program-dlya-vnutrishno-peremishhenyuh-osib/> (дата звернення: 06.05.2021)
3. Андриєнко І. С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2010. 16 с.
4. Андриєнко І. С. Щодо сутності міжнародних стандартів соціального забезпечення: The 14 th International scientific and practical conference “Actual Problems Of Science And Practice” (Stockholm, 27-28 April, 2020). Stockholm, 2020. P. 220-223.
5. Андріїв В. М. Окремі питання правового регулювання та забезпечення соціальними допомога ми за законодавством України. *Проблеми правового забезпечення праці та соціального захисту населення України в сучасних умовах* : матеріали круглого столу (м. Чернігів, 2007р.). Чернігів, 2007. С. 169 –173.
6. Аракелова І. О. Аналіз основних проблем в адаптації та розвитку вимушено переміщеного бізнесу в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. Вип. 5. С. 39-44. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/5-2016/9.pdf> (дата звернення: 06.05.2021)
7. Бакаєв О. В. Міграція. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 3. Київ: Укр. Енцикл., 2001. С. 641–642.
8. Басай О. В. Правове забезпечення соціального захисту безробітних в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2005. 19 с.

9. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2019. 216 с.

10. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального захисту : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2020. 288 с.

11. Басова І. С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусії: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія / за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ : Ніка-Центр, 2018. С. 127-149.

12. Безоплатна правова допомога: нові реалії та виклики часу. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1418713606>. (дата звернення: 20.03.2021).

13. Божко Д. В. Правовідносини загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2017. 20 с.

14. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. № 4. С. 35-39.

15. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту : становлення і розвиток в Україні. К.: Знання, 2005. 381 с.

16. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посібн. 2-ге вид., переробл. і доп. К.: Знання, 2008. 663 с.

17. Бориченко К. В. Форми та види соціального захисту сімей з дітьми. *Митна справа: науково-аналітичний журнал*. 2013. № 5. С. 235–242.

18. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист : дис. д-ра юрид. Наук. : 12.00. 05. 479 с.

19. Бориченко К.В. Поняття права на соціальний захист // *Університетські наукові записки*. 2016. № 2. С. 301-309.

20. Бориченко К.В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист : проблеми теорії і практики : монографія. Одеса: Фенікс. 2019. 552 с.

21. Бурак В. До питання про джерела права соціального забезпечення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Вип. 38. 2003. С. 362-368.

22. Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб : переглянутий базовий аналіз. Проєкт Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень». Видавництво «Право». 2019. 205 с. URL: <https://rm.coe.int/revised-baseline-analysis-2019/168099446a> (дата звернення: 20.04.2021).

23. Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах: посібник. Київ. 2019. 57 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/508/1._Вдосконалення_оцпослуг_в_ОТГ.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

25. Венедіктов В. С. Теоретико-методологічні підходи до сучасних проблем зайнятості та кодифікації трудового законодавства. *Юридичні науки*. 2011. № 3. С. 62–71. URL: <http://dspace.hepu.edu.ua:8080/xmlui/handle/1/264> (дата звернення: 03.03.2015). (дата звернення: 06.05.2021).

26. Венедіктов С. В. Щодо актуальності стимулювання ефективної реалізації трудових правовідносин в умовах ринкової економіки. *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 5-7 черв. 2014 р.) / за ред. В. С. Венедіктова, А. М. Куліша. Суми : СумДУ, 2014. С. 135-140.

27. Веннікова В. В. До окремих питань розгляду спорів у сфері соціального забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 84-87.

28. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2 (17). С. 127-139.
29. Вікіпедія. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 20.04.2021).
30. Волошин І. П. Соціальний захист малозабезпечених осіб в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Львів, 2020. 240 с.
31. Волошин І. П. Щодо проблеми соціального захисту малозабезпечених громадян соціальними гуртожитками в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 122-127.
32. Гетьманцева Н. Д. Забезпечення реалізації права на працю і захисту громадян від безробіття. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 84–89. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/06/18.pdf> (дата звернення: 01.12.2016). (дата звернення: 06.05.2021).
33. Гірник О. О. Соціальне обслуговування за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2014. 192 с.
34. Гончаров В. О. Соціальне обслуговування як організаційно-правова форма соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2012. 200 с.
35. Горемикіна Ю. В. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг. Демографія та соціальна економіка. 2011. № 1(11). С. 161-168. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/11/18.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).
36. Грабовська Г. М., Якименко І. А. Поняття та ознаки страхових допомог. *Юридичний вісник*. 2019. № 2 (51). С. 93-97.
37. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. *Вісник національного технічного університету «КПІ» Політологія. Соціологія*.

Право. 2014. № 1 (11). С. 161-168. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/119098> (дата звернення: 20.04.2021).

38. Дайджест : працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Донбас SOS: веб-сайт. URL: https://www.donbasssos.org/digest_pracevlashtyv_vpo/ (дата звернення: 06.05.2021).

39. Декларація прав дитини : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 лист. 1959 р. № 1386 (XIV). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_38 (дата звернення: 20.04.2021).

40. Державний стандарт соціальної адаптації: затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 18 трав. 2015 р. № 514. Дата оновлення: 13. 10. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

41. Державний стандарт соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб : затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 19 вер. 2013 р. № 596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1671-13#Textt> (дата звернення: 20.04.2021)

42. Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 819. Дата оновлення: 16.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

43. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 черв. 2016 р. № 365. Дата оновлення 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

44. Деякі питання призначення житлових субсидій: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 трав. 2021 р. № 505. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2021-%D0%BF#n38> (дата звернення: 20.04.2021).

45. Деякі питання реалізації Закону України «Про житловий фонд соціального призначення»: постанова Кабінету Міністрів України від 23 лип. 2008 р. № 682. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1885.

46. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2018 р. № 292-р. Дата оновлення: 26.09.2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku> (дата звернення: 06.05.2021).

47. Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лист. 2014 р. № 595. Дата оновлення: 02.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

48. Дубич К. В. Участь громадських організацій в публічному управлінні системою соціальних послуг. *Державно-управлінські студії*. 2017. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/deruprs_2017_2_16 (дата звернення: 06.05.2021)

49. Екстрене звернення. Україна. Цикл гуманітарних програм. 2022. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022-UK.pdf> (дата звернення: 26.01.2022).

50. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів: ратифіков. Законом України від 16 бер. 2007 р. № 755-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text (дата звернення: 16.05.2021).

51. Європейська соціальна (переглянута) хартія: ратифіков. Законом України від 14 вер. 2006 р. № 137-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення : 23.04.2021).

52. Європейський кодекс соціального забезпечення від 16 квіт. 1964 р. № ETS N. 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329 (дата звернення : 20.04.2021)

53. ЄСПЛ розглядає 3800 скарг проти України через наслідки російської агресії / Сайт новин «Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/25/7076603/> (дата звернення: 24.04.2021).

54. Жаровська І. Правова соціалізація на сучасному етапі розвитку правової науки. *Вісник НУ Львівська політехніка*. 2016. № 29. С. 92–98.

55. Житловий Кодекс Української УРСР : закон Української РСР від 30 чер. 1983 р. № 5464-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1983. № 28. Ст. 573.

56. З благодійного рахунку Мінсоцполітики будуть виплачені одноразові допомоги сім'ям учасників АТО та переселенці. Урядовий портал: єдиний веб портал органів виконавчої влади України. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=247829447&cat_id=248439756 (дата звернення: 23.04.2021).

57. Завдяки реагуванню Уповноваженого поновлено право внутрішньо переміщеної особи на отримання пенсії. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: веб-сайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/upovnovazhenogo-ponovleno-pravo-vnutr%D1%96shno-perem%D1%96shheno%D1%97-osobi-na-otrimannya-pens%D1%96%D1%97/> (дата звернення: 23.04.2021).

58. Заворотченко Т. М. Гарантії реалізації конституційних політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2013_4_24. (дата звернення: 20.04.2021).

59. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (червень 2020). URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

60. Інструкція про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна: затв. Наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 24 трав. 2001 р. № 127 (у ред. наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26 лип. 2018 №186.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

61. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення : документ ООН E/CN.4/1998/53Add.2 (1998 рік). URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).

62. Класифікатор соціальних послуг : затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 23 черв. 2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення : 06.05.2021).

63. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст : монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с.

64. Кодекс законів про працю України : затв. Законом від 10 груд.1971 р. №322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2> (дата звернення : 06.05.2021).

65. Кодекс про адміністративні правопорушення : Постанова Верховної Ради Української РСР № 8074-10 від 07 груд. 84 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

66. Комплексна державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово

окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1094. Дата оновлення: 12.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-п#n76> (дата звернення: 20.04.2021).

67. Комплексна програма соціальної підтримки окремих категорій громадян Львівської області на 2018-2020 роки : рішення Львівської обласної ради від 05 груд. 2017 р. № 551. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b&ei>. (дата звернення : 20.04.2021).

68. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. *Голос України*. 2001. №3.

69. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення : ратифіков. Законом України від 16 бер. 2006 р. № 1024-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення : 20.04.2021).

70. Конвенція про статус біженців від 28 лип. 1951. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 20.04.2021).

71. Конкурс на створення Центру розвитку підприємницьких ініціатив внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у м. Одеса. Міжнародний фонд «Відродження»: веб-сайт. URL: https://www.irf.ua/contest/konkurs_na_stvorennya_tsentru_rozvitku_pidpriemnitsk_ikh_initsiativ_vnutrishno_peremischenikh_osib_vpo_u_m_odesi/ (дата звернення: 06. 05. 2021).

72. Конституція України : від 26 чер. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/9Конституція_6-вр (дата звернення : 20.04.2021).

73. Косович В. М. Якість нормативно-правових актів України: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 55. С. 20-27

74. Косович В. М. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди. *Право України*. 2014. №87. С. 169-177

75. Костас Параскева Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: посібник. Видавництво «Право». 2017. 152 с. URL: <https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881> (дата звернення: 20.04.2021).

76. Кравченко В. Г. Визначення поняття трудової міграції. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 375-379.

77. Кравченко М. В. Пріоритетні напрями забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Сер. «Державне управління»*. 2016. № 3. С. 83–90.

78. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Львів, 2007. 188 с.

79. Кульчицький Т. Р. Конституційні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XVIII міжнар. студ.-аспір. наук. конф.* (м. Львів, 18-19 квіт. 2019 р.). Львів, 2019. С. 120-122.

80. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 4 (4). С.348-358.

81. Кульчицький Т. Р. Окремі аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення. *Захист прав внутрішньо переміщених осіб: монографія /за заг. ред. О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул*. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 236-246.

82. Кульчицький Т. Р. Особливості захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення. *Тенденції та вектор*

розвитку науки в сучасному світі: тези доп. VI міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Ч. 1 (м. Дніпро, 30 квіт. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 75-81.

83. Кульчицький Т. Р. Особливості правового змісту поняття «внутрішньо переміщені особи». *Справедливість у юриспруденції: теорія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 23 лют. 2017 р.) Київ, 2017. С. 89-92.*

84. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2018. Випуск 46. С. 133- 145.*

85. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес. 2017. № 1. С. 51-58.*

86. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: матеріали V всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 2 груд. 2016 р.). Кіровоград, 2016. С. 229-234.*

87. Кульчицький Т. Р. Права зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія право. 2018. Випуск 51. Т.1. С. 142-147.*

88. Кульчицький Т. Р. Правова охорона прав внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XIX міжнар. студ.-аспір. наук. конф. (м. Львів, 24 квіт. 2020 р.). Львів, 2020. С. 163-166.*

89. Кульчицький Т. Р. Правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове забезпечення соціальної сфери: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 8 квітня 2017 р.) Одеса. 2017. С. 340-343.*

90. Кульчицький Т. Р. Правові засади надання соціальної допомоги,

пільг та послуг внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Visegrad journal on human rights*. October 2018. № 5 (volume 1). С. 91-96.

91. Кульчицький Т. Р. Правові проблеми регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації*: матеріали міжнародної юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 7 груд. 2017 р.). Київ, 2017. С. 92-94.

92. Кульчицький Т. Р. Проблеми захисту соціальних прав ВПО. *Захист прав внутрішньо переміщених осіб*: монографія /за заг. ред. О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 215-236.

93. Кульчицький Т. Р. Проблеми правового забезпечення вимушено переміщених осіб. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 20 квіт. 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 72-77.

94. Кульчицький Т. Р. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у сфері земельних та житлових правовідносин. *The Third International scientific congress of scientists of Europe: the III International Scientific Forum of Scientists «East–West»* (Vienna, January 11, 2019). Vienna, 2019. P. 256-263. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13695/1/%D1%80%D0%B5trysun_en1.pdf

95. Кульчицький Т. Р. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 26 лют. 2020 р.). Київ, 2020. С. 118-121. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/fupstap/Tr_ta_N__26_02_2020.pdf

96. Кульчицький Т. Р. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у трудових правовідносинах. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 20

квіт. 2018 р.). Ужгород, 2018. С. 112-117.

97. Кульчицький Т. Р. Соціальний супровід як організаційно-правова форма соціального захисту ВПО. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України*: матеріали I міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 15 бер. 2021 р.). Київ, 2021. С. 484-486.

98. Кульчицький Т. Р. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах соціального захисту. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2021. № 3. С. 167-171. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/ostannij-vipusk>

99. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2019. № 6. С. 195-200. URL: http://lsej.org.ua/6_2019/6_2019.pdf

100. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали X міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 19 квіт. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 181-184.

101. Ласько І. М. Про виконання рішень Конституційного Суду України про визнання нормативно-правового акту у сфері соціального забезпечення неконституційним. *Судова апеляція*. 2013. № 2. С. 6-14.

102. Ласько І. М. Рішення Європейського суду з прав людини у сфері соціального забезпечення України. *Держава і право*. 2013. Вип.61. С. 240-245.

103. Ласько І. М. Система джерел права соціального забезпечення України: дис. ... канд.юрид.наук : 12.00.05. Львів, 2015. 212 с.

104. Луцький Р. П. Соціальний захист державних службовців в Україні : дис. ... канд.юрид.наук : 12.00.05. Львів, 2010. 189 с.

105. Мазин А. Теоретические аспекты миграции населения. *Народонаселение*. 2001. №1. С. 132-146.

106. Майданик О. О. Інститут омбудсмана у механізмі забезпечення прав людини в Україні. *Адвокат*. 2010. №7 (118). С. 12-16.

107. Майданик О. О. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав людини в Україні. *Адвокат*. 2006. № 3. С. 14-18

108. Малюга Л. Ю. Теоретико-правові основи адаптації соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 406 с.

109. Манаєнко І. М., Діденко А. С. Краудфандинг як інноваційний інструмент розвитку бізнесу. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2017. №11. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102780> (дата звернення: 06.05.2021).

110. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник. 2-е изд. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 640 с.

111. Мачульская Е. У. Право социального обеспечения. Перспективы развития. Москва : Городец, 2000. 141 с.

112. Мельник К. Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2002. 20 с.

113. Міністерство соціальної політики України: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19998.html> (дата звернення: 20.04.2021).

114. Наконечна А. До питання про взаємовпливи прав людини та її потреб. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 64. С. 11-16

115. Нова професія – за 40 годин. День : веб-сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/nova-profesiya-za-40-godyn> (дата звернення: 05.06.2021).

116. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у спорах, що виникають із правовідносин у сфері захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб та практики щодо

застосування положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 року. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2018 р. По 01.10. 2020 р. Київ, 2020. 51 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogl_iad_VS.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

117. Основні напрями реалізації державної політики зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. №909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216-2020-p#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

118. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади : аналітичні матеріали проєкту «Розробка концепції та функціонально-структурної моделі інтегрованої системи соціального захисту в Україні в контексті реформи децентралізованої влади». 2017. 84 с. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf> (дата звернення: 06.05.2021).

119. Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні: узагальнення результатів дослідження та рекомендації / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро Міжнародної організації праці для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт, МОП, 2016. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_464289.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

120. Павліченко О. В. Доктрина соціального захисту жінок в Україні : дис. ... д-ра. юрид. Наук. : 12.00.05. Київ, 2020. 239 с.

121. Пенсійні правовідносини в Україні : монографія / Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна, М. М. Шумило та ін. Київ : «Юридична думка», 2013. 276 с.

122. Перелік професій, спеціальностей, за якими може бути виданий ваучер : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07 вер. 2020 р.. №1716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-20#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

123. Петренко А. А. Питання вдосконалення парламентського контролю і Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». *Державно-правова реформа в Україні*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ, 1997. С. 163-165.

124. Пилипенко П. Д. Про поняття самозайнятості як форми реалізації права на працю. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXII звітн. Наук.-практ. Конф. (7–8 лют. 2018 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. С. 21-25

125. Пилипенко П. Д. Волонтерство як одна з форм зайнятості. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIII звітн. наук.-практ. конф. (7–8 лют. 2017 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 35-37.

126. Пилипенко П. Д. Глобалізація ринку праці та правове забезпечення повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості. *Правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики зайнятості*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22 груд. 2015 р.). Львів: Укр. Центр соц.-прав. Досліджень; каф. труд., аграрн. та еколог. права; Львів. Нац. Ун-ту ім. Івана Франка, 2016. С.1-7.

127. Пилипенко П. Д. Правосуб'єктність у трудових правовідносинах. Наукові праці Пилипенка Пилипа Даниловича. Вибране. Дрогобич : Коло, 2013. С.107-113.

128. Пилипенко П. Д. Про право зайнятості, або нові контури трудового права. *Право України*. 2014. Вип. 6. С. 197-207

129. Пилипенко П.Д. Ще раз до питання про причини виникнення трудових спорів в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матер. XXII звітної наук.-практ. конф. (м. Львів, 4-5 лют. 2016 р.) : у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 24-26.

130. Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири), яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 02. вер. 2020 р. № 767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

131. Пільгові кредити для соціальних підприємств від WNISEF. Western NIS Enterprise Fund: веб-сайт. URL: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/instrumenty/finansuvannia-sotsialnykh-pidpriemstv/158-pilhovi-kredyty-dlia-sotsialnykh-pidpriemstv-vid-wnisef> (дата звернення: 06.05.2021).

132. План заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 лют. 2019 р. № 86-р. Дата оновлення: 24.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2019-%D1%80> (дата звернення : 06.05.2021).

133. План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2017 р. № 8-р. Дата оновлення: 19.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

134. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 52 с.

135. Податковий кодекс України : від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011 р. № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17 /. С. 556.

136. Положення про порядок формування і використання коштів фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 03 серп. 1998 р. № 1211. Дата оновлення: 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211-98-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

137. Пономаренко А. В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право». 2013. Вип. 20. С. 37-41.

138. Пономаренко О. М. Правове регулювання соціального забезпечення допомогами у зв'язку з народженням та вихованням дитини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків. 2005. 20 с.

139. Пономаренко О. М. Правове регулювання соціального забезпечення допомогами у зв'язку з народженням та вихованням дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2005. 229 с.

140. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання пільгового довгострокового державного кредиту внутрішньо переміщеним особам, учасникам проведення антитерористичної операції (АТО) та / або учасникам проведення операції Об'єднаних сил (ООС) на придбання житла : постанова Кабінету Міністрів України від 27 лист. 2019 р. № 980. Дата оновлення: 03.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2019-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

141. Порядок використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01 жовт. 2014 р. № 535. Дата оновлення: 15.04.2017.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

142. Порядок здійснення верифікації та моніторингу державних виплат: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18 лют. 2016 р. № 136 (в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 22 трав. 2019 р. № 443. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-2016-%D0%BF#Text>

143. Порядок здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 08 вересня 2015 р. № 696. (в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 06 груд. 2017 р. № 935). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/696-2015-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

144. Порядок здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 20 бер. 2013 р. № 207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-п?find=1&text=переміщен#w1_1 (дата звернення: 06.05.2021).

145. Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання / перебування : затв. постановою Кабінету Міністрів України від Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам від 8 черв. 2016 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

146. Порядок надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26 черв. 2019 р. № 582. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-п#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

147. Порядок надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання : постанова Кабінету Міністрів України від 31 бер. 2004 р. № 422. Дата оновлення: 02.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

148. Порядок надання матеріального забезпечення деяким категоріям застрахованих осіб: постанова правління Фонду соціального страхування України від 24 січня 2017 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0008890-17#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

149. Порядок надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції: затв. постановою правління Фонду соціального страхування 26 груд. 2014 р. №37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0068-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

150. Порядок надання страхових виплат, фінансування витрат на медичну та соціальну допомогу, передбачених загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання для внутрішньо переміщених осіб: затв. постановою правління Фонду соціального страхування України від 12 груд. 2018 р. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0027890-18#n6> (дата звернення: 20.04.2021).

151. Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 505. Дата оновлення: 24.04.2021. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

152. Порядок організації громадських та інших робіт тимчасового характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 20 бер. 2013 р. № 175. Дата оновлення: 12.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2013-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

153. Порядок організації надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 1 черв. 2020 р. № 587. Дата оновлення: 03.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#n177> (дата звернення: 20.04.2021).

154. Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 № 509. Дата оновлення: 06.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

155. Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» : затв. постановою правління Пенсійного фонду України від 25 лист. 2005 р. № 22-1 (у ред. постанови правління Пенсійного фонду України від 07 лип. 2014 № 13-1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

156. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім’ям з дітьми : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2001 р. № 1751. Дата оновлення: 20.07.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

157. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2003 р. № 250. (у ред. постанови Кабінету Міністрів України від 22

лип. 2020 р. № 632р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2003-%D0%BF?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

158. Порядок професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних : затв. наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2013 р. №318/655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-13?find=1&text=переміщен#Text> (дата звернення: 05.06.2021).

159. Порядок розгляду скарг на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення: затв. постановою правління Пенсійного фонду України від 12 жовтня 2007 року №18-6. Дата оновлення: 15.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1241-07#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

160. Порядок розрахунку плати за соціальне житло : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2007 р. № 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/155-2007-п> (дата звернення : 06.05.2021).

161. Порядок розроблення державного стандарту соціальної послуги : затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 16 трав. 2012 р. № 282. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0876-12> (дата звернення: 06.05.2021).

162. Порядок формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26 черв. 2019 р. № 582. Дата оновлення: 30.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

163. Порядок щодо здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08 черв. 2016 р. № 365 р. Дата оновлення: 11.09.2020. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

164. Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2018 р. у справі № 495/3711/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76884600> (дата звернення: 20.04.2021).

165. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 р. у справі № 223/859/16-а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76306504> (дата звернення: 20.04.2021).

166. Постанова Верховного Суду від 05 черв. 2018 р. у справі № 738/2163/16-а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74494388> (дата звернення: 20.04.2021).

167. Постанова Верховного Суду від 10 жовтня 2019 р. у справі № 2340/4673/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84855623> <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84855623> (дата звернення: 20.04.2021).

168. Постанова Верховного Суду від 10 лип. 2018 р. у справі № 756/12665/16-а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75201093> (дата звернення: 20.04.2021).

169. Постанова Верховного суду від 13 лютого 2018 р. у справі № 234/11095/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288731> (дата звернення: 20.04.2021).

170. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2018 р. у справі № 591/610/16а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72289105> (дата звернення: 20.04.2021).

171. Постанова Верховного Суду від 15 трав. 2018 р. у справі № 428/1126/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74007853> (дата звернення: 20.04.2021).

172. Постанова Верховного Суду від 19 черв. 2019 р. у справі № 712/5775/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82541681> (дата звернення: 20.04.2021).

173. Постанова Верховного Суду від 20 груд. 2018 р. у справі № 826/12123/16. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78808062> (дата звернення: 20.04.2021).

174. Постанова Верховного Суду від 22 лист. 2018 р. у справі № 265/3453/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78077449> (дата звернення: 20.04.2021).

175. Постанова Верховного Суду від 22 трав. 2018 р. у справі № 428/6025/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/74173567> (дата звернення: 20.04.2021).

176. Постанова Верховного Суду від 24 квіт. 2018 р. у справі № 591/5261/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/73604850> (дата звернення: 20.04.2021).

177. Постанова Верховного Суду від 24 січ. 2019 р. у справі № 266/1006/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/79413990> (дата звернення: 20.04.2021).

178. Постанова Верховного Суду від 26 верес. 2019 р. у справі № 229/1602/16-а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84525295> (дата звернення: 20.04.2021).

179. Постанова Верховного Суду від 28 лист. 2018 р. у справі № 520/4401/16-ц. Протокол: юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_28_11_2018_roku_u_spravi_520_4401_16_ts/ (дата звернення: 20.04.2021).

180. Постанова Верховного Суду від 28 лист. 2019 р. у справі № 243/6656/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85965005>

181. Постанова Верховного Суду від 29 серп. 2018 р. у справі № 591/1474/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/76165375> (дата звернення: 20.04.2021).

182. Постанова Верховного Суду від 30 січ. 2018 р. у справі № 233/4008/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/71911192> (дата звернення: 20.04.2021).

183. Постанова Верховного Суду від 7 лютого 2019 р. у справі № 754/216/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/79698078> (дата звернення: 20.04.2021).

184. Постанова Верховного Суду від 06 лютого 2018 р. у справі № 243/7507/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/72064976> (дата звернення: 20.04.2021).

185. Постанова Донецького апеляційного адміністративного суду від 16 січ. 2018 р. у справі № 236/2876/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/71629277> (дата звернення: 20.04.2021).

186. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 28 груд. 2019 р. у справі № 520/7517/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86709391> (дата звернення: 20.04.2021).

187. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 04 лип. 2018 р. у справі № 826/12123/16. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/75172804> (дата звернення: 20.04.2021).

188. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 29 черв. 2017 р. у справі № 826/12123/16. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/67481245> (дата звернення: 20.04.2021).

189. Постанова Першого апеляційного адміністративного суду від 01 лютого 2021 р. у справі № 200/14136/19-а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94523008>. (дата звернення: 20.04.2021).

190. Постанова Першого апеляційного адміністративного суду від 15 вересня. 2020 р. у справі № 200/2649/20-а. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91533250> (дата звернення: 20.04.2021).

191. Постанова Придніпровського районного суду від 13 груд. 2017 у справі № 711/9642/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71126006> (дата звернення: 20.04.2021).

192. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення доповнень до статті 165 Податкового Кодексу України (щодо включення доходів, отриманих від надання в оренду житла внутрішнього переміщення особі, до переліку доходів, що не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу». URL: https://taxlink.ua/ua/draft_acts/1006/ (дата звернення: 20.04.2021).

193. Права внутрішньо переміщених осіб: навчальний посібник / за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2017. 436 с.

194. Правила надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1998 р. № 1597. Дата оновлення: 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-п#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

195. Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Україні: затв. постановою Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11 груд. 1984 р. № 470. Дата оновлення: 29.05.2021. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/470-84-п> (дата звернення: 06.05.2021).

196. Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР: затв. постановою Ради міністрів української РСР і Укрпрофради від 11 груд. 1984 р. № 470.

Дата оновлення 29.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-84-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06. 05. 2021).

197. Правила реєстрації місця проживання: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 02 бер. 2016 р. № 207. Дата оновлення: 28. 09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

198. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / Т. А. Занфірова, М. І. Іншин, С. М. Прилипко та ін .; за заг . ред. Т. А. Занфірової, С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: ФІНН, 2012. 640 с.

199. Право соціального забезпечення України : підручник / Пилипенко П. Д. та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2014. 476 с.

200. Правові основи міжнародної економічної діяльності: навч. посіб. / С. В. Фомішин, І. Д. Шутак. Київ: Кондор, 2009. 454 с.

201. Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування : теоретичний аспект : монографія / В. В. Адріїв, О. В. Москаленко, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. Х.: Видавництво ФІНН, 2011. 280 с.

202. Прес конференція з питань житла для тимчасового проживання ВПО (7 червня 2021). URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/-housing-issues-for-temporary-residence-of-internally-displaced-persons-> (дата звернення: 20.04.2021).

203. Прилипко С. М. Деякі питання застосування адресної соціальної допомоги. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2003. Вип. 5. С. 130-136.

204. Прилипко С. М. Правове регулювання зайнятості населення. *Проблеми законності*. 2001. № 49. С. 104-113.

205. Прилипко С. М. Проблеми теорії права соціального забезпечення : монографія. Харків : ПП Берека-Нова, 2006. 264 с.

206. Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб. 28 червня 2005 р., E / CN.4 / Sub.2 / 2005/17.

207. Про активізацію пошуку роботи безробітних та шукачів роботи : проект Закону України 2017 р. <https://www.msp.gov.ua/projects/238/> (дата звернення: 06.05.2021).

208. Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02 черв. 2011 р. № 3460-VI. Стан оновлення: 18.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

209. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон України від 08 лип. 2011 р. № 3671-VI. Дата оновлення: 03.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

210. Про благодійну діяльність та благодійні організації : закон України від 05 лип. 2013 р. № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст.252. (дата звернення: 20.04.2021).

211. Про внесення доповнень до статті 165 Податкового Кодексу України (щодо включення доходів, отриманих від надання в оренду житла внутрішнього переміщення особі, до переліку доходів, що не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу : проект Закону України (від 05.09.2020 р.). URL: https://taxlink.ua/ua/draft_acts/1006/ (дата звернення: 06.05.2021).

212. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України від 21 серп. 2019 р. № 788. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/788-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

213. Про внесення змін до форми заяви про призначення та надання житлової субсидії населенню у грошовій формі: наказ Міністерства

соціальної політики України від 23 жовтня 2019 р. № 1528. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1193-19#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

214. Про волонтерську діяльність : закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст.435.

215. Про встановлення тимчасових мінімальних норм забезпечення соціальним житлом: постанова Кабінету Міністрів України від 19 бер. 2008 р. № 219. *Офіційний Вісник України*. 2008. №23. Ст. 693

216. Про Державний бюджет на 2020 р. : закон України від 14 лист. 2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 5. Ст.31.

217. Про Державний бюджет на 2021 р. : закон України від 15 груд. 2020 р. № 1082-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. Ст.144.

218. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії закон України : закон України від 05 жовтня 2000 р. № 1217-III. *Відомості Верховної Ради України України*. 2000. № 48. Ст. 409.

219. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: закон України від 01 червня 2000 р. № 1768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 290.

220. Про деякі заходи щодо забезпечення права громадян на якісні та безпечні соціальні послуги : указ Президента України від 29 січ. 2021 р. № 30/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/302021-36393> (дата звернення: 06.05.2021).

221. Про житловий фонд соціального призначення : закон України від 12 січ. 2006 р. № 3334- IV. Дата оновлення: 31.12.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3334-15/page2> (дата звернення: 06.05.2021).

222. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : закон України від 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. Дата оновлення: 31.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 20.04.2021).

223. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. Дата оновлення: 06.09.2021. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

224. Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитку : закон України від 04 серп. 2008 р. № 500-VI. Дата оновлення: 15.01.2019. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/500-17> (дата звернення : 06.05.2021).

225. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 09 лип. 2003 р. № 1058-15. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

226. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

227. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: закон України від 02 бер. 2000 р. № 1533-III. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

228. Про зайнятість населення : закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

229. Про запобігання впливу фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва: закон України від 25 груд. 2008 р. № 800-VI. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17#Text> (дата звернення: 05.06.2021).

230. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 лис. 2014 р. № 1085-р. Дата оновлення:

16.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

231. Про затвердження Порядку виплати компенсації громадянам за втрачене нерухоме майно у разі відселення або самостійного переселення з радіоактивно забрудненої території: постанова Кабінету Міністрів України від 18 лист. 2009 р. № 1243. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243179754> (дата звернення : 06.05.2021).

232. Про затвердження Порядку надання матеріального забезпечення деяким категоріям застрахованих осіб: постанова правління Фонду соціального страхування України від 24 січ. 2017 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0008890-17#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

233. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26 черв. 2019 р. №582. Дата оновлення: 03.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2021).

234. Про затвердження Програми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: ухвала Львівської міської ради від 14 лип. 2016 № 779. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/3EEAF83C46FFEB9BC2257FF800477A5C?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/3EEAF83C46FFEB9BC2257FF800477A5C?OpenDocument) (дата звернення: 20.04.2021).

235. Про затвердження форм Заяви про призначення та надання житлової субсидії та Декларації про доходи і витрати осіб, які звернулися за призначенням житлової субсидії : наказ Міністерства соціальної політики України № 604 від 02 трав. 2018 р.(у ред. наказу Міністерства соціальної

політики України від 07 трав. 2021 р. № 242). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0548-18#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

236. Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій та пільг: наказ Міністерства соціальної політики України № 441 від 21 квіт. 2015 р. Дата оновлення: 05.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0475-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

237. Про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей. Конвенція ООН від 18 грудня 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203#Text (дата звернення: 20.04.2021).

238. Про звернення громадян: закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

239. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2014 р. № 637. Дата оновлення: 29.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

240. Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення: конвенція Міжнародної організації праці від 24 червня 1975 р. № 143. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163_ (дата звернення: 20.04.2021).

241. Про зовнішню трудову діяльність: закон України від 05 листопада 2015 р. № 761-VIII. Дата оновлення: 27.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

242. Про місцеве самоврядування: закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

243. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 р. № 509. Дата оновлення: 06.10.2020.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

244. Про основи соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей: закон України від 02 червня 2005 р. № 2623-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 354.

245. Про основні засади молодіжної політики: закон України від 27 квіт. 2021 р. №1414-IX. Дата оновлення: 27.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20?find=1&text=переміщен#w1_1 (дата звернення: 06.05.2021).

246. Про особливості реалізації прав деяких категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 р. № 531. Дата оновлення: 22.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

247. Про охорону дитинства: закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

248. Про політику в галузі зайнятості : конвенція Міжнародної організації праці від 09 липня 1964 р. № 122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_062#Text (дата звернення: 06.05.2021).

249. Про права дитини : Конвенція ООН від 20 лист. 1989 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 20.04.2021).

250. Про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних держав : Конвенція від 14 лист. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_j82#Text (дата звернення: 20.04.2021).

251. Про професійний розвиток працівників : закон України від 12 січ. 2012 р. № 4312-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 39. Ст. 462.

252. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Державні гарантії соціального захисту учасників антитерористичної операції, Революції Гідності та членів їхніх родин: стан і перспективи»: постанова Верховної Ради України від 9 лютого 2017 р. № 1843-VIII. Голос України. 2017. 1 берез. № 39.

253. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: закон України від 11 груд. 2003 р. № 1382-IV. Дата оновлення: 25.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

254. Про соціальні підприємства : проект Закону України від 23 квітня 2015 р. № 2679-VIII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2710&skl=9 (дата звернення: 06.05.2021).

255. Про соціальні послуги : закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.

256. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: постанова Кабінету Міністрів України 21 жовтня 1995 р. № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

257. Про схвалення стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#n8> (дата звернення: 06.05.2021).

258. Про трудящих мігрантів (переглянута 1949 року): конвенція Міжнародної організації праці від 01 липня 1949 р. № 97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159#Text (дата звернення: 20.04.2021).

259. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. Дата оновлення 16.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

260. Програма зайнятості населення Харківської області на період до 2020 року : затв. рішенням обласної ради від 01 бер. 2018 р. № 663-VII (із змінами). URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/982/98165/files/Дод%20%20Виконання%20ПЗН%20за%202019%20рік.pdf?sv> (дата звернення: 06.05.2021).

261. Програма створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від конфлікту в Україні. Дніпропетровська обласна державна адміністрація: веб-сайт. URL: <https://adm.dp.gov.ua/gromadyanam/socialna-primka-gromadyan/dopomoga-vnutrishno-peremishenim-osobam/programma-ekonomichnogo-rozvitku-shidnoyi-ukrayini/programma-stvorenniya-robochih-misc-dlya-vnutrishno-peremishenih-po-ta-osib-yaki-postrazhdali-vid-konfliktu-v-ukrayini> (дата звернення: 06.05.2021).

262. Проєкт Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» в межах плану дій Ради Європи для України (2018-2020). Офіс Ради Європи в Україні: веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps2-ukr> (дата звернення: 20.04.2021).

263. Путінцев А. В., Пащенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С. 110-121.

264. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості». Київ, 2015. 12 с. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Recomendations_format-fin.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

265. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб від 5 квітня 2006 № 6. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1> (дата звернення: 20.04.2021).

266. Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука від 25 січня 2018 р. у справі № 524/4580/17. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72124814> (дата звернення: 20.04.2021).

267. Рішення Балаклійського районного суду Харківської області від 01 лютого 2021 р. у справі № 610/3211/20. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94527484> (дата звернення: 20.04.2021).

268. Рішення Верховного Суду від 03 травня 2018 р. у зразковій справі про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеної особи № 805/402/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341> (дата звернення: 20.04.2021).

269. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Батрак проти України» (заява № 50740/06) від 18 червня 2009 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_49 (дата звернення: 20.04.2021).

270. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Божко проти України» (заява № 3446/03) від 04 жовтня 2005 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_028 (дата звернення: 20.04.2021).

271. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Будін проти Росії» (Заява № 45603/05) від 18 черв. 2009 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-1453> (дата звернення: 20.04.2021).

272. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Будченко проти України» (Заява № 38677/06) від 24 квітня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_995 (дата звернення: 20.04.2021).

273. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (Заява № 8793/79) від 21 лютого 1986 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507> (дата звернення: 20.04.2021).

274. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кечко проти України» (заява № 63134/00) від 08 листопада 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text (дата звернення: 20.04.2021).

275. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коваль та Пацьора проти України» (заява № 1110/02) від 03 травня 2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_208 (дата звернення: 20.04.2021).

276. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Півень проти України” (заява № 56849/00) від 29 червня 2004 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_222 (дата звернення: 20.04.2021).

277. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пічкур проти України» (заява № 10441/06) від 07 листопада 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text (дата звернення: 20.04.2021).

278. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Саргсян проти Азербайджану» (заява № 40167/06) від 16 червня 2015 URL: <https://rm.coe.int/16806b5968> (дата звернення: 20.04.2021).

279. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серявін та інші проти України» (Заява № 4909/04) від 10 лютого 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672 (дата звернення: 20.04.2021)..

280. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Суханов та Льченко проти України» (заява № 68385/10) від 26 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text (дата звернення: 20.04.2021).

281. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Чірагов та інші проти Вірменії» (заява № 13216/05) від 16 червня 2015 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Chiragov_v_Vurm.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

282. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов’язкове

державне пенсійне страхування» від 07 жовтня 2009 р. № 25-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

283. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення «збалансованість бюджету», використаного в частині третій цієї статті (справа про збалансованість бюджету) від 27 листопада 2008 р. № 26-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-08#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

284. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26 груд. 2011 р. № 20-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

285. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

286. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень п. 6 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ч. 4, 5 ст. 22 Закону України «Про міліцію» та ч. 6 ст. 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміну «член сім'ї») від 3 червня 1999 р. № 5-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

287. Рішення Луганського окружного адміністративного суду від 02 червня 2020 р. у справі № 360/1644/20. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89596881> (дата звернення: 20.04.2021).

288. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 29 червня 2017 р у справі № 826/12123/16. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67481245> (дата звернення: 20.04.2021).

289. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 29 червня 2021 р. у справі № 440/1559/21. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97928383> (дата звернення: 20.04.2021).

290. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 07 жовтня 2019 р. у справі № 520/7517/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84783274> (дата звернення: 20.04.2021).

291. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127-139.

292. Рогач О. Я., Менджул М. В. Здійснення трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти*: монографія / за

заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 249-261.

293. Рошканюк В. М. Міжнародні стандарти права особи на соціальний захист. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2011. Випуск 17. С. 78-81.

294. Рошканюк В. М. Правове регулювання соціального захисту в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2012. 19 с.

295. Рудик В. А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2007. 184 с.

296. Рунова Н. О. Правове регулювання соціального обслуговування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2011. 23 с.

297. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2(53). С. 65-72

298. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. *Право України*. 2003. № 3. С. 55-59

299. Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.

300. Синчук С. М. Правосуб'єктність сім'ї у правовідносинах соціального забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 209–211.

301. Синчук С. М. Про сутність послуги соціального супроводу відповідно до законодавства України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2020. Вип. 70. С. 181-188.

302. Синчук С. М. Теорія правовідносин соціального забезпечення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. К., 2015. 433 с.

303. Синчук С. М. Щодо проблеми законодавчого визначення державних соціальних нормативів соціальних послуг в Україні. Wrocławsko-

Lwowskie zeszyty prawnicze. Wrocław Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2020. №11. S. 129-143.

304. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник. Х. : Одісей, 2001. 258 с.

305. Сімейний кодекс України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n50> (дата звернення: 20.04.2021).

306. Сіньова Л. М. Правове регулювання соціального захисту оstarбайтерів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2012. 20 с.

307. Сіньова Л. М. Проблеми законодавчого забезпечення соціальних допомог в у мовах Євроінтеграції України. *Соціальне право*. 2017. № 2. С. 113-119.

308. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учеб. для вузов. Х.: Фирма «Консум», 2000. 704 с.

309. Словник іншомовних слів Мельничука. URL: <https://slovnyk.me/search?term=%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82+> (дата звернення: 20.04.2021).

310. Словник української мови/ URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82> (дата звернення: 20.04.2021).

311. Сови А. Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населения / Пер. с франц. Ф. Р. Окуневой. М.: Прогресс, 1977. 520с.

312. Спеціальна доповідь Уповноваженого з прав людини: “Реалізація права внутрішньо переміщених осіб на житло”. Київ. 2020. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: веб-сайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/specz%D1%96alna-dopov%D1%96d-upovnovazhenogo-real%D1%96zacz%D1%96ya-prava-vnutr%D1%96shno-perem%D1%96shhenix-os%D1%96b-na-zhitlo/> (дата звернення: 20.04.2021).

313. Стан інтеграції та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні на прикладі Одеської області. URL: <https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/3-Stan-integratsiyi-ta-sotsialnoyi-adaptatsiyi-VPO-v-Ukrayini.pdf> (дата звернення: 20.04.2021).

314. Стандарт надання соціальної підтримки населенню: затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 05 січ. 2015 р. №1. Дата оновлення: 23.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0075-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

315. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 405 с.

316. Стефанчук Р. О. Шкода. Юридична енциклопедія. Юридична енциклопедія. Київ: НАНУ; ІДіП; Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. URL: <https://leksika.com.ua/10680728/legal/shkoda> (дата звернення: 20.04.2021).

317. Стеценко С. Г. Адміністративне право Україн: навч. посіб. К.: Атіка, 2007. 624 с.

318. Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення не період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

319. Стрепко В. Л. Правові засади регулювання соціальних допомог в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2007. 14 с.

320. Тарасенко В. С. Відмінність державної соціальної допомоги від державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 338-342.

321. Теорія держави і права : навч. Посіб. / А. М. Колодій та ін. ; за заг. ред С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368с.

322. Теорія держави і права : підручник / О. В Зайчук та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

323. Типове положення про соціальний готель: наказ Міністерства праці і соціальної політики України від 03 квіт. 2006 р. № 98. *Офіційний Вісник України*. 2006. № 16. Ст. 1213.

324. Типове положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2007 р. № 783. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 41. Ст. 1620.

325. Тищенко О. В. Законодавче забезпечення соціальних послуг в Україні: теоретично-правові проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 33. Том 1. С. 197-202.

326. Тищенко О.В. Право соціального забезпечення України : теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі : монографія. К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.

327. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. №4 (59). С. 57-68 URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/57-68__no-4__vol-59__2016__UKR.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

328. Тлумачний словник української мови. URL : <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82>_(дата звернення: 20.04.2021).

329. Трач Д. Л., Михайліна Т. В. Поняття, сутність та значення якості закону. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2020. №12. Том 1. С. 56-60

330. У переселенців є три проблеми: житло, житло і ще раз житло. Дорослий погляд на світ: веб-сайт. URL:

https://rus.lb.ua/society/2021/05/20/485054_u_pereselentsiv_ie_tri_problemi.html
(дата звернення: 20.04.2021).

331. Український благодійний фонд “Благополуччя дітей”: веб-сайт. м. Київ. URL: <https://childfund.org.ua/diialnist/voucher-programme> (дата звернення: 20.04.2021).

332. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: протокол від 23 черв. 2004 р. №1845-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 20.04.2021).

333. Хомра А. У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. К.: Наукова думка, 1979. 148 с.

334. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави в ситуації вимушеного внутрішнього переміщення: міжнародні стандарти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 31. С. 11–16.

335. Цивільний Кодекс України від 16 січн. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

336. Чанишева Г. І. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 80-85.

337. Чанишева Г. І. Соціальний захист працівників при неповній зайнятості: стандарти ЄС та законодавство України. *Law of Ukraine*. № 8

338. Чернявська Г. П. Представництво під час реалізації права особи на соціальне забезпечення: поняття та правові ознаки. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 116-121

339. Чижов Д. А. Правовий механізм забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2017. 212 с.

340. Чиркіна І. Д. Сучасні напрямки соціального захисту різних верств населення України. *Наукові праці. Серія Політичні науки*. Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА. 2001. Т. 12. С. 86.

341. Чуйко Н. О., Ляшук О. П. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації: прак. посіб, друге вид, допов. Видавництво «Право». 2020. 102 с. URL: <https://rm.coe.int/social-rights-idps-ukr/1680a0a10c> (дата звернення: 20.04.2021).

342. Швець Д. Ю. Організаційно-правові форми сприяння зайнятості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Львів, 2017. 192 с.

343. Шумило М. М. Динамічні та статичні соціальні права у контексті зміни парадигми соціального захисту в Україні. *Університетські наукові записки*. 2016. №3. С. 219-300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2016_3_30 (дата звернення: 20.04.2021).

344. Шумило М. М. Криза джерел права соціального забезпечення як причина кодифікації пенсійного законодавства. *Держава і право*. 2010. Вип. 39. С. 304-308

345. Шумило М. М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 243–249.

346. Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук. Чернігів. 2014. 455с.

347. Щодо працівників-мігрантів : рекомендація Міжнародної організації праці від 24 черв. 1975 р. № 151. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_264#Text (дата звернення: 20.04.2021).

348. Щодо професійного навчання : рекомендація Міжнародної організації праці від 27 черв. 1939 р. № 57. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_045 (дата звернення: 06.05.2021).

349. Щодо сприяння зайнятості та захисту від безробіття: рекомендація Міжнародної організації праці від 21 черв. 1988 р. № 176. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_284 (дата звернення: 06.05.2021).

350. Щодо статусу біженців: Протокол ООН від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 20.04.2021).

351. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019 рік. Київ. 2019. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=4> (дата звернення: 20.04.2021).

352. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 рік. Київ. 2018. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3> (дата звернення: 20.04.2021).

353. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2017 рік. Київ. 2017. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3> (дата звернення: 20.04.2021).

354. Юшко А. М., Швець Н. М. Міжнародні соціальні стандарти: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Жернакова. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.

355. Яковлева Г. Зміст поняття конституційного права людини на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С.100-104.

356. Яковлева Г. О. Суб'єкти соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 434 с.

357. Ярова Л. В. Соціальна політика як чинник забезпечення Європейської інтеграції України: автореф. дис. ... д-ра політ. Наук. : 23.00.02. Одеса, 2011. 24 с.

358. Ярошенко О. М. До питання про предмет права соціального забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3 (90). С. 90-98.
359. Ярошенко О. М. Правовий статус сторін трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 1999. 19 с.
360. Ярошенко О. М. Проблеми та перспективи правового регулювання зайнятості та праці молоді. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 205-213.
361. Ярошенко О. М. Соціально-правовий вимір держави Україна в умовах євроінтеграції. *Право України*. 2016. № 8. С.9-16.
362. Carliner M., Marya E. Rental housing: an international comparison. Working paper. September. 2016. URL: https://www.jchs.harvard.edu/sites/default/files/international_rental_housing_carliner_marya.pdf (дата звернення : 20.04.2021).
363. Kalin W. Guiding Principles on Internal Displacement. The American Society of International Law. The Brookings Institution. University of Bern Project on Internal Displacement. 2008. 171 p./P. 8.
364. Migration. Council of Europe URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration>
365. Social Housing in the UNECE region: Models, Trends and Challenges / Unates Nations Economic Commission for Europe. Geneva, 2015. 141 p.
366. Synchuk S. To the Issue about Updating the Legal Framework for Providing Social Services in Ukraine. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2021. Вип. 72. С. 87-96
367. Synczuk Switlana Zagadnienia teoretyczne dotyczące uzasadnienia cech prawnych pomocy społecznej w dziedzinie pomocy społecznej na Ukrainie. *Wrocławsko-Lwowskie zeszyty prawnicze*. Wrocław Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012. № 3. S. 393–416.

ДОДАТОК

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:**

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 51-57.
2. Кульчицький Т. Р. Права зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2018. Випуск 51. Т.1. С. 142-147.
3. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Випуск 46. С. 133- 145.
4. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2019. № 6. С. 195-200.
5. Кульчицький Т. Р. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб у правовідносинах соціального захисту. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2021. № 3. С. 167-171.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Кульчицький Т. Р. Правові засади надання соціальної допомоги, пільг та послуг внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Visegrad journal on human rights*. October 2018. № 5 (volume 1). С. 91-96.

**Одноосібні розділи у колективних монографіях, що рекомендовані
до друку вченими радами ЗВО**

1. Кульчицький Т.Р. Проблеми захисту соціальних прав ВПО (особистий внесок здобувача 1, 142 друк. арк.). Окремі аспекти захисту прав внутрішньо

переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення (особистий внесок здобувача 0,54 друк. арк.). Захист прав внутрішньо переміщених осіб: колективна монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Я. Рогача, д.ю.н., проф. М. В. Савчина, к.ю.н., доц. М. В. Менжул. Ужгород : РІК-У, 2018. 268 с. (С. 215–236; С. 236 – 246). (*Рекомендовано до друку Вченою радою Ужгородського національного університету (протокол № 5 від 24 травня 2018 року)*).

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 4 (4). С. 348-358.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження

1. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кіровоград, 2 грудня 2016 р.). Кіровоград. 2016. С. 229-234.

2. Кульчицький Т. Р. Особливості правового змісту поняття «внутрішньо переміщені особи». *Справедливість у юриспруденції: теорія та практика: матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція»* (м. Київ, 23 лютого 2017 р.) Київ. 2017. С.89-92.

3. Кульчицький Т. Р. Правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове забезпечення соціальної сфери: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених* (м. Одеса, 8 квітня 2017 р.) Одеса. 2017. С. 340-343.

4. Кульчицький Т. Р. Проблеми правового забезпечення вимушено переміщених осіб. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 20 квітня 2017 р.). Ужгород. 2017. С. 72-77.

5. Кульчицький Т. Р. Правові проблеми регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації*: матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 7 грудня 2017 р.). Київ. 2017. С 92-94.

6. Кульчицький Т. Р. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у трудових правовідносинах. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20 квітня 2018 р.). Ужгород. 2018. С. 112-117.

7. Кульчицький Т. Р. Особливості захисту прав внутрішньо переміщених осіб у сфері пенсійного забезпечення. *Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (30 квітня 2018 р.). 2018. С. 75-81.

8. Кульчицький Т. Р. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у сфері земельних та житлових правовідносин. *The Third International scientific congress of scientists of Europe*. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists «East–West» (January 11, 2019). С. 256-263.

9. Кульчицький Т. Р. Юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали X Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 19 квітня 2019 року). Одеса. 2019. С. 181-184.

10. Кульчицький Т. Р. Конституційні гарантії соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XVIII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2019 року). Львів. 2019. С 120-122.

11. Кульчицький Т. Р. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки*:

дослідження молодих вчених: матеріали II всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 26 лютого. 2020 р.). Київ, 2020. С. 118-121.

12. Кульчицький Т. Р. Правова охорона прав внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (м. Львів, 24 квітня 2020 року). Львів. 2020. С. 163-166.*

13. Кульчицький Т. Р. Соціальний супровід як організаційно-правова форма соціального захисту ВПО. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: матеріали I Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 15 березня 2021 року). Київ. 2021. С. 484-486.*

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. V всеукраїнська науково-практична конференція «*Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства*» (м. Кіровоград, 2 грудня 2016 р., заочна форма участі).

2. Міжнародна юридична науково-практична конференція «*Актуальна юриспруденція. Справедливість у юриспруденції: теорія та практика*» (м. Київ, 23 лютого 2017 р., заочна форма участі).

3. VIII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «*Правове забезпечення соціальної сфери*» (м. Одеса, 8 квітня 2017 р., заочна форма участі).

4. Міжнародна науково-практична конференція «*Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*» (м. Ужгород, 20 квіт. 2017 р., очна форма участі).

5. Міжнародна юридична науково-практична конференція «*Актуальна юриспруденція. Правовий розвиток суспільства і держави*» (м. Київ, 7 грудня 2017 р., заочна форма участі).

6. II Міжнародна науково-практична конференція «Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб» (м. Ужгород, 20 квітня 2018 р., очна форма участі).

7. VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція Ч. 1 «Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі». (м. Дніпро, 30 квітня 2018 р., заочна форма участі).

8. III International Scientific Forum of Scientists «East–West», «*The Third International scientific congress of scientists of Europ*» (Vienna, January 11, 2019, заочна форма участі). URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13695/1/%D1%80%D0%B5trysun_en1.pdf

9. X Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 19 квітня 2019 р., заочна форма участі).

10. XVIII Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 18-19 квітня 2019 р., заочна форма участі).

11. II Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених» (м. Київ, 26 лютого 2020 р., заочна форма участі). URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/fupstap/Tr_ta_N__26_02_2020.pdf

12. XIX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 24 квіт. 2020 р., очна форма участі).

13. I Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (м. Київ, 15 березня 2021 р., заочна форма участі).